తృతీయ ముద్రణము

రాముల ముద్రణాలయము,
తణుకు.

పరిచయ వాక్యములు

శ్రీ పిలకా గణపతిశాస్త్రిగారు 'మీనాంబిక' అను గద్యకావ్యమునకు నన్ను పరిచయవాక్యములు వ్రాయవలసిన దని యడుగుట వారికి నాయందుఁగలదయ. ఇందలికథ ఆంధ్ర చరిత్రలో సుప్రసిద్ధమైన ఘట్టము. పరదేశనవలలు స్పష్టమా చేయుట, పరదేశచరిత్రాంశము నల్లిబిల్లిగా నల్లుటకన్న నెం తో మిగుల యవసరమైనపని మన దేశపు పూర్వచరిత్ర మందఱకు తెలియఁజేయుట. మన దేశమున ననేకులు యువకవులు పద్య ములు, పాటలు వ్రాసి తమ కవిత్వము సార్థకమైనదను కొందురు. అనేకములైన యాంధ్రచరిత్ర కథాంశములు లోక మునకు తెలియవలసియున్నవి. పూర్వకాలపు తెలుగుల ఆచా రము, తెలుగుసంఘము, రాజనీతి, ఆంధ్రులయౌన్నత్యము ప్రతిబింబించు గద్యగ్రంథములు వ్రాసి యాకథలను తమప్రతి భచే వెలిగించి రమ్యముగాఁజూపుట ప్రతియాంధ్రకవియొక్కయు విధి. ఎంతసేపు వంగీయులను, హిందీయులను చూచి వారే కవులు, వారే నవలారచయితలు అనుకొని ఆ పొత్తములు చేతఁ బూని తిరుగుట సారస్వతీయమర్యాద యనుకొనుట కన్నఁ దెలుగుయువకవులు తమ మాతృభాషలో గద్యము నవలంబించి దివ్యములైన రచనలు చేయవచ్చును. నేటి తెలుగుయువకవు లలో చక్కని తెలుగు వచనరచన చేయువారు చాలమంది

కలరు. వారు గద్యప్రబంధము లేల వ్రాయరు? ఆ కావ్యము లాంధ్రజాతి పూర్వాధునిక పరిస్థితుల నేల వస్తువుగా స్వీకరించవు? ఆధునికాంధ్రసంఘము వస్తువుగా స్వీకరించి రచనసేయువారున్నారు. కాని వారు సంఘసంస్కారబుద్ధితోఁ, విప్లవబుద్ధితోఁ జేయుదురు. అచ్చముగా రమ్యమైన సారస్వతబుద్ధితోఁ చేయువారున్నారు. ఏయూహమైనను సారస్వతమున రమ్యతయుండవలయును. శ్రీ పిలకా గణపతిశాస్త్రిగారి మార్గ మవలంబించి చాలమంది తెలుగుయువకవులు ఆధునికాంధ్రగద్యసారస్వతనిర్మాత లగుదురుగాక!

బెజవాడ
9–11–45

విశ్వనాథ సత్యనారాయణ.

ప్రథమ ఖండము

౧

అది విజయనగరసామ్రాజ్యమున శ్రీకృష్ణదేవరాయల పరిపాలనకాలము. అప్పుడే సూర్యోదయమైనది. విజయనగర మాసూర్యోదయకాంతులలో సద్యోవికసితమగు సరోజపద్మము వలె మెఱయుచుండెను. శైవవైష్ణవదేవాలయముల ధ్వజ స్తంభముల చిఱుగంటలు లేతసవోదయకాంతులలో బంగారు పిచ్చుకలవలె మెఱయుచు శ్రుతిమనోహరముగ ధ్వనించుచుం డెను. మార్గమున నడచువారికా దేవాలయములలో మాఱు మ్రోగుచున్న పురుషసూక్తనినాదములు గంభీరముగ విన వచ్చుచుండెను. కొంద ఱప్పుడే దేవతాదర్శనముచేసి వచ్చు చుండిరి. సామాన్యముగ నెచ్చటఁజూచినను బ్రజల ముఖములు కలకలలాడుచుండెను.

క్రమక్రమముగ బాటలలో బాలసూర్యుని కిరణములు వడివడిగ ముందునకుఁ బరువెత్తసాగెను. రాజవీధిలో నచ్చ టచ్చటఁ గొంచెము తొందరగఁ బోవుచున్న యాత్రికుల గుఱ్ఱ ముల డెక్కలచప్పుడులు "టకటక" మని ప్రతిధ్వనించుచుం డెను. వారియొఱలలో దూరిన ఖడ్గములదంతపుఁబిడులు బాల భానుని పరికాశములలో నస్పష్టముగఁ గానిపించుచుండెను. ఆ యాత్రికుల తలపాగలకుచ్చులు మందమారుతములలో మెల్ల

ఇంతలో మెల్లని పదధ్వని వినవచ్చెను. వృద్ధుఁడు కనులు ముకుతలలో నుండి మెల్లగఁ గనులెత్తి చూచెను. ఇంతలో ద్వారపాలిక సమీపించి "సార్వభౌములు విజయము చేయుచున్నారు. మహాప్రభూ!" అనెను. వెంటనే వృద్ధుఁడు తాళపత్రము లచ్చట నుంచి, సార్వభౌము నెదుర్కొని, లోనికిఁ గొనివచ్చెను. వృద్ధుఁడును, కృష్ణదేవరాయలును, నున్నత వేదికపైనున్న రత్నసింహాసనములపై నొకరి కొకరెదురుగఁ గూరుచుండిరి. వృద్ధుఁడు మరలఁ దాళపత్రములను చేతఁ బట్టుకొని చదువుచుఁ దీవ్రముగఁ గనుబొమలు విరిచి యోచింపసాగెను.

కృష్ణదేవరాయలు సింహాసనముపైఁ గూర్చుండి, చదువుట కొక తాళపత్రసంపుట మిటునటుఁ దిరుగవేయుచు, "అప్పాజీ! తమశరీరములోఁ గొంచె మస్వాస్థ్యముగ నున్నదని తెలిసినది!" అనియెను. తిమ్మరుసు మహాప్రధాని లోలోపలి నుండి పై కుబుకుచున్న దగ్గు పైకి రాకుండ నడఁచివేయుచు, ముఖమునకుఁ జేయి యడ్డము పెట్టుకొని, కొంచెము నెమ్మదిగ దగ్గి "మహాప్రభూ! శరీరములో నేమియు బాగుగ లేదు; కాని చోళపాండ్యరాజ్యముల పరిస్థితులు నానాటి కధ్వాన్నము లగుచున్నవి. ఏమి చేయను?" అనియెను.

"వీరశేఖరచోళుఁడు సామ్రాజ్యమునఁ గల్లోలములు లేవదీయుట మానలేదా?"

"అతఁడు చంద్రశేఖరపాండ్యుని దఱిని యాతనిరాజ్య మాక్రమించుకొన్నాఁడు!"

"ఎవని యాజ్ఞపైని!"

"ఇందాజ్ఞాపించుట కెవ్వరి కధికార మున్నది? కేవలమును దురభిమానపూరితమగు నహంకారము!"

"ఎంతటి ధైర్యము!"

"ఇది యింతటితో బోవునటులఁ గానిపించుట లేదు. దీనిలో నెంతో చాణక్యతంత్ర మున్నట్లున్నది!"

"ఏమి?"

"చంద్రశేఖరపాండ్యుఁడు రాజ్యపాలనమున కనర్హుఁడు"

"అప్పాజీ!"

"నాకు వేగులవారు పంపిన పత్రములనుబట్టి చూడ వానిప్రవర్తనలో నేదోగొప్పలోటున్నట్లు గానవచ్చుచున్నది"

"మీయస్వాస్థ్యమువలన నాకీవిషయములలో నంతరార్థము బోధపఱచుకొనుటకు వీలిచ్చినది కాదు!"

"చంద్రశేఖరపాండ్యుఁడు తమదర్శన మపేక్షించుచున్నాఁడు. పిలిపింపుమని సెలవా?"

"పిలిపింపుఁడు"

వెంటనే మహాప్రధాని ద్వారమువైపు చూచెను. ద్వారమునుండి మంత్రికనుబొమల కదలికకై కనిపెట్టుకొనియున్న ద్వారపాలిక చేతులు జోడించుకొని, వంగి నిలుచుండెను. మహాప్రధాని "మధురాప్రభువు చంద్రశేఖరపాండ్యులు" అని

యెను. ద్వారపాలిక వెంటనే నోఁఅపువలె సదృశ్య యయ్యెను. తిమ్మరుసుమంత్రి "ఇదిగో! ఇది పాండ్యస్థానాపతి పంపించిన పత్రిక. చిత్తగింపుఁడు!" అని రాయలముం దుంచెను. రాయలా లేఖ యొక్క పావుగడియలో చదివి యొక్క నిట్టూర్పు విడిచిపెట్టెను. తిమ్మరుసు మెల్లమెల్లగ నొక్కొక్కపత్రమే తీసి, రాయల కెదురుగనున్న దంత స్తంభముపై నున్న బంగారుపళ్ళెరమున నుంచెను. రాయ లాపత్రముల నన్నిటిని క్రమక్రమముగఁ బరిశీలించెను. తరువాత నాపత్రములన్నియు నెదురుగ నున్న యాబంగారుపళ్ళెరమునఁ బడవైచెను. మరల రాయల ముఖమునుండి, యప్రయత్నముగ మఱొకనిట్టూర్పు బయలు వెడలెను.

ఇంతలో గవాక్షములనుండి ప్రసరించిన నీరెండ రాయలసమ్ముఖముననున్న కుడ్యముపైఁ బడుటచే నందున్న వరూథినీచిత్రము ద్విగుణీకృతసౌందర్యముచే మెరయఁజొచ్చెను. రాయలపార్శ్వములనుండి యగరుధూమలతికలు మెల్లమెల్లగఁ బైకిలేచుచుఁ బిల్లతెమ్మెరలతోఁ గలిసి యావరూథినీచిత్రము వైపు ప్రసరించుచుండెను. సార్వభౌముని కానాఁ డాయగరుధూమమాలికలలో నేదో యొక వింతసౌరభము స్ఫురించెను. రాజ్యాంగపత్రములు చదువుటచే విసిగిన యాతనివిశాల నేత్రము లాయగరుధూమములతోఁ గలిసి పోవుచు, దివ్యసుగు ణావరూథినీసౌందర్య మవలోకింపసాగెను.

కుడ్యముపైఁ జిత్రించిన యానవరూధిని యొక్క సన్నని పోఁకప్రమాణమునకు నిలువఁబడి యొయ్యారముగఁ బ్రవరుని తనూవిలాసము కనుదోయితో జుఱ్ఱుకొనుచున్నది. ఆమెమెడలోని ముత్యాలహారములును, కర్ణభూషణములును, నీరెండ సోఁకుటచే మేలిబంగారు పూతపూసినట్లు మెరయుచున్నవి. ఆవరూధినీ ప్రేమలాలిత్య మవలోకింపఁగనే సార్వభౌముని మనస్సులోని మధురస్మృతులన్నియు నగరుధూమలతలవలె మంథరమంథరముగఁ బైకెగసి పోసాగెను; ఆరోజులే వేఱు; అప్పుడు రాజ్యభార మాచక్రవర్తిపై నుండెడిది కాదు; ప్రతిదినమును కవితాగోష్ఠులతోడను, నర్తకీగానములతోడను, గడచిపోవుచుండెడిది. ఎప్పుడైన నప్పాజీయొద్ద కౌటిల్యునియర్థశాస్త్రము, బద్దెననీతి మొదలగు గ్రంథములు పఠించుచుండెడివాడు. అప్పుడప్పుడు సామ్రాజ్యక్షేత్రయాత్రలలోఁ బాల్గొనుచుండుటగూడ జరుగుచుండెడిది. ఇప్పటివలె రాత్రింబవళ్ళు సామ్రాజ్యవ్యవహారములలోఁ బడి యూపిరిసలుపకుండ నుక్కిరిబిక్కిరి కావలసినంత యవసర మప్పు డుండెడిది కాదు! ఆ రోజులలోఁ బెద్దనామాత్యులు తాము రచించిన నూతన చాటువు లన్నియు సార్వభౌమునికి వినిపించుచుండువారు. సార్వభౌముఁడుకూడఁ దాను రచించిన కవిత పెద్దనకవీంద్రులకు వినిపించువాడు. సార్వభౌమునికి సోమయాజుల మహాభారతకవితపైఁ గొంచె మభిమాన మెక్కువగనుండెడిది. పెద్దన్నగారు "మహాప్రభూ! నన్నయభట్టారకులును, సోమయా

జులుగారును శారదా దేవి యవతారములే! కాని భట్టారకులకవి తలో నున్న ద్రాక్షామాధుర్యము సోమయాజులుగారి కవన ములో లేదేమో!" అని యనుచుండెడివారు. అప్పుడు సార్వ భౌమునికనులలోఁ జిన్ని చిన్ని చిఱునవ్వులు తాండవించెడివి. అంతే !

ఆరోజులలో నాగల యనునర్తకి భరతవిద్యానైపుణిచే రాయలహృదయము చూఱఁగొన్నది. ఆమెపాదమంజీరములు ఘల్లుమని ధ్వనించినపు డెల్లఁ జక్రవర్తిహృదయములో క్షీర సాగరమథనము జరిగినటు లుండెడిది! చిత్రకారు లందఱును నామెనృత్యభంగిమలు చూచి, యాచిత్రములతో రాయల శయనాగార మలంకరించెడివారు. ఆమెసౌందర్యకాంతులలోఁ జక్రవర్తి కీవిశ్వమంతయు నొకనందనవనమువలెఁ గానిపించె డిది! ఆరోజులన్నియు గడచిపోయినవి! క్రమముగా సామ్రా జ్యము, పరిపాలనము, సైన్యసమీకరణములు, తీర్థయాత్రలు మొదలగువానితో జీవితమంతయు, జాలవఱకుఁ గడచిపోయిన ట్లున్నది. ఇప్పుడు చక్రవర్తికి సుమారు తేఁబదిసంవత్సరముల వయ స్సుండవచ్చును.

నిజముగ నాలోచించినచోఁ జక్రవర్తికి మనస్తాపము గలుగవలసిన యవసర మేమియు లేదు. చిరకాలమునుండి కాంక్షించిన రాయచూరుదుర్గముకూడ నాతనికైవశ మయి నది. సామ్రాజ్యమంతయు సుస్థిరమయినది. కటకము మొదలు కొని, కన్యాకుమారివరకునుగల రాజు లందఱును, నాతని కరి

గాయకులు, భోగభాగ్యములతో సంచరించుచున్నారు. అందును నీ ముఖ్యముగ చక్రవర్తి వినోదములు తప్ప, తదితరవిషయములు దరిచేరనిచ్చుచుండుట లేదు. సామాన్యముగాఁ బెద్దసామ్రాజ్యములను, చిన్నసామ్రాజ్యములను, నడుపవలసి యున్నచో మహాప్రధానులుగాని సార్వభౌముని దర్శించుటకు సందేహింతురు. మహాప్రధానులు సామ్రాజ్యమంతయుఁ గంటికి రెప్పవలెఁ గాపాడుచున్నారు. సామ్రాజ్యములో నేమూలఁ జీమ చిటుకు మన్నను మరుక్షణ మది యాయనకుఁ దెలియవలసినదే! సామాన్యముగ నత్యంతముఖ్యములగు విషయములే చక్రవర్తి నిశ్చయింపవలసియుండును. అందును చక్రవర్తి కప్పాజీ యన్నఁ బితృభక్తి; ఆయనమాట వేదాక్షరము. ఆయనమూలముననే రాయల కెల్లప్పుడును గావ్యవినోదములతో నుల్లాసముగఁ బ్రొద్దు పుచ్చుటకు వీలిచ్చినది.

అయినను మహాప్రధానులు స్వతంత్రించి యేవ్యవహారమును నిశ్చయింపరు. ఒకవ్యవహార మేదైన నిర్ణయింపవలసివచ్చినచో, నాయన సాధకబాధకములన్నియుఁ జక్రవర్తి కెఱిఁగించును. వారిరువురును సంప్రతించుకొన్న పిమ్మట, నేదైన నొక నిశ్చయమునకు వత్తురు; వారిరువురికిని నభిప్రాయభేదములుకూడఁ గలుగుచుండును. అభిప్రాయభేదము కలిగినప్పుడు సామాన్యముగఁ జక్రవర్తియభిమతానుసారముగనే జరుగుచుండును. ఒక్కొక్కప్పుడు తిమ్మరుసుమంత్రి పట్టుపట్టి తన యిష్టానుసారముగ నడిపించుచుండును. రాయల కప్పాజీ

రాజ్యాంగతంత్రజ్ఞుఁడని తెలియును. అదియునుగాక, మహా మంత్రి మిక్కిలి యనుభవశాలి; వయోవృద్ధుఁడు. చక్రవర్తి కామందకీయ మంతయు నాయనయొద్దఁ బఠించినాఁడు. అందుచే మహామంత్రి పట్టుపట్టినప్పు డాతఁడు కాదనుటకు సాహసింపఁడు. ఎట్టులయినను జక్రవర్తి సామ్రాజ్య పరిస్థితులు పరిశీలింపవలసిన యవసరము కలుగుచునే యున్నది. రాయల కసలు మహామంత్రిపైఁ గార్యభార మంతయుఁ బడవైచి, విశ్రమింపవలయునని యున్నది. కాని తిమ్మరుసుమంత్రి యామాట చెవి కెక్కనీయఁడు. ఒక్కొక్కప్పు డాయన "మహాప్రభూ! నేను బెద్దవాఁడ నయితిని. కుమారుఁడు ప్రాజ్ఞుఁడయినాడు. నాకు శ్రీవిశ్వేశ్వరుని సన్నిధానమున జీవితశేషము గడపవలయునని యున్నది. నేను వయోవృద్ధుడను, కావున మీరే నాకు సెలవు దయచేయింపవలసి యున్నది" అని వాదించుచుండును. చక్రవర్తి మహామంత్రిమాటలు విని విశాలనేత్రములు నిశ్చలము లగునంతవరకును నొక నిమిష మాలోచించి, యేమియు బదులుపలుకక మాట్లాడ కూరకొనుచుండును.

కొంతసేపటికి ద్వారపాలిక మరల వచ్చి సవినయముగ వంగి నమస్కరించి, "మధురాప్రభువులు, శ్రీచంద్రశేఖర పాండ్యులు దర్శనమునకై తమయనుమతి కొఱకు నిరీక్షించుచున్నారు. మహాప్రభూ!" అనియెను. మహామంత్రి యంగీకారసూచకముగ హస్తసంజ్ఞ చేసెను. వెంటనే యామె చక్ర

వర్తియధిష్ఠించిన యున్నతవేదిక కెదురుగ నొక సింహాసనము వేసి చంద్రశేఖరపాండ్యుని లోనఁ బ్రవేశ పెట్టెను.

ఆతఁడు లోనికి వచ్చి యిరువురికిని వంగివంగి నమస్కారములు చేసి, తనకు వేసిన సింహాసనముపైఁ గూర్చుండక, దానివెనుక చేతులు జోడించి నిలువఁబడెను. రాయలు కను రెప్ప వేయకుండ నాతనిపై నొకక్షణకాలము చూచి, మరలఁ దాళపత్రములు పరీక్షింపసాగెను. మహామంత్రి ముడుతలు పడిన కనుబొమలెత్తి నఖశిఖపర్యంతమును నొక్కసారిగా నాతనిని బరిశీలించెను. అతఁ డంతగా నాజానుబాహుఁడని చెప్పుటకు వీలులేదు. విశాలమగు నాతనియధరము క్రిందికి వ్రాలెను. శరీరము కొంచెము స్థూలముగ నుండెను. ఆతఁడు ధరించిన దుస్తులు మిక్కిలి యమూల్యములైనవి. మెడలో నుజ్జ్వలములగు నయిదారు పేటల ముత్యాలహారములు మెరయుసాగెను. ఉష్ణీష మప్పటి కప్పుడు తయారుచేయించిన దానివలెఁ గానిపించెను. సామాన్యముగ నాతఁడు నిలువఁబడిన ధోరణిచూచి నచో నేమియు నెఱుఁగని యమాయకునివలెఁ గాన్పించెను. కాని యుజ్జ్వలములగు చూపులుమాత్రి మాతఁడు మిక్కిలి లోకజ్ఞుఁ డనువిషయము వెల్లడి చేయుచుండెను. ఆతఁ డేదో చెప్పఁబోవు వానివలె నోరు తెఱచి యట్లే నిలువఁబడెను.

చక్రవర్తి యట్లే ముఖ్యములగు తాళపత్రములేవో పరిశీలించుచుండెను. మహామంత్రి యాతనిపరిశీలనము ముగించెను. ఆతని పెదవులపై నత్యాదరసూచకమగు చిఱునవ్వు

తాండవింప సాగెను. వ్రాయుట కంతసేపు పట్టినదిగాని, పాండ్యుఁడు, ద్వారముదగ్గఱనుండి మెల్లమెల్లగ వచ్చి, వేదిక కెదురుగనున్న సింహాసనము వెనుక నిలువఁబడుటయు, రాజమంత్రు లిరువురును నాతనిని బరిశీలించుటయు, నొక్కనిమిషములో జరిగిపోయెను.'

మహామంత్రి యత్యాదరముగఁ బాండ్యుని గౌరవించుచు, "దయచేయుఁడు! తా మట్లు నిలువఁబడుట యేమియు బాగుగ లేదు!" అనియెను. పాండ్యుఁడు తన కింత గౌరవము జరుగునని మొట్టమొదటఁ దలఁచి యుండలేదు. మహామంత్రి సామంతప్రభువుల నీవిధముగ గౌరవించుట యసాధారణము. అందుచే నాతఁడు మిక్కిలి సంతసించి, "మహాప్రభూ! కూరుచున్న నొకటియుఁ గూరుచుండకపోయిన నొకటియునా? నాకు సార్వభౌములకటాక్షవీక్షణమున్న నంతే చాలును! తాము చూపించిన గౌరవమున కందలమెక్కినటు లానందించుచున్నాను!" అని బదులు పలికెను. మహామంత్రి "సార్వభౌములు తమవినతిపత్ర మంతయు సావధానముగఁ బరిశీలించినారు. తమరు చక్రవర్తులసముఖమున విన్నవించుకొనవలసిన దేమైన నున్న విన్నవించుకొనవచ్చును." అనియెను.

పాండ్యుఁడు—విన్నవించుకొనుట కేమున్నది ప్రభూ! ఏలినవారి చలువవలన మేమందఱమును సుఖముగ రాజ్యములు పరిపాలించుకొనుచున్నాము. ఇంతలో వీరశేఖరచోళుఁ డింత దురన్యాయము తలపెట్టినాఁడు!

మహామంత్రి—అవును. ఆవిషయములన్నియు మీరు మీవినతిపత్రికలో నివేదించుకొనియే యున్నారు.

పాండ్యుఁడు—దీనిలో నేను కేవలమును నిరపరాధిని మహాప్రభూ!

మహామంత్రి—ఆవిషయము సార్వభౌములు గుఱుతించిరే యున్నారు. కాని యసలీవివాద మెందులకు వచ్చినది?

పాండ్యుఁడు—ఏవివాదము మహాప్రభూ!

ఈసమాధానముతో మహామంత్రికి బాగుగఁ జిరాకు గలిగెను. కాని యతఁడది యేమియుఁ బయికిఁ గనఁబడనీయ లేదు. కొంచె మాగి, ప్రశాంతముగ "మీకును, వీరశేఖర చోళునకును, గలిగిన వివాదము." అని సమాధానము చెప్పెను.

పాండ్యుఁడు—వివాద మే మున్నది ప్రభూ! వివాద మేమియు లేదే?

మహామంత్రి—మరి యేలఁ దూరక పుణ్యమునకు మీపై దండెత్తి వచ్చినాఁడా!

పాండ్యుఁడు—నాసామంతులలోఁ గొందఱికి నే ననినఁ గిట్టదన్న విషయము తమ రెరిగినదే కదా! వీరశేఖరచోళుడు పొరుగుపచ్చ చూచి యోర్వలేక, రహస్యముగ వారితోఁ గలిసి కుతంత్రములు నడపి, హఠాత్తుగ మధురపైఁ బడినాఁడు. అతఁడు మధుర ముట్టడించినదాఁక నా కీవిషయమే తెలిసినది

కాదు! నేనును నాకుటుంబమును రహస్యసురంగముగుండ గోటదాఁటి యీవలఁబడి ప్రాణములు రక్షించుకొంటిమి. ఇంత కంటె నేనేపాపమును నెఱుఁగను మహాప్రభూ!

ఈప్రత్యుత్తరము వినుసరికి మహామంత్రికనులలోఁ దీక్ష్ణదృష్టి యొక్కువయ్యెను. ఆతనిపెదవులపైఁ దాండవించుచున్న చిరునవ్వు మెల్లమెల్లగ నదృశ్యమైపోయెను. చంద్రశేఖరపాండ్యుని కాతనిముఖభంగిమ చూచుసరికి నాలుక యెండిపోసాగెను. మహామంత్రి యొక్కనిమిష మతని తీక్ష్ణముగఁ జూచి, "ఇదిగో! నేను చెప్పెన దొక్కమాట వినుడు! మీరీవిషయమున సత్యగోపనము చేసినచో మీక్షేమమునకు గాని మరియెవ్వరికిని గాదు! జరిగిన వ్యవహారమంతయు నామూలాగ్రముగ సార్వభౌమునికి విన్నవించుకొనుడు. చక్రవర్తి కరుణార్ద్రహృదయులు! చేతులు కాలినపిమ్మట నాకులు పట్టుకొనినచో నేమియుఁ బ్రయోజన ముండదు! నేను మీక్షేమమాలోచించి చెప్పుచున్నాను. బాగుగ నాలోచించుకొనుఁడు" అనియెను.

తనకు మొదట జరిగిన గౌరవమును బట్టి, మహామంత్రి యీవిధముగ మాట్లాడునని పాండ్యుఁ డనుకొనలేదు. ఆకారణమువలనఁ బాగ జిమ్ముచున్నటు లున్నమహాప్రధాని బొమముడి చూచుసరి కాతని కాళ్ళువణఁకసాగెను. అతఁడు మొదటఁ దన కేదో మూడనున్నదని భయపడెను. కాని వెంటనే ధైర్యము తెచ్చుకొని, కాళ్ళు నిలువఁ ద్రొక్కుకొని "దీనిలో

సత్యగోపన మొనరుచున్నది ప్రభూ! తరతరములనుండియు మీ యన్నము తినుచుండు మేము స్వామిద్రోహము చేసిన నీకఁ బుట్టగతులుండునా? తమకు నాస్తైఁ గిట్టనివా రేమేమి బోధించిరోగాని, నే నేపాపమును నెఱుఁగను. శ్రీనిలో నేనైనఁ దేశా యున్నఁ దల నొత్తించి, కోటవాకిటఁ గట్టింపుఁడు!" అని పలికి యతిదీనముఖముతోఁ జేతులు నలుపుకొనుచు నిలుచుండెను. మహామంత్రి యాతనిపై దృష్టి చూడసాగెను.

పిమ్మట తిమ్మరుసు కొంచెము శాంతించి "సరే దానికేమి! వీరశేఖరచోళుని శిక్షించుటకై శ్రీకోట్యము నాగమనాయనింగారిని దళవాయిగాఁ బంపుచున్నాము. మీరు వారికాజ్ఞావిధేయులై వారికిఁ దగువిధమున సహాయము చేయవలసినది. వారికిఁ జేదోడు వాదోడుగ నున్నచో, మీకుఁ దప్పక మధురారాజ్యము లభింపఁగలదు. సార్వభౌము లాశ్రితపక్షపాతులు. మరి ప్రభువువారికి వేళ యతిక్రమించుచున్నది!" అనెను. తిమ్మరుసుమంత్రి పలికిన యీమాటలు వినునంతవరకును జంద్రశేఖరపాండ్యునికి మనసు మనసులో లేదు. అతని యెదురుగనున్న గోడలును, చిత్తరువులును, గిరగిరఁ దిరుగుచున్నటులఁ గానిపించెను. కాని తిమ్మరుసుమంత్రిమాటలు విన్నతరువాత నవియన్నియు నిశ్చలత వహింపఁజొచ్చెను. చంద్రశేఖరపాండ్యుఁడు మరల సవినయముగఁ జేతులు జోడించి "చక్రవర్తులును, మహాప్రధానులును, గరుణాసముద్రులు! మే మెన్నిజన్మములు సేవచేసినను, దమఋణము తీర్చుకొనఁ

కాలము!" అని చెప్పి భూమివఱకును వంగి నమస్కరించి వెను కకుఁ దిరుగకుండ, మెల్లమెల్లగ వెనుక నడుగులు వేసికొనుచుఁ బోయి ద్వారముదాటి యచ్చటనుండి రాజవీధిలోఁ బ్రవేశించెను.

ఆతఁడు నిష్క్రమింపఁగనే చక్రవర్తి "ఎంతకృతజ్ఞను ప్రకృతి!" అనెను. మహాప్రధాని తల పంకించుచుఁ "దనమెడ లోని యురులు తానే బిగించుకొనుచున్నాఁడు. వీని కిట్లు జరుగ వలసినదే!" అనెను. ఇంతలో సమీపముననున్న చక్రవర్తి భవనమునుండి మధ్యాహ్నభోజనకాలము సూచించు శంఖ ధ్వని గంభీరముగ మ్రోఁగసాగెను. పిమ్మట వైతాళికులు నూజువీణల తంత్రీస్వనములలోఁ దమకంఠస్వరములు కలిపి, మృదుమధురముగఁ జక్రవర్తి శౌర్యసాహసములు ప్రశంసించుచుఁ గళ్యాణిరాగములో గీతములు పాడసాగిరి. మెల్లమెల్లగ నాగానము రాజమంత్రుల హృదయకుహరములలో నానంద తరంగములు మేలుకొలుపసాగెను. వారిరువురును మెల్లన లేచి తమతమ భవనోన్ముఖములగు హృదయములతో సమాలోచ నామందిరము వీడి పోసాగిరి. ఆ మందిరకుడ్యములపై నున్న చిత్రములలోఁ గొన్ని వారివైపు కనురెప్పలు వేయకుండఁ జూచుచున్నట్టులే నీరవముగ నిలువఁబడెను. ఆవీణారవము మెల్లమెల్లగ మందమై మహాకాశములోఁ గలిసిపోయెను.

ఇది పెద్దనామాత్యుని భవనము. విజయనగరములో నయ్యది శ్రీకృష్ణస్వామి దేవాలయమునకు దక్షిణభాగమున నున్నది. పెద్దనామాత్యుని భవనముచుట్టును నాలుగు దిక్కులను విశాలమగు నుద్యానవన మున్నది. పెద్దన, భవనమునకు వెనుకనున్న మాలతీలతానికుంజమున నమర్చిన యుయ్యాలలో కూర్చుండెను. గుబురుగాఁ బెరిగిన రెండుమూఁడు పెద్ద పెద్ద తీయమామిడులపై మాలతీలతలు అల్లుకొని, యామంటప మేర్పడెను. మాణిక్యములచే వ్రేలాడుచున్న బంగారుగొలుసుల యుయ్యాలలోఁ గూర్చుండిన పెద్దన యుద్యానవనమునఁ బూచిన పుష్పములఁ బరిమళ సౌందర్య మీక్షించుచుండెను.

అప్పటి కొక జాము ప్రొద్దెక్కిన యుండెను. సూర్యకిరణము లుద్యానావరణము దాఁటి మెల్లమెల్లగఁ బసిరి పచ్చికలపైఁ బ్రసరించుచుండెను. ఆకిరణములలో రంగురంగుల సీతాకోకచిలుక లెగిరి కనులకు విందొనర్చుచుండెను. కొంచెముదూరముగ నొకటి రెండు నెమిళ్ళు పురులు విప్పుకొని, యొయ్యారముగ నడచుచు, నాడుచుండెను. ఆ యుయ్యాలకు రెండు నైపులను రెండు బంగారుపంజరములు వ్రేలాడుచుండెను. ఒకదానిలో నల్లని మైనాగోరువంకయు, రెండవదానిలో నొక పంచరంగుల రామచిలుకయు నుండెను. పెద్దన

పక్కనున్న సువర్ణపేటికలో నొక బంగారుగంటమును బసుపు పూసిన కొన్ని లేత తాళపత్రములును మిలమిలలాడుచు మెఱయు చుండెను. ఇంతలో సుందరరూపియగు నొకయువకుఁ డొకతూగు టుయ్యాలదగ్గఱ కరుదెంచెను. ఆతఁడు వలెవాటుగా వైచు కొనిన సరిగంచుల జరీయుత్తరీయమునుండి మెడలోని ముత్యాల హారములకాంతులు తొంగితొంగి చూచుచుండెను. అప్పుడే సూర్యబింబ మొకింత వ్రాలినది. ఒక కిరణలేశము పై వ్రాలుటచేఁ బెద్దనామాత్యుని మకరకుండలమాణిక్యములు ధగధగ లాడఁజొచ్చెను.

వచ్చిన యువకుని చూచి పెద్దన సరసను గూర్చుండు మని సంజ్ఞ చేసెను. కాని యాయువకుఁ డట్లు చేయక సవిన యముగఁ గవీంద్రుని పాదములు స్పృశించి, పసిరిపచ్చికల గుబురుపైఁ గూర్చుండెను. ప్రకృతిసౌందర్యములోఁ దేలిపోవు చున్న పెద్దన కనులిప్పు డిప్పుడే మేలుకాంచినట్లు కానవచ్చు చుండెను. ఆతఁడొక్కక్షణకాల మాగి, యా యువకునివైపు చూచి "చెవ్వప్పనాయకుఁడు రాలే దేమి?" అని ప్రశ్నించెను. ఆ నూతనుఁడు "నాయనగారితోఁ గలిసి దక్షిణదేశమునకుఁ బోయినాఁడు" అనెను. కవి మరల నొక నిమిష మాగి "విశ్వ నాథా! అన్నటులు పాండ్యరాజ్యవ్యవహార మేమయినదో తెలియునా?" అని ప్రశ్నించెను.

"అదే! ఆవ్యవహారమే మనవి చేయుచున్నాను. సార్వ భౌములు నాయనగారిని బిలిచి నిలుచున్నపాటున మధుర

పైకి దండెత్తి వెడలవలయునని యాజ్ఞాపించినారు. చెవ్వప్ప నాయకుఁడును రామభద్రనాయకులునుగూడ వారికి సహాయులుగా నేగినారు."

"అంత తొందరగా మధురపై దండెత్తి పోవలసిన యవసర మేమి కలిగినదో?"

"వీరశేఖరుఁడు హఠాత్తుగాఁ బైఁబడి పాండ్యరాజ్యమాక్రమించుకొన్నాఁడట! ఆపైఁ బాండ్యుఁడు సార్వభౌముల యెదుట మొఱ పెట్టుకొన్నాఁడట! అందుచే వారీవిధముగ నాజ్ఞాపించినారు."

"అబ్బా! పాండ్యవ్యవహారము లంతవరకును ముదిరినవా!"

"ఇఁక నాలసించినచో శ్రుతి మించి పోవునని చక్రవర్తి తక్షణమే నాయనగారిని బయలుదేఱవలయునని యాజ్ఞాపించినారు."

"మరి నీవు పోలేదేమి?"

"నేను వారిని ప్రార్థించితిని. కాని వారు నాప్రార్థన మంగీకరింపలేదు. నన్ను విజయనగరసైన్యములకు దళవాయిగా నుండ నియమించినారు!"

ఈసమాధానముతోఁ బెద్దనామాత్యుని ముఖముపై చిఱునవ్వుదయించెను.

"చెప్పవేమి! సార్వభౌములు నిన్నింక దక్షిణరాజ్యములకు దళవాయిగా నియమింతు రన్నమాట! మీనాయనగా

రింకఁ బుణ్యతీర్థములు సేవించుకొనవచ్చు నన్నమాట! ఇన్నా ళ్ళకు వారికోరిక నెఱవేఱుకాలము సమీపించినది!"

ఈమాటలకు విశ్వనాథనాయకుఁ డేదో యస్పష్టముగా సమాధానము చెప్పి, మాట్లాడ కూరకుండెను. నురల నిరువు రును, గొంతసేపటివఱకును, నేమియు మాట్లాడలేదు. పెద్దనా మాత్యునిదృష్టి మరల సాంధ్యాతపములవైపునకు మఱలెను. ఎదురుగ నీరెండలోఁ బసిరిపచ్చికలగుబురులలో నాహార మేఱు కొని తినుచున్న పాలపిట్ట రెపరెప ఱెక్క లాడించినది. ఆపసిరి పచ్చికపై నొకసారిగఁ బాలు గ్రుమ్మరించినట్లు కానుపించినది! పెద్దన యీసౌందర్యావలోకనములో నొక నిమిషకాలము మై మఱచెను. ఇంతలో నాతని కేదో జ్ఞాపకము వచ్చుటచే మరల మెల్లగ నిట్లు పలికెను.

"అన్నట్లు మధురస్థానాపతి వీరరాఘవనాయనింగారు కూడ మీనాయనిగారితో బయలు దేరిరా?"

"బయలుదేరి రనియే యనుకొందును."

"ఆయన నాకు బాల్యమిత్రుఁడు. సార్వభౌముల కాయ నయెడల గౌరవాదరము లెక్కువ. రాజధాని కరుదెంచి నప్పటినుండియు నాయన ప్రతిదినమును న న్నొకసారినైనఁ జూడకుండ నుండలేదు. వారిది గౌరవప్రతిష్ఠలుగల వంశము. నీ వాయన నెఱుఁగుదువా?"

"నా కంత బాగుగఁ బరిచయము లేదు. మానాయు నగా రాయన నెఱుఁగుదురు."

ఆయనకు నాగాంబిక యను నొక కన్యయున్నది. ఆయన నిన్నుఁ జూచినప్పటినుండియు నా పిల్లను నీ కీయవలయునని యువ్విళ్ళూరుచున్నాఁడు. నాతో నొకటిరెండుసారులు ఈవిషయము ప్రస్తావించినాఁడు. నే నీవిషయము మీనాయనగారితోఁ బ్రస్తావించవలెనని యాయన కోరిక. నేను ముందు నీతో సంప్రతించిన తరువాత నాయనతో మాట్లాడవలయునని యనుకొన్నాను. నేను, మీ నాయనగా రింత తొందరగ మధురకు బయలుదేఱుదురని యనుకొనలేదు. వీరరాఘవనాయనింగా రింకను బయలుదేఱి యుండరనియే నాయూహ—సరే దాని కేమిగాని—ఈసంబంధము విషయమున నీ యభిప్రాయ మేమి?”

“దీనిలో నాయభిప్రాయమున కేమున్నది. అంతయు నాయనగారి యిష్టము.”

“నాగాంబ చక్కనిచుక్క. మంచివైణికురాలు. అంగుళులలో సమ్మృతమాధుర్య మున్నది. సంస్కృతాంధ్రములలో ద్రాక్షామధురమగు కవిత్వము చెప్పఁగలదు. కావుననే వీరరాఘవనాయనింగా రామెను నీవంటి విద్వాంసుని కిచ్చి వివాహము చేయవలయునని యుబలాట పడుచున్నాఁడు. మీ నాయనగారికి వేఱుగ నేమైన నభిప్రాయమున్నదా?”

“ఏమో! నాకుఁ దెలియదు. ఒకటి రెండుసంబంధము లేవో వచ్చినప్పుడు “నాకింకను నొకటిరెండు సంవత్సరములు

గడచిన తరువాత వివాహము చేసికొనవలయునని యున్నది"
అని యన్నాను. అప్పటినుండియు వారీవిషయమున దూష్ణీమ్
భావము వహించినారు. అంతే!"

పెద్దనామాత్యుఁ డాపై నేమియు మాట్లాడలేదు. ఒకటి రెండు నిమిషములవఱకు నాతఁ డేదో యాలోచించి, యొక సారి విశ్వనాథుని ముఖమువైఖరి పరీక్షించినాఁడు. ఆపిమ్మట 'సరే! చెవ్వప్పనాయకుఁడు మధుర వెళ్ళినాఁడుగదా! ఇది యేదో తుదముట్టు వఱకును మనము పాతమాఁటవేయుటయే మంచిదని నాయభిప్రాయము. ఏమందువు?' అనెను.

విశ్వనాథనాయకుఁడు 'సరే! మీ యిష్టము! పోనిండు—నేనప్పు డప్పుడు వచ్చి సోమయాజుల భారతములోఁ గలిగిన సందేహములు తీర్చుకొనుచుందును. శ్రీ తిమ్మరుసుకవీంద్రులు వచ్చువేళ యైనది. నాకును వాహ్యాళి కాలము సమీపించినది. సెలవు' అని నమస్కరించెను. పెద్దన ముసిముసి నవ్వులు నవ్వుచు 'శీఘ్రమేవ కళ్యాణసిద్ధిరస్తు!' అని యాశీర్వదించెను. విశ్వనాథనాయకుఁడు 'అదిగో! తిమ్మరుసుకవీంద్రులు వచ్చుచున్నారు!' అని చెప్పి మెల్లమెల్లగ నచటనుండి వెడలిపోయెను.

మెల్లమెల్లగ ముక్కుతిమ్మరుసుకవీంద్రులు తూఁగుటుయ్యాలవైపు వచ్చుచుండిరి. ఆయన నడచి వచ్చుచుండఁ గపోలములపై మణికుండలములు మెల్లమెల్లగఁ జలించుచుండెను. ఆయన ఆజానుబాహువు; మిక్కిలి బలాఢ్యుఁడు. కప్పుకొనిన

కాశ్మీర శాలువనుండి వేసికొనెను దక్షిణప్రకోష్ఠముపై నొకసింహ తలాటమును ధరించుచుండెను. ఆయనకు వయస్సించు మించుగ నేబది సంవత్సరములుండును. కాని, పైకిమాత్ర మంతకంటెం బది పదునైదు సంవత్సరములు చిన్న వానివలెం గానవచ్చుచుండెను. ఆయన పార్శ్వమునం దప్పగ్రమునందే యువతి యొక తాంబూల కరండవాహిని నిలువంబడి యున్నది. ఆమె వామభుజముపై నొకబంగారు పళ్ళెరమును, దానిలో బంగారు నగిషీ చేసిన యొక తాంబూలకరండికమును నున్నవి.

తిమ్మనామాత్యుం డెల్లంత దూరమున నుండగనే పునుగు, జవ్వాది, పచ్చకర్పూరము మొదలగు సుగంధద్రవ్యముల పరిమళభారముచే నచ్చటి పిల్లతెమ్మెర లల్లనల్లన సూర్పుల్లునటు లుండెను. ఆంధ్రకవితాపితామహుఁ డెదురేగి, తోడ్కొనివచ్చి యాతనిని తనసరసను గూర్చుండం బెట్టుకొనెను. తాంబూల కరండవాహిని కుడిచేతితో నుయ్యాలగొలుసు పట్టుకొని, యొయ్యారముగ నిలువంబడియుండెను. అప్పుడప్పు డామె వా రిరువురికిని, జుట్టిన చిలుక లందిచ్చుచు, మరల నుయ్యాల గొలుసు పట్టుకొని నిలువం బడుచుండెను. ఆమె పేరు మల్లిక. అంతలో సమీపమున నున్న బొండుమల్లెపందిరులపై నుండి చల్లచల్లని పిల్లగాలులు వీచి, యాకవుల హృదయములు జల్లు మనిపించినవి. తిమ్మకవి యానందపారవశ్యముచే నేత్రాంత ములు కుంచించి "ఆహా! ఏమిమల్లికాసౌరభము!" అనెను. ఆమాటపైఁ బెద్దనామాత్యుండు చిఱునవ్వు నవ్వి "విశేషించి,

మీకు మల్లికాసౌరభమన్న నెక్కువపక్షపాత మనుకొందును ” అనెను. మల్లిక ఆమాటలలోని శ్లేష గ్రహించి, సిగ్గుచేఁ దటాలునఁ గనుఱెప్పలు వాల్చివేసినది. తిమ్మకవి “మీ శ్లేషవలన నెవరి కెవరిమీఁదఁబక్షపాతమున్నదో తెలియుచునే యున్నది ” అనియెను. ఆమాటలపై నిరువురును జిఱునవ్వులు నవ్వుకొనిరి.

అంతనిరువురును గొంచెము మెల్లని కంఠస్వరములతో గుసగుస లాడుకొనఁ జొచ్చిరి. తాంబూలకరండవాహిని తా నానమీపమున నుండుట యుచితము కాదని, తాంబూల కరండక మాతూఁగుటుయ్యాలపై బెట్టి మల్లెపూవు లేఱుకొను నెపమున నచ్చటనుండి కదలి యొకమల్లెపందిరికడ కేగెను. మరల వా రిరువురికంఠస్వరములును గొంచెము గట్టిగ వినఁబడసాగెను. పెద్దన “అన్నట్టిది యెవరికూఁతురు?” అని ప్రశ్నించెను.

“శ్రీవిరాజితము కూఁతురు.”

“మనమధురలో నున్న శ్రీవిరాజితమే!”

“అవును.”

“ఇది యిచ్చటి కెట్లు వచ్చినది.”

“శ్రీవిరాజితము మధురారాజ్య మల్లకల్లోలముగ నున్నదని రాజధానికి వచ్చి వేసినది.”

పెద్దన “అటులనా” అనియూరకుండెను. మరల నొక నిమిషముండి “మీకునాగమనాయనింగారు వీరశేఖరచోళునిపై దండెత్తిపోయిన విషయము తెలియునా?” అనియెను.

"ఎప్పుడు?"

"అంతయు నీమధ్యనే జరిగినది."

"చంద్రశేఖరపాండ్యుఁడు సార్వభౌమునియొద్ద కొఱ వెంచి మొఱ పెట్టుకొనెనా?"

"అవును. అసమ్మతినే సార్వభౌములు నాగమనాయనింగారిని చంద్రశేఖరపాండ్యునిపై దండెత్తిపోవ నాజ్ఞాపించినారు."

తిమ్మరసు యీపైఁ గొంచెముసేపు మాట్లాడక యూరకుండెను. అసమ్మతి మరలఁ దాంబూలకరండకములోని తాంబూలపుఁజిలుక యొకటి నోట వేసికొని నములుచు "ఏమైనను-నాకు-మరలఁ బాండ్యునికి రాజ్యము లభించునని తోఁచదు" అనియెను.

"ఏమి?"

"మహామంత్రికిఁ బాండ్యునియెడల నిసుమంతైనను సద్భావము లేదు."

"కాని సార్వభౌములు పాండ్యునికిఁ దిరుగ రాజ్యమిప్పింతుమని వాగ్దానము చేసినారఁట?"

"కావచ్చును."

"సార్వభౌములు వాగ్దానభంగము చేయుదురా?"

"నేననునది యది కాదు. నాకిందులో నేదో చాణక్యతంత్ర మున్నటులు కానవచ్చుచున్నది."

ఆతరువాతఁ బెద్దనామాత్యుఁడు, "మీరు మహాప్రధానులకుఁ జాలసన్నిహితులు కావున నీరాజ్యాంగవ్యవహార

ములు మీకు దెలిసినంతగా నాకు తెలియుట కవకాశము లేదు" అనెను. ఆపిమ్మట నాసమీపముననున్న విరూపాక్ష దేవుని దేవాలయమునుండి సాయంకాలసేవాసూచకమగు శంఖ స్వనము వినవచ్చెను. ఆతరువాత నొక్కటొకటిగ ఘంటా స్వనములుకూడ శాంతగంభీరముగ మాఱుమ్రోఁగసాగెను. తిమ్మకవి యొకనిమిషమువఱకును మౌనముగ నుండి "మంత్రి సంధ్యాసమయమైనది. నాకు సెలవు దయసేయుఁడు." అని చెప్పుచుఁ దూఁగుటుయ్యాలపైనుండి లేచెను. ఇంతలో మల్లిక దూరమునుండి వారు సంభాషణము ముగించుట చూచి తాను గ్రుచ్చిన మల్లెదండలలో నొకటి పెద్దనకును, రెండవది తిమ్మ నకును నిచ్చి మరల తాంబూలకరండకము ధరించి యొయ్యా రముగ నిలువఁబడెను. వారిరువురును నామె యిచ్చిన పుష్ప గుచ్ఛము లందుకొని, మెల్లగ నుద్యానవనము దాఁటి నడచి పోసాగిరి. వారివెనువెంటనే మల్లికకూడ నడచిపోయెను. క్రమముగా నుద్యానవనముననున్న నీరెండ కరిగి యదృశ్యమై పోయెను.

3

నాగమనాయకునికి రామభద్రనాయకుఁడు కొంచెము దూరపుచుట్టము. అయినను వారిరువురును బాల్యమిత్రులు. ఇరువురును సమరాజభక్తియుతులు సార్వభౌముని యనుగ్రహమునకుఁ బాత్రులై క్రమక్రమముగ నున్నతోద్యోగము లందఁ గలిగిరి. నాగమనాయకుఁ డిప్పటివఱకును ధనాగారాధికారిగా నుండి, యిప్పుడు దక్షిణరాజ్యములకుఁ బ్రధానసేనాధిపతిపద మందినాఁడు. ఆరోజులలో సేనాధిపతికి దళవాయి యనువ్యవహారము. అట్లే రామభద్రనాయకుఁడుకూడ క్రమక్రమముగా దాక్షిణాత్యసైన్యములో నొక సేనానాయకపద మందఁ గలిగినాఁడు. ఆరోజులలో దళవాయి క్రిందియుద్యోగులకు సేనానాయకులను వ్యవహార ముండెడిది. రామభద్రనాగమనాయకులకు బంధుత్వములో బావమఱఁదుల వరుస. అధికారభేద మున్నను, బాల్యస్నేహమువలన వారొకరి నొకరు "బావా!" యని పిలుచుకొనుచుండిరి.

నాగమనాయకుని కెంతకాలమునకును సంతానము కలుగలేదు. తుద కాతఁడు సార్వభౌముని యనుజ్ఞవడసి శ్రీకాశీవిశ్వనాథునిసన్నిధిని నివసించుచు, ననేక దేవబ్రాహ్మణపూజ లొనరించినాఁడు. కాని యెంతకాలమునకును నాతనికి సంతానము కలుగలేదు. పిమ్మట దక్షిణతీర్థయాత్రలు ముగించుకొని మధురలో మీనాక్షీసుందరేశ్వరులను సందర్శించు

కొని, యచ్చట నొకసుందరమగు గోపురమును మండపమును నిర్మించినాఁడు. ఆపిమ్మట బ్రాహ్మణుల కనేకాగ్రహారము లిచ్చినాఁడు, అయినను బిడ్డప్రయోజనము లేకపోయెను. ఈసారి యాతఁడు వారణాసి కేగి యాదేవుఁడు తనపై ఁగటాక్షింపకున్నచో గంగలో దిగి, ప్రాణత్యాగ మొనర్చుకొనవలెనని నిశ్చయించుకొనెను. ఆతనిదీక్ష చూచి యాతనితోఁ గాశీ కరుదెంచిన మిత్రు లందఱును మిగుల భయపడిరి. ఎట్టకేల కాతనితపస్సు ఫలించినది. ఒకనాఁడు కాశీవిశ్వనాథుఁ డాతనికిఁ గలలోఁ గనఁబడి నీ కచిరకాలములో నొక మగపిల్లవాఁడు కలుగునని యానతిచ్చెను.

ఆకల వచ్చినప్పటినుండియు నాతనికిఁ గలిగిన యానందమునకు మేర లేదు. మఱునాఁడు విశ్వనాథదేవాలయమున కనేకమాణిక్యరాసు లర్పించి, భక్తియుక్తముగ దేవబ్రాహ్మణ సమారాధనము లాచరించెను. తరువాత రాజధానికి వచ్చి శ్రీవిరూపాక్షదేవునకును, శ్రీరామస్వామిదేవునకును మౌక్తికరాసులు కానుకలుగ నర్పించెను. ఆ పిమ్మటఁ గొంతకాలమున కాతని కొకకుమారుఁడు కలిగెను. ఆతనికి నాగమనాయకుఁడు విశ్వనాథనాయకుఁ డని పేరు పెట్టెను. ఆబాలుని జూచి యాతఁ డప్పుడప్పు డమితభక్తితో శ్రీవిశ్వనాథునికి నమస్కరించుచుండువాఁడు. శ్రీవిశ్వనాథుఁ డాతని కీబాలుని గటాక్షింపకున్నచో నాతని ధనకనకవస్తువాహనాదు లన్నియు నన్యాక్రాంతములు కావలసినవేకదా! ఆతఁడు సంపాదించిన ప్రాసా

గములు, ఉద్యానవనములు మొదలగు నవన్నియు నేమి కావలయును! అదియునుగాక, పుత్రులు లేనివారికిఁ బున్నామనరకయాతనలు తప్పవుగదా! పుత్రుఁడు కలిగినప్పటినుండియు నాతని కిహలోకమునఁ బునర్జన్మము కలిగినట్లు లుండెను. అప్పటినుండియు నాతఁడు ధనకనకవస్తువాహనాదు లతిజాగరూకతతోఁ గూడఁబెట్టుచుండెను. క్రమక్రమముగ నాతనికి సార్వభౌమునికొలువు చాలించుకొని సామ్రాజ్యమున నేదైన నొకసామంతరాజ్యమున కాధిపత్యము సంపాదించి, మహామండలేశ్వర బిరుద మందవలయునను కోర్కె జనించెను. కాని యది సమకూరు టెట్లు? అది యెప్పటికిని సమకూర నేరని మనోరథము. అయినను నాతని కుత్సాహభంగము కలుగ లేదు. ఎప్పటి కప్పు డావిషయమయి తీవ్రప్రయత్నము లొనర్చుచునే యుండెను.

సార్వభౌమునికిఁ గొంచెము పెద్దతనము వచ్చినప్పటి నుండి దక్షిణాపథమున రాజ్యాంగవ్యవహారములు తిన్నగ నడచుట లేదు. సామాన్యముగ సామంతరాజు లన్యోన్యమును గలహించుచు, నొకరిరాజ్యము లొకరపహరించుచుండిరి. కాని తిమ్మరుసుమంత్రి నీతిచాకచక్యమువలన దక్షిణసామ్రాజ్యమున కేకొఱతయు రాకుండఁ గడచిపోవుచున్నది. అయినను నీపాండ్యచోళరాజ్యముల కలహ మొకగాలిదుమారమువలె రేగి, క్రమక్రమముగఁ జిలికి చిలికి, గాలివాన యగునేమో యను భయము గలిగించినది. అందుచేఁ దిమ్మరుసు మంత్రి ప్రత్యేక

ముగ నాగమనాయని నీదక్షిణరాజ్యవిప్లవ మణఁచివేయుటకుఁ బంపించెను. నాగమనాయకుఁ డిది తనమనోరథసిద్ధి కనుకూలించునేమో యనునాశతో నీపనికి సిద్ధపడెను.

దక్షిణయాత్రకుఁబోవునపుడు నాగమనాయకుఁడు రామభద్రినాయకుని బ్రోత్సహించి తనవెంట రావలసినదనికోరెను. కొన్ని కుటుంబవ్యవహారములవలన మొదట నాతఁడు నాగమనాయకు ననుసరించుట కిష్టపడలేదు. కాని మిత్రానురోధము వలనఁ జిట్టచివర కంగీకరించి వెంట బయలుదేఱెను. నాగమనాయకుఁడు కుమారునిగూడ వెంటఁగొనవలెనని తలఁచినాఁడు. కాని చక్రవర్తి యాతనిని రాజధానినుండి కదపుట కిష్టపడక పోవుటచే నప్పటికి మాట్లాడ కూరకుండెను. కాని యవసరము వచ్చినప్పుడేదైన నొకమిష పెట్టి యాతనిని దక్షిణమునకుఁ గొనిపోవలయునని నిశ్చయించెను. ఆతఁడు కుమారునివిషయము మహాప్రధానులకుఁగూడఁ గొంత చూచాయగా విన్నవించెను. ఆయన "దానికేమి! అవసరము కలిగినచో మీకుమారుని దప్పక దక్షిణమునకుఁ బంపించెదను" అని ధైర్యము చెప్పెను. అందుచే నాతఁడు వెడలిపోవునపుడు కుమారుని బిలిచి, "నేను మహాప్రధానులతో నీవిషయము చెప్పితిని. వా రవసరము వచ్చినప్పుడు నిన్ను తప్పక పంపించెద మన్నారు. నాకుఁశరీరములో బూర్వమున్నంత దార్ఢ్యము లేదు. దాక్షిణాత్యులను విశ్వసించుటకు వీలులేదు. దక్షిణాపథమునుండి వార్తాహరుఁడు రాఁగనే తత్క్షణము బయలుదేఱి రమ్ము. అప్పుడప్పుడు రామ

భద్రము మామయ్యగారింటికి కేగి వారి యోగక్షేమము లరయు చుండుము. రాత్రివేళ గొంచెము పెందలకడ నింటికిఁ జేరు కొనుచుండుము. నారము వారమును దప్పకుండ యోగక్షేమము తెలియఁజేయుచుండుము. నీ వింక నాలస్యము చేయుటకు వీలు లేదు" అని చెప్పి వెడలిపోయెను.

విశ్వనాథనాయకుఁడు తండ్రివాక్యములు సావధానముగ నంగీకరించి 'సరే' యని విజయనగరపుర బహిర్ద్వారము వఱకును దండ్రిని సాగనంపి, యాయన యింక రావలదనుటచేఁ దిరిగి తన భవనమునకు మఱలెను. విశ్వనాథుఁడు 'సరే' యన్నాఁడుగాని, యాతనికి నిజముగ దక్షిణాపథమునకుఁ బోవుట కిష్టము లేదు. తండ్రియాజ్ఞ మీఱుటకు వీలులేక పోవుటచేఁ గేవలమును గత్యంతరము లేక 'సరే' యన్నాఁడు. పైగఁ బ్రధానామాత్యులుకూడ నీని కంగీకరించినచో నింకఁ జెప్పెడి దేమున్నది! విశ్వనాథనాయకుని కీదక్షిణాపథప్రయాణ మిష్టము లేకపోవుట కొక కారణమున్నది.

ఆకథ యిది: రామభద్రనాయకునికి ముక్తాంబిక యనియు, మీనాంబిక యనియు నిద్దఱు కుమార్తెలు గలరు. రామభద్రనాయకుఁడు ముక్తాంబికను చోళస్థానాపతికిచ్చి వివాహము చేసెను. చోళస్థానాపతి మహైశ్వర్యవంతుఁడు. అందుచే రామభద్రనాయకుఁడు వారికిఁ దగినమర్యాదలు నడపింపలేక పోయెను. అందుచే వియ్యపురాం డ్రిద్దఱికిని గ్రమక్రమముగ మనస్పర్థలు పెరిఁగెను. ఆ యుక్రోశము మనస్సులో

బెట్టుకొని, అత్తవారు ముక్తాంబికను బుట్టినింటికిఁ బంపుటమాని వేసిరి. ఎప్పుడైన రామభద్రనాయకుఁడు వెళ్ళి “కాదు;కూడ”దని పట్టుపట్టినచోఁ బంపించెడువారు. ఒకప్పుడాతఁడు వెళ్ళినను గూడ నేదో సాకుచెప్పి పంపకుండఁ దప్పించుకొనుచుండిరి. ఇది యంతయు నాతనికి మిగుల మనోవైకల్యహేతు వయ్యెను. అందుచే నాతనికి రెండవకుమార్తె పెండ్లిమాట యనినభయము కలుగుచుండెను.

రామభద్రనాయకునికి రెండవకుమార్తె యనినఁ బ్రాణము. అందఱును మొదటిపిల్లకంటె రెండవపిల్ల చక్కని దనుచుండువారు. రామభద్రనాయకునికి మీనాక్షీసుందరేశ్వరు లిష్టదైవతములు. అందుచే నాతఁడు రెండవకుమార్తెకు మీనాంబిక యని పేరుపెట్టెను. ఆమెనేత్రములుకూడఁ బేరునకుఁ దగినట్లు మిగుల దీర్ఘములుగ నుండెను. అందుచే నందఱును నామెనుజూచి “వీరియింట సాక్షాన్మధురమీనాక్షి దేవి యవతరించినది.” అని యనుచుండువారు.

సామాన్యముగా నాయకవంశజులయిండ్ల నాఁడుపిల్ల లందఱికిని పదునాలుగు పదునేనేండ్ల వయస్సు వచ్చుసరికి వివాహములు చేయుట యలవాటు. రామభద్రనాయకునికిఁ బెద్దపిల్లవివాహమువలన, గలిగిన మనోవైకల్యమునుబట్టి మీనాంబిక వివాహమన్న భయము గల్గెడిది. అందుచేఁ బదునాఱేండ్లు నిండినను గూడ మీనాంబిక కింకను వివాహము చేయలేదు. ఆమె వివాహమాలస్యమగుట కింకొక కారణముకూడ నున్నది.

రామభద్రనాయకునికిఁ గావలసినంత సంపత్తియున్నది. ఆతనికింకఁ గుమారులు కలుగుదురను నాశ లేదు. అందుచే నాతఁడు తనకుమార్తె నొకసంపన్నునికిచ్చి వానిచుట్టును దిరుగుటకన్న, సామాన్యుఁడగు నొకయోగ్యునకిచ్చి, వాని నింట నుంచుకొనుట మంచిదని తలంచెను. అదియుఁగాక యాతనికిఁ గ్రమక్రమముగా వార్ధకముకూడ వచ్చుచున్నది. కాలుసేతులు వంగినతరువాత నీయాస్తిపాస్తులన్నియుఁ జూచువా రెవ్వరు? కావున నల్లు నిల్లరికముంచుకొనుట యావశ్యక మైనది.

ఈకారణముననే యాతఁడు తనమేనల్లుఁడగు చెవ్వప్పనాయకు నింటఁ బెట్టుకొని, యాతనికి విద్యాబుద్ధులు గఱపించెను. చెవ్వప్పనాయకుని తల్లిదండ్రులు సామాన్య సంసారులు. రామభద్రనాయకుఁడు తన చెల్లెలిభర్త యనుభవించు దారిద్ర్యబాధలు చూచి, జాలిపడి, నాగమనాయకునితోఁ జెప్పి, యాతని కొత్తరాహుత్సైన్యములో నొక యుద్యోగమిప్పించెను. చెవ్వప్పనాయకునికిఁ బదునాలుసంవత్సరములు వచ్చినప్పటినుండియు, నింటఁ బెట్టుకొని చదువు చెప్పించెను. కాని రామభద్రనాయకుని భార్యయగు వేంకటాంబకు మీనాంబికను చెవ్వప్పనాయకుని కిచ్చి వివాహము చేయుట యిష్టము లేదు. మీనాంబికకుఁ బదునాఱవసంవత్సరము వచ్చినప్పుడు వేంకటాంబ భర్తతోఁ గుమార్తెవివాహమునుగూర్చి ప్రస్తావించినది. ఆతఁ డప్పుడు చూచాయగాఁ దనయభిప్రాయ మెఱింగించినాఁడు. వేంకటాంబ "పెద్దదానికిఁ గొంచెము మున్న

సంబంధము చేసి, రెండవదాని కీవిధముగఁ జేసినచోఁ బెద్దదై నప్పు డది యేడువదా? ఉన్నయిద్దఱిలోను నీవిధముగఁ బక్షపాతము చేయుట న్యాయముకాదు! దీనికిగూడ బాగుగ నాలోచించి కొంచెమున్న సంబంధము చేయుఁడు!’’ అనియెను. ఆపై రామభద్రనాయకుఁడు “మనము చెవ్వప్ప నింట నుంచుకొనుచున్నప్పు డిదియంతయు వానిదేకదా! అప్పు డీఁక వాని యాస్తిపాస్తులతో నవసర మే మున్నది?’’ అనియెను. ఆపై నామె “ఏమో! నా కిది యేమియు బాగుగ లేదు! నాచిట్టి తల్లిభర్త నందఱును నిల్లఱికఁపుటల్లుఁడు, ఇల్లఱికపు టల్లుఁడు!’’ అని పిలిచినచో నేను సహింపలేను. కావలసినచో మీ మేనల్లునకు మీయాస్తియంతయు నిచ్చివేయుఁడు. దానినొకచక్కని వరునకిచ్చి వివాహము చేయుఁడు! చెవ్వప్పకు దానినిచ్చి వివాహము చేసినచోఁ జూచినవా రందఱును గాకిముక్కునకు దొండపండు కట్టఁబెట్టినారని యాడిపోసికొందురు. అసలు మీకటువంటిపిల్లను దీసికొనిపోయి, యట్టివాని కీయవలెనని యెట్లుతోఁచినది?’’ అనియెను.

రామభద్రనాయకుఁ డామెమాటల కేమియుఁ బ్రత్యుత్తర మీయక యేదో పనియున్నదని మిషపెట్టి వీథిలోనికి వెడలిపోయెను. అస లాతఁడు మిక్కిలి మితభాషి. ఆపై నాఁడు వారితో వాదించుటవలనఁ బ్రయోజనము లేదని యాతని యభిప్రాయము. అప్పటినుండియు నాతఁ డీవిషయమున వేంకటాంబతో నెప్పుడును బ్రస్తావింపలేదు. మఱియొకవిధముగ

యుక్తియుక్తముగఁ బని సానుకూలపడునట్లు చేసికొనవలెనని యాతఁడనుకొనెను.

కాని వేంకటాంబమాత్రము తనమనస్సులో నెట్లయి నను చెవ్వప్పనాయకుని సంబంధము తప్పిపోవలయునని యను కొనుచుండెడిది. ఆమె నిరంతరమును నట్లు ధ్యానించుచుండుట వలన నెవరినైన గొప్పయోగ్యుఁడగు వరుని వెదుకవలయునని కూడ భావించెడిది. ఆసమయములో నామె మనస్సునకు విశ్వ నాథనాయకుని మనోహరాకృతి గోచరించెడిది. అప్పుడామె "ఔను! విశ్వనాథనాయకునకిని, మీనాంబికకును వివాహము చేసినచో నిరువురిదాంపత్యము గన్నులపండువుగ నుండును. కోట్యను నాగమనాయనింగారలోఁ దులతూఁగఁజాలినవా రీరాజధానిలో నెవ్వరున్నారు? విశ్వనాథనాయకునివంటి యల్లుఁడు సామాన్యముగ దొరుకునా? అందచందములలో నిరు వురును నొకరొకరిని మించునట్లుందురు!" అని యనుకొను చుండెడిది!

ఒకటి రెండుసారు లామె రామభద్రనాయకునితో నీవిషయము ప్రస్తావించినది. అప్పుడాతఁ డామాటలు విని, ద్విగుణీకృత మగు ప్రశాంతభావముతో నటునిటుఁ బచారు చేయుచుఁ దన కావిషయముతో సంబంధము లేనట్లు మాట్లాడ కూరకొనుచుండువాఁడు. వేంకటాంబ కాతని యుదాసీన్యము చూచిన మతి పోవుచున్నట్లుండెడిది! అప్పుడామె "నేను చెప్పుమాటలు కొంచెమైనను జెవినిఁ బెట్టరేమి పాపము!"

అని గద్దించి యడుగుచుండెడిది. అప్పుడాతఁడు "సరే! దాని కేమి! చూతములే! ఇంతకను గళ్యాణ తారవచ్చినప్పు డేదియు నాగదు! ఊరకే మన మనుకొనుచుందుముగాని, మనలో నేమున్నది? ఏది యెట్లు జరుగవలసి యున్నదో యట్లు జరిగి తీరును. కాని యన్యథా మార్చుట కెవ్వరికినిశక్తిలేదుగదా!" అని చెప్పి యప్పటికిఁ దప్పించుకొను చుండెను.

భర్త కోట్యమువారి సంబంధమువిషయమున నౌదా సీన్యము వహించినకొలఁదియు వేంకటాంబకు వారిసంబంధ ములో నెక్కువసుగుణములు కానఁబడఁజొచ్చెను. అందువలన విశ్వనాథనాయకుఁ డెప్పుడైన వారియింటికరుదెంచినప్పు డామె యాతనిని గ్రొత్తయల్లునివలె గౌరవించుచుండెడిది. ఇంతియే గాక, యే మంచితీర్థమో తెప్పించుమిషపై మీనాంబిక యాతని యెదుటఁ బడునట్లు చేయుచుండెడిది. క్రమముగా నీ విధములగు దోహదములవలన మీనాంబికావిశ్వనాథుల కొక రొకరిపైఁ బ్రేమలతాంకురము లల్లుకొనసాగెను. రామభద్ర నాయకుఁడు సామాన్యముగ రాజ్యవ్యవహారములపై నే మధురకో, తంజాపురమునకో, రాయచూరుదుర్గమునకో పయన మయి పోవుచుండెడివాఁడు. అట్లు పోవునప్పుడు, సామాన్య ముగ సైన్యములోఁ బ్రధానోద్యోగియగు చెన్నప్పనాయకుని గూడ వెంటఁ గొనిపోవుచుండువాఁడు. అందుచే రామభద్రి నాయకునికిఁగాని, యాతని మేనల్లునికిగాని, యీవిషయమున ననుమానింప వలవసినంత యవకాశ మెప్పుడును గలుగలేదు

అగుచుండెను గాని, వేంకటాంబకూడ భర్తను మోసగింపవలయు నన్న దురుద్దేశముతో నెప్పుడును బ్రవర్తింపలేదు. అట్లు ప్రవర్తించుట కేవల మవివేకమని కూడ నామెకుఁ దెలియకపోలేదు. కాని యామె విశ్వనాథుని జూచినప్పుడెంతో యూహ్యాయముగ నుండెడిది! అందుచే నాతనిని మిగుల గౌరవముగఁ జూచెడిది. మీనాంబికా విశ్వనాథుల నొకదృష్టితోఁ జూచినపుడా మెకుఁ దెలియకుండగనే, హృదయాంతరాళమునుండి యొక యానందతరంగము వ్యాప్తిగఁ బైకిఁ బొంగి, కనుగొలుకుల నుండి యానందబాష్పాంకురములు ప్రవహింపఁ జేసెడిది!

విశ్వనాథనాయకునికి మొట్టమొదట మీనాంబికను జూచినపుడామెలో నేమియు విశేష మగపడలేదు. కాని మీనాంబిక మొదట నాతనిని జూచినపుడు వంచిన శిరస్సు మరి సైకెత్తలేక పోయినది! ప్రథమదర్శనదినమునుండియు వారిలో నజ్ఞాతములగు రాగాంకురములు మెల్ల మెల్లగ నీరిక లెత్తసాగెను. క్రమక్రమముగ విశ్వనాథనాయకుని హృదయదర్పణమున మీనాంబికాసౌందర్యము ప్రతిబింబింపసాగెను. నడచుచున్నప్పుడు గూడ నాతని నెవరో వెన్నంటి వచ్చుచున్నట్లు పొడకట్టెడిది. ఆవిధముగఁ గొంతకాలము జరిగిన వెనుక విశ్వనాథనాయకునికిఁ దనకు మీనాంబికయం దనురాగము కలిగినట్లు విదితమయ్యెను. గుఱ్ఱపుస్వారి చేయుచున్నప్పు డెప్పుడైనఁ దనయశ్వము రామభద్రనాయకుని యింటిముందుండిపోవుట తటస్థించినయెడల, విశ్వనాథనాయ

కునిముఖ మప్రయత్నముగ నాయింటిగవాక్షములవైపు తిరుగుచుండెడిది. అంతటఁ గొంత కాలము పోయిన తరువాత నాతఁడే యేదో యొక మిష కల్పించుకొని, రామభద్రనాయకుని గృహమున కేగి, మీనాంబిక నొక్కసారి కనులారఁ గాంచి, యానందించెడివాఁడు. క్రమముగ నాతనికి మీనాంబికాదర్శనము లేనిరోజులు దుస్సహములై పోయెను. ఈ కారణముచేతనే రాజధాని విడిచిపెట్టుట యనిన నాతనికి గుండెలలో గాయిపడినట్లుండెను. కావుననే తండ్రి తన్ను మధురకు రమ్మని పిలిచినప్పు డేమియు ననలేక మాటవరుసకు 'సరే' యన్నాఁడు.

కాని 'సరే' యన్న యుత్తరక్షణములో నాతనిమనోరంగములోఁ దెర తొలగించి వచ్చిన 'భామ' వలెఁ దళుక్కుమని మీనాంబిక ప్రత్యక్షమైనది! ఆతఁడు తన మనోనేత్రములతో నామె సౌందర్య మాలోకించుచు, మెల్లమెల్లగఁ దన భవనమునకుఁ జేరుకొన్నాఁడు. మార్గమున దృశ్యము లన్నియు నాతని కస్పష్టములై పొగమంచులో నదృశ్యములై పోవుచున్నట్లు కన్పట్టెను. ఆతని కామె యుజ్జ్వలరూప మొక్కటే తనతో నడచి వచ్చుచున్నట్లు తోఁచెను. ఆయాలోచనాపరంపరలలో మునుఁగుటవలన నాతఁ డశ్వము నదలించుట మానివేసెను. అందుచే నది యడుగులలో నడుగులు వైచుకొనుచు మెల్లమెల్లగ నడువసాగెను. అప్పటికింకను బాగుగఁ బ్రొద్దువాలలేదు. అందుచే నతఁ డొకసారి రామభద్రనాయకుని గృహమున కేగి, మీనాంబికను దర్శింప వలయునని తలఁ

చెను. కావున నాలోచనలలోఁ గూరుకొని పోవుచున్నముఖము పైకెత్తి, చబుకుతో నొకసారి యశ్వము నదలించెను. అది యాతని నొక నిమేషములో స్వగృహమునకుఁ గొనిపోయెను.

౪

విశ్వనాథనాయకుఁ డింటికిఁ జేరుకొనఁగానే పన్నీరుకలిసిన యుష్ణోదకమున జలక మాడెను. ఆపిమ్మట మోఁకాళ్ళవఱకును ప్రేలాడు నొకజరీయంగీయు, నిట్టూర్పు సోఁకినంత మాత్రమునను నిటునటుఁ గదలాడు నొక చలువమడఁతయు ధరించెను. ఆపిమ్మట శిరస్సుపై రత్నములు పొదిగిన యొకయుష్ణీషము దాల్చెను. తరువాత నిలువుటద్దము నెదుట కేఁగి, తన వేషసౌందర్యము పరిశీలించుచుండెను. ఇంతలో దాసి యొక తె కస్తూరితిలక పేటికఁ గొనివచ్చి యాతనిసన్నిధి నుంచెను. ఆతఁడది యందుకొని, యొకబంగారుశలాకతో నుదిటిపైఁ దిలకము దిద్దికొనియెను. ఆసమయమునఁ గస్తూరితిలకలేశ మాతని ముంగురుల కంటుకొనెను. అది తుడిచివేయుట కొకవస్త్రము తెమ్మని దాసితోఁ జెప్పవలయునని యనుకొని, యాతఁడామె వైపు చూచెను. అంతవఱకును నిశ్చలముగ నాతని సౌందర్యమీక్షించుచున్న యాదాసి తటాలునఁ గనుఱెప్పలు సమీప

గవాక్షమునుండి కానవచ్చుచున్న భవనోద్యానమువైపు త్రిప్పి వేసెను. కాని మరల నాతనివైపు చూచి, యాతనియుద్దేశము గ్రహించి యొక చిన్న యుత్తరీయము తెచ్చియిచ్చెను.

ఎదురుగనున్న నిలువుటద్దములో నాతనియాణిముత్యముల చౌకట్లు మిలమిల మెఱయఁజొచ్చెను. ఆతఁడు తన సౌందర్య మొక నిమేషమువఱకును గనుఱెప్పవేయకుండఁ జూచెను. ఆపిమ్మట దాసి యాతఁడు కూరుచున్న సింహాసనము వెనుక నొక బంగరుపళ్ళెరముతో నెట్టనినిప్పులు తెచ్చియుంచి వానిపై ఘుమఘుమలాడు నగరుదంతవుఁ గంధపుబొడిచల్లెను. వెంటనే మంథరమంథరములగు ధూమలత లల్లిబిల్లిగ నల్లుకొనుచుఁ బైకి లేవసాగెను. ఆతని యెదురుగ నున్న దర్పణములో నాయెట్టనియంగారములు, ఆబంగరుపళ్ళెరము, అల్లిబిల్లిగ నల్లుకొనుచుఁ బైకిలేచుచున్న యాధూమమాలికలు, ఆమాలికలలో నొక వింతసోయగముతో వెలుఁగుచున్న యాతని ముఖము; ఆయెట్టనినిప్పుల వెలుఁగులు ప్రతిఫలించిన యాయాణిముత్యముల చౌకట్లు మొదలగున వన్నియుఁ దళత్తళత్కాంతు లీనుచుఁ బ్రకాశించుచుండెను.

విశ్వనాథనాయకునిది పురుషులనుగూడ మోహింపఁ జేయఁగల సౌందర్యము. ఆతనిగరుడనాసికయు, విశాలనేత్రములును జూచినవారి కాతఁ డొకయసామాన్య పురుషునివలెఁ గాన్పించును. ఆతనివయస్సు సుమా రిరువదిరెండేండ్లుండును వ్యాయామమువలనఁ గండలు తేరిన యాతనిశరీరము చూచిన

వారికి సామాన్యముగ నాతనికి ఇరువదియేండ్లవయ స్సుండ వచ్చుననియు యనిపించును. ఆతని శరీరవర్ణము బాగుగ నెఱుపు కలిసిన పసుపురంగుతో నిగనిగ లాడుచు, మిసమిసలాడు నూత్నయౌవనమును సూచించుచుండెను. ఏదేని కార్యతత్పర తలో నున్నప్పుడుతప్ప సామాన్యముగ నాతని విశాల నేత్రములు కలలు గనుచున్నట్లుండును. ఆతఁడు మితభాషి; ఎదుటివారయి దాఱువాక్యములలోఁ జెప్పువిషయ మాతఁ డొకపదముతోఁ గాని, వాక్యముతోఁగాని ముగించును.

అలంకారము ముగించినవెనుక నాతఁడు సింహాసన మున కల్లంతదూరములో నున్న పావలు తొడుగుకొని, మెల్ల మెల్లగ వీధిగుమ్మమువైపు నడువఁదొడఁగెను. దాసి కను ఱెప్పలు వంచి“ ముత్యాలహారముకూడఁ దెత్తునా?” అనియెను. ఆతఁడు వీధివైపు చూచుచు “ఔను! అన్నట్లు మఱచిపోయి తిని” అనియెను. వెంటనే యామె లోనికేగి యొకవెండిపళ్ళెర ములో ముత్యాలహారమును, తాంబూలపుఁజిలుక లును, గొనివచ్చి యాతనిపార్శ్వమున నిలువఁబడెను. ఆతఁ డాముత్యాలహారము మెడలో వేసికొని తాంబూలము నము లుచుఁ గొంచెము తొందరగ సింహద్వారము సమీపించెను.

నాగమనాయకుని భవనమునకును, రామభద్రనాయ కునిభవనమునకును, నడుమ నయిదాఱువందలబారలకంటె నెక్కువ దూర ముండదు. అందుచే సామాన్యముగ నాతఁడు వారియింటికి నడచియే పోవుచుండును. ఈనాఁడుకూడ నాతఁ

[illegible] చేరుచుండెను. [illegible] వచ్చి [illegible]
[illegible] నడచెను. [illegible] శ్రీకృష్ణస్వామిదేవా-
లయముపైనున్న [illegible] [illegible]
[illegible] కాంతులలోఁ దళతళ [illegible] మెరయుచుండెను.
[illegible] నివసించు పారావతములు [illegible]-
లతో '[illegible]' యని ధ్వనిచేయుచు నటు నిటు నెగిరి మరల
దేవాలయగోపురముపై వ్రాలుచుండెను.

అతఁడింకను బదిబారలదూరము నడచెను. ఎదురుగ నాతని కొక పెద్దజనసమూహము కానవచ్చుచుండెను. క్రిక్రమముగ జనులందఱు వచ్చుటఁ బోఁగుపడుచుండిరి. వారిలోఁ జాలమంది దేవాలయముల కేగి దేవతాదర్శనము చేసికొనుటకు బయలుదేరినవారే! మరికొందఱు సరోవరతీరమున విహరించుటకై బయలుదేఱినవారు; కొందఱు తేనేవో పనులు చూచుకొనుటకై బయలుదేఱినవారు. కాని వారందఱును నొకరి నొకరు త్రోసికొనుచు నశ్వముపైఁ గళ్ళెములు బిగించి, కూర్చుండిన యొకవింతమానిసివైపు చూచుచుండిరి. అతఁడు చూచుటకుఁ దెల్లగ సున్నమువలె నుండెను. అతని యొక్క సంక్రమ కలగడ్డము గుండెలో గుచ్చుకొనుచున్నట్లుండెను. లోఁతుగ నున్న యాతనికనుగూండ్లలోఁ బిల్లికన్నులవంటి కన్నులు కానవచ్చుచుండెను. ఆతనిముందున్న రాజభటు లాతనియశ్వమున కొకింత త్రోవ చేయఁ బ్రయత్నించుచుండిరి. జనులు రాజభటుల యొత్తిడివలన నాక్షణమునఁ గొంచెము దారి యిచ్చు

చున్నను, ఉత్తరదక్షిణమున మారలఁ దేనెటీఁగలవలె గుమిఁ గూడుచుండిరి. విశ్వనాథనాయకుఁడు మెల్లమెల్లగ నాజన సమూహము సమీపించెను. ఇంతలో నాతని సమీపమున నున్నకొందఱు "హరూణస్థానాపతి" యని గుసగుస లాడుకొను చుండిరి. దానినిబట్టి విశ్వనాథుఁ డాతఁడు"బుడతకీచుల రాయ బారి" యని తెలిసికొనెను.

దూరమున నశ్వముపై నున్న హరూణస్థానాపతి విశ్వ నాథనాయకుని జూడఁగనే తటాలున గుఱ్ఱము దిగి యాతనికి సవినయముగ నమస్కరించెను; విశ్వనాథుఁడుకూడ యథోచి తముగ నాతనికిఁ బ్రత్యభివాదన మొనరించెను. ప్రజ లంద ఱును విశ్వనాథుని జూచి "దళవాయి శ్రీవిశ్వనాథనాయనిం గారు" అని యనుకొనుచు నాతనికి దారి యిచ్చుచు, దూర ముగఁ దొలఁగి నిలుచుండిరి. హరూణస్థానాపతియు, విశ్వనాథ నాయకుఁడును వారిచ్చిన దారినిబట్టి తమతమ గమ్యస్థానము లకు బయలుదేఱిరి. క్రమక్రమముగ జను లందఱును గుంపులు గుంపులుగ నచ్చటినుండి వెడలిపోయిరి.

విశ్వనాథనాయకుఁ డాజనసమూహము దాఁటి రామ భద్రనాయకునిభవనమునఁ బ్రవేశించెను. కృపాణధారులైన ద్వారపాలకు లాతనికి నమస్కరించి నడుములవఱకును వంగి నిలువఁబడి యుండిరి. విశ్వనాథుఁడు క్రమక్రమముగ నంతర్భవ నమున కరిగెను. అచ్చట నొక పంజరమున వ్రేలాడు రామ చిలుక యాతనిని జూచి "బావ! బావ!" యని పలుకసాగెను.

దానిపలుకుల కాచావడిలో వ్రేలాడు ధాన్యగుళుచ్ఛములపై వ్రాలుచు ధాన్యపుగింజలు తినుచున్న పిచ్చుకలన్నియుఁ "గిచ కిచ" మని ధ్వనిచేయుచు నొక్కపెట్టున నచ్చటినుండి యెగసిపోయెను.

చిలుకకేకలు విని యాతనిరాక యెఱింగిన కొందఱు దాసీ లచ్చటికి వచ్చి తగిన మర్యాదలు చేయసాగిరి. ఇంతలో రామభద్రనాయకుని భార్యయగు వేంకటాంబ యచ్చటికి వచ్చి "ఇదిగో! మాయింటికి దారి తప్పి వచ్చినట్లున్నావు!" అని యెను. విశ్వనాథనాయకుఁ డొకసారి కంఠము సవరించుకొని "కాదమ్మా! ఈమధ్య నన్ను రాజధానిలో నున్న స్థానాన కంత టికిని దళవాయిగా నేర్పరచినారు. అందుచేత—ఆపనితొందరలలో నూపిరి యాడకపోవుటచే రామభద్రముమామయ్య గారిదర్శనము చేసికొనలేకపోయినాను. ఇంతలో నాయన మధుర వెళ్ళినారని తెలిసినది. పోనీ! ఒకసారి చూచి పోద మని యిటు వచ్చితిని." అని సమాధానము చెప్పెను.

"ఏమో! నాయనా! ఈదక్షిణరాజ్యకల్లోల మెప్పటికి ముగియునో!"

"దీనిలో నేమియు భయపడ నవసరములేదు! వారీ యల్లకల్లోలము లన్నియు నొక్కత్రుటిలో నడఁచివేయఁగలరు. మానాయనగారును, వారును, దలఁచుకొన్నచో వారియెదుట నెవ్వ రాఁగఁగలరు!"

"ఇది యంతయు ముగ్గియునప్పటి కెంతకాలముపట్టునో!"

"అంతయు ననుకూలముగ నడచినచో రెండుమాస ములకాలముకంటె నెక్కువ పట్టదు."

"అంతవఱకును వారు మధుర విడిచివచ్చుటకు నీలుండ నన్నమాట?"

"అల్లకల్లోలములు కొంచెము శాంతించినచో నప్పు డప్పుడు వచ్చుచుం బోవుచు నుండవచ్చును."

సంభాషణ మీవిధముగ సాగుచుండెను. విశ్వనాథ నాయకుండు వేంకటాంబ యడిగినవాని కేవేవో సమాధాన ములు చెప్పుచుండెను. కాని యాతనిమన స్సాసమాధానము లలో లేదు. సామాన్యముగ నాతఁడు వచ్చినపు డెల్ల నేదో విధముగ నొకసారి మీనాంబికాదర్శనము చేయవలయునని యువ్విళ్ళూరుచుండువాఁడు. అందుచేత నీనాఁడుకూడ మీనాం బికాసాక్షాత్కృతి యగునేమో యను తహతహతో నాతని జ్ఞానేంద్రియము లన్నియు నట్టుడికిపోవున ట్లుడికిపోవుచుండెను. వేంకటాంబ తాను చావడిలోనికి వచ్చునపుడు, ప్రవేశించిన గుమ్మముతలు పోరువాకిలిగా నుంచి వచ్చెను. ఇచ్చటికి వచ్చి నపుడు మీనాంబిక సామాన్యముగ నేతలుపుచాటుననుం డియో యాతనివైపు చూచుచుండు టలవాటు. వేంకటాంబిక చావడిలోఁ బ్రవేశించిన ద్వారము విశ్వనాథనాయకుఁడు కూర్చున్న సింహాసనమునకు సరిగ నెదురుగ నున్నది. అప్పు డప్పు డాతఁ డావైపు చూచుచుండెను. విశ్వనాథనాయకుఁ

డిక్కడికి వచ్చి యప్పుడే యొక గడియ దాఁటినది. ఎంతసేపటికి కిని నామెరాకయే లేదు!

కొంతసేపటికి మొదట విశ్వనాథనాయకుని కతిమృదులములగు పదధ్వను లేవో వినవచ్చెను. ఆతని సర్వేంద్రియములును నొక్కసారిగ శ్రవణద్వయిలో విలీనమై పోయెను. ఆపదధ్వనులలో ఘల్లుఘల్లుమని మ్రోఁగిన ప్రతిచిఱుమువ్వయుఁ బాదసౌందర్యముతోఁ గలిసి యాతని యెదుట నాట్య మాడఁ జొచ్చెను. ద్వారముప్రక్కన నిలువఁబడిన వేంకటాంబ కాయలికిడి లేశమైనను వినిపింపలేదు! తరువాత నాతని యెదురుగ మెల్లమెల్లగ నీటిలోనుండి తేలుచున్న గండుమీనులవలె రెండు నేత్రము లగపడెను. ఆతఁ డొకక్షణకాలము వానిసౌందర్యము తనివిదీఱఁ గ్రోలెను. అంతే! ఉత్తరక్షణములోఁ దటాలున నీటిలో మునిఁగిన మీనద్వయివలె నామెనేత్రము లదృశ్యములై పోయెను. ఆతనిశరీర మొక్కసారిగ నాపాదమస్తకమును జిల్లుమనియెను! తాంబూలరాగముచే సుందరములగు నాతని పెదవులపై నొక మందహాసము చిందులు ద్రొక్కసాగెను. ఆతని ముఖ మపరిమేయానందముతో సముజ్జ్వల మయ్యెను.

వేంకటాంబ యాతని ముఖభంగిమ చూచి: యాద్వారముదరికి మీనాంబిక వచ్చి యుండునని యూహించెను. వారిరువురి ముగ్ధప్రేమవిలాసములును జూచియుఁ జూడనట్లు చూచుచున్న యామెహృదయమున నొక్కసారిగ వాత్సల్య

తరంగ ముప్పొంగెను. ఆమె యొకసారి గొంతు సవరించుకొని "అమ్మా! అంబికా! బావవచ్చి యెంతసేపైనదో చూచితివా! ఈపాటికిఁ గొంచెము ఫలహార మేమైనఁ దేవలదా? తల్లీ!" యనియెను. ఆమె వచ్చువఱకును విశ్వనాథనాయకుఁడును వేంకటాంబయు మరల నేమియు మాట్లాడుకొనలేదు. నాలుగైదు నిమేషములు గడచిపోయెను. విశ్వనాథనాయకుఁడు మీనాంబిక శరీరసౌందర్యమంతయుఁ దనివితీరఁ గ్రోలవచ్చునను నుత్కంఠతో నామెదర్శనమున కెదురుచూచుచు, మరలఁ దనయుత్కంఠ వేంకటాంబ కనిపెట్టివేయు నేమో యను సంకోచముతో నప్పుడప్పుడటునిటుఁ జూచుచుఁ గూరుచుండెను.

ఇంతలో మీనాంబిక దక్షిణహస్తమున బంగారుపళ్ళెరముల నుంచిన భక్ష్యములనుఁగొని మెల్లమెల్లగ లోన బ్రవేశించెను. ఆమె వెనుక నొకదాసి క్షీరమును, నుదకమును గొనివచ్చెను. మీనాంబికావిశ్వనాథుల కనులొకసారి పై కెగసి, తటాలున మరలఁ గ్రిందికి వ్రాలిపోయెను. మీనాంబిక శరీరవర్ణ మెఱ్ఱగాఁ గాగిన పాలవలె నుండును. నేత్రము లంతగా విశాలములు గాకపోయినను దీర్ఘములై కనుగొనలు వంపులు దేఱి చూపఱహృదయముల గాలములవలెఁ గ్రుచ్చుకొను చుండెను. ఆమెకు లోనికి వచ్చుసరికి ముచ్చెమటలు పోయుచున్నటు లుండెను. అందుచేఁ గనుబొమలకుఁ గొంచెము పై భాగముననున్న సిందూరతిలకము చెమ్మగిల్లెను. దాక్షిణ్యాఫలారుణమగు నామె ధరించిన చెంగావిపట్టుదువ్వలువ శరీరసౌంద

ర్యము పై కేగఁ జిమ్ముచుండెను. ఆమె కర్ణముల కలంకరించు కొనిన బంగారు జూకాల చిఱుముత్తియములు కపోలములపై నస్పష్టముగఁ బ్రతిబింబించెను. ఆమె మెల్లమెల్లగ నడుగు వేయుచు, సమీపించుచున్నప్పుడు కాలియందెలును, జడగంట లును నేకతాళమున నొక్కమాఱుగ మ్రోగుచుండెను.

చావడిలో నడుగు పెట్టఁగనే యామె కథరముపై నస్పష్టమగు నొక చిఱునవ్వుదయించెను. దాసి పాలును, మరిచితీర్థమును, నాతనిదగ్గఱఁ బెట్టి, మరల నీవలకు వచ్చి ద్వారమునొద్ద నిలువఁబడెను. మీనాంబిక సిగ్గుపడుచుఁ దాను తెచ్చినపళ్ళెర మాతనియొద్ద నుంచి, లోనికిఁ బోవఁదలఁచెను. కాని వేంకటాంబ యామెతో "అమ్మా! వెళ్లుదువుగాని లే! బావ ఫలహార మయినంతవరకును నొకనిమిష ముండి, యాతని కే మేమి కావలయునో కొంచెముచూచి, మఱి వెళ్లుము" అనియెను. ఆమె గత్యంతరము లేనిదానివలె సిగ్గు పడుచు నొకమూలగా నిలువఁబడెను. విశ్వనాథనాయకుని ఫలహారము పూర్తియయిపోయెను. ఫలహారము ముగించిన తరువాత నాతఁడు సుగంధద్రవ్యములు చేర్చుటచే దూరము నకుఁగూడ ఘుమఘుమ పరిమళించుచున్న యాక్షీరములు త్రాగి యాపిమ్మటఁ గొంచెము మంచితీర్థము పుచ్చుకొనెను. వెంటనే మీనాంబిక మరల లోని కేగఁబోయెను.

విశ్వనాథుఁ డామెవైపు క్రీగంటఁ జూచుచు వేంక టాంబవైపు చూచి చిఱునవ్వునవ్వుచు, "మీనాంబిక లోనికిఁ

బోవుచున్నట్లున్న. ఈవేళ నా కేమియు నాఁకలి తీఱలేదు. ఇంకను గొన్ని భక్ష్యములు తినవలయునని యున్నది' అనెను. వేంకటాంబ యాతనిచమత్కృతి గ్రహించి మీనాంబికతో "చూచితివా! పాపము! నీ వెప్పుడు తెచ్చినను నాతని కాఁకలి తీరుట యనునది యుండదు. ఇంకను గొన్ని భక్ష్యములు తీసి కొనిరా!" అనెను. మీనాంబిక కపోలములు సిగ్గుచే నెఱ్ఱవడెను. ఆమె మరల లోనకేగి కొన్ని భక్ష్యములు గొనివచ్చెను. విశ్వనాథుఁడు పళ్ళెమువైపును, నామెకపోలములవైపును, మరలఁ జూచుచు "ఈవేళ మీనాంబికను జాల శ్రమ పెట్టినాను. ఊరక నే నట్లంటినిగాని నా కివి యన్నియుఁ గావలెనా? మీనాంబిక కొంచెము సాయము చేసినచో నేనివి తినగలను. లేకపోయినచో నివి యన్నియుఁ దినుట నాతరమా!' అనెను. మీనాంబిక లోలోపలినుండి పొంగిపొంగి పొరలి వచ్చుచున్న చిఱునవ్వాఁచికొని, యాచావడిమూలను నట్టులే నిలువఁబడియుండెను. వేంకటాంబ విశ్వనాథుని మాటపై "అమ్మా! ఎంతవాఁడవు! ఇంతవఱకును దెచ్చినతరువాత నా కక్కఱ లేదందువా! చాలులే నీగడుసుఁదనము" అనెను.

విశ్వనాథుఁడు "అక్కఱలేదనుచున్నానా? నేనొక్కఁడ నివి యన్నియుఁ దినలేను; నాకు మీనాంబికసాయము కావలె నని యన్నాను. అంతే!" అనెను. కాని మీనాంబిక యాతని దగ్గఱకు రాలేదు. విశ్వనాథుఁడు మరల "మీనాంబిక వచ్చి నాకు సాయముచేయుచో నేనొక్క భక్ష్యమైన ముట్టను,

ఏమైననుసరే!" అనియెను. కాని మీనాంబిక తల వంచుకొని యట్లే నిలుచఁబడిపోయెను. వేంకటాంబ "చాలులే! నాయనా! గడుసువాఁడవు కావున నాచిట్టితల్లి నీవిధముగ నాడించు చున్నావు" అనెను. విశ్వనాథుఁ డంతటితో నూఱకుండక "ఓహో! తెలిసినది! నేను స్వయముగ వచ్చి తనచేయి పట్టు కొని తీసికొనివచ్చి నాసరసను గూర్చుండఁ బెట్టుకొనవలయును గాఁబోలును!" అని చెప్పి లేచి, యామెదగ్గఱకేగి, యామె కుడిచేయి పట్టుకొనఁబోయెను. కాని మీనాంబిక యొక్క త్రుటిలో నాతనికి దొరకకుండఁ దప్పించుకొని లోనికిఁ బాఱి పోయెను! వేంకటాంబ యాయిరువురిముగ్ధప్రేమకును, లోలోపల నానందించుచు "మంచిపనిజరిగినదిలే! ఇంత గడుసుఁతనము చేసినందులకు నీకిట్లుజరుగవలసినదే!" అనివేళాకోళము చేసెను.

విశ్వనాథనాయకుఁడు మరల వచ్చి స్వస్థానమునఁ గూర్చుండి, యప్పు డప్పు డొకటి రెండు భక్ష్యములు నోట వేసికొని నములుచు, వేంకటాంబయడుగువాని కుత్తరము లిచ్చు చుండెను. సంభాషణవశమున, నామె, యాతనినూతనోద్యోగ మునుగూర్చియు, మధురదండయాత్రనుగూర్చియు, నేవేవో ప్రశ్న లడుగుచుండెను. ఆతఁడుమాటిమాటికిని ద్వారము వైపు చూచుచు నట్లే యామె కేవేవో ప్రత్యుత్తరము లిచ్చు చుండెను. ఆతని కీమధ్య వచ్చిన యున్నతోద్యోగముచేనామె లోలోపల నెంతో సంతసించుచు "నాకితఁ డల్లుఁడైనచో నెంత బాగుండును" అని యనుకొనసాగెను. వా రిరువురును

నావిధముగ సత్యాసక్తితో మాట్లాడుకొనుచుండఁ, జావడి మూలమూలలలో సంధ్యాంధకారములు మెల్లమెల్లగ దాఁగికొనసాగెను. ఇంతలో దాసి యచ్చట బంగారుసెమ్మె యమర్చి, దానిపై నొకదీపముంచెను. విశ్వనాథుఁ డదిచూచి యల్లన లేచి, వేంకటాంబకడ సెలవుగైకొని యింటికి బయలు దేఱెను. వేంకటాంబ యాతనిని సింహద్వారమువఱకును సాగనంపి "మీమామయుఁ జెవ్వప్పయుఁగూడ లేకపోవుటచే నిల్లంతయుఁ జిన్నబోయినట్లున్నది. కొంచెము నీవప్పుడప్పుడు వచ్చి మమ్ములను బలుకరించి పోవుచుండుము!' అనియెను. విశ్వనాథుఁ 'డట్లులనే అమ్మా!' యని యామెకడ సెలవుగైకొని వెడలి పోయెను.

౫

నాగమనాయకుఁడు రామభద్రి చెవ్వప్పనాయకులను దోడుచేసికొనియొకముప్పదివేల సైన్యముతో మధురపైకిబయలు దేఱెను. ఈ ముప్పదివేలసైన్యములోను, నించుమించుగఁ బండ్రెండువేలవఱకును నాశ్వికసైన్యమే! ఆమిగిలినదానిలోఁ బది వేలకుఁబైగాఁ గాల్బల ముండెను. ఆమిగిలినదానిలో నేనుఁగులు, శతఘ్నిశకటములు, వృషభశకటములు మొదలగునవి యుండెను.

ఈసైన్యమంతయు బయలు దేఱుచున్నప్పు డొక మహానగరము కదలిపోవుచున్నట్లుండెను. శ్రీకృష్ణదేవరాయలు సైన్యసమీకరణాదివిషయములలోఁ జాలక్రొత్తమార్పులు తెచ్చిపెట్టెను. రాయలసైన్యములు కదలిపోవునపుడు, వానికిఁ గావలసిన సరకులు సమకూర్చుటకు వందలకొలఁది వణిజులు తమతమ యాపణములతోఁ గదలిపోవుచుండిరి. రాజధానిలో దొరకు సమస్తవస్తువులును నా సేనానివేశములో లభించుచుండెను.

నాగమనాయకుఁడు దక్షిణదండయాత్రల విషయములలో బాగుగ నాఱితేరిన చేయి. కావున నాతఁడు సైన్యములను బగలు ప్రయాణము చేయనీయక రాత్రిమాత్రమే ప్రయాణము చేయనిచ్చుచు, నతిరహస్యముగ మధుర సమీపించెను. పగలు సామాన్యముగ నాతఁడు సైన్యముల కడవులలోనే విడుదు లేర్పాటు చేయించుచుండెను. ఈముప్పదివేల సైన్యమును నొక్కసారిగ మధురపై బయలు దేఱుచున్నదని తెలియకుండఁగ నాతఁడు సైన్యము మూఁడుభాగములుచేసి, వాటిలో నొకదానికిఁ దా నాధిపత్యము వహించి మిగిలిన రెండుభాగములకును, రామభద్ర చెవ్వప్పనాయకులను సైన్యాధిపతులనుగా నొనర్చి, యీమూఁడుసైన్యములును, రహస్యముగఁ బ్రయాణములుచేసి, మధురకుఁ నాలుగుక్రోశముల దూరముననున్న యొక యరణ్యమునఁ గలిసికొనునట్లేర్పాటు కావించెను.

ఈముప్పదివేలసైన్యము సురక్షితముగ నీమధురాసమీపమున నున్న యరణ్యమునకుఁ జేరుకొన్నది. ఇంతవఱకును

సీ సేనాధిపతులు ముప్పురును దమ సైన్యముల నతిరహస్యముగ నడపించుచు, శత్రువుల కనుమానము గలుగకుండఁ బ్రవర్తింపఁ గలిగిరి. నాగమనాయకుఁడుగూడఁ బ్రత్యేకముగఁ దనకు రామభద్ర చెవ్వప్పనాయకులు చూపిన తోడ్పాటున కెంతయు సంతసించెను. ఈయరణ్యమున కీసైన్యమంతయు గడచినరాత్రి చేరుకొనెను. సైన్యమంతయు దీర్ఘప్రయాణముచే నలసి పోయెను. అందుచే నాగమనాయకుఁడు సైన్యమునకుఁ గొంత విశ్రాంతి యిచ్చినపిమ్మట హఠాత్తుగా మథురపైఁ బడవలయు నని యాలోచించుచుండెను.

అప్పటి కర్ధరాత్రి యైనది. ఆనాఁడు ఫాల్గున శుద్ధ దశమి. ఆకాశమున నెక్కడను మేఘమనుమాట యైనఁ గను పట్టుట లేదు. దిశావకాశమంతయుఁ దెల్లని పొగమంచు ముసుఁగుచే నవకుంఠితమయ్యెను. పొగమంచుమూలమున సేనానివేశ మంతయు నొక్కసారిగ తిలకించుటకు వీలులేకుండెను. సైనికు లందఱును నిద్రించుచుండిరి. అప్పుడప్పుడు గజబృంహితము లును, హయహేషలును వారినిద్రలకు భంగము కలిగించు చుండెను.

నాగమనాయకుఁడు మేలుకొని తానున్న గుడారమున నటునిటుఁ బచారు చేయుచు సైన్యములన్నియుఁ బరిశీలించుచు నేమేమో యాలోచించుచుండెను. అతఁ డాజానుబాహువు; అతనికి సుమారు రఱువదియేం డ్లుండవచ్చును. శరీరము ముడుతలువడి శుష్కించియున్నను, నాతనిచూపులలో వార్ధక మెచ్చు

టను గానవచ్చుటలేదు. సామాన్యముగఁ దెల్లగా నరసిన బొద్దు మీసములగుబురులో నాతనిపెదవులు కానరాకుండెను. సన్ననివియుఁ జిన్నవియునగు నాతని నేత్రములనుండి సూదులవంటి కనుచూపులు బయలువెడలుచుండెను. వృద్ధుఁడైనను నాతని నడు మొక్కింతయైనను వంగలేదు. ఆతనియొడిలో రత్నముల పిడిగల యొక దీర్ఘకరవాలము వ్రేలాడుచుండెను. ఆతఁ డిటు నటుఁ బచారుచేయుచున్నప్పుడు తెల్లగా నరసిన శిరముపై నలరారు నుష్ణీషముకుచ్చు గాలికిఁ గొంచె మిటు నటుఁ గదలాడుచుండెను. అటు నిటు నడచుచున్నప్పుడు సూదివలె మొనదేలియున్న యాతనిశుష్కనాసిక దట్టముగ నావరించుకొనియున్న పొగమంచులో గ్రుచ్చుకొనుచున్నట్లుండెను. చామనచాయగనున్న యాతనిశరీరముపై నొకయంగీ దట్టముగ నంటిపెట్టుకొనియుండి చలి వేయకుండఁ గాపాడుచుండెను.

ఒకగడియసేపటినుండి ప్రకృతియంతయు నిశ్శబ్దముగ నున్నది. మరల నానిశ్శబ్దతకు భంగము గలిగించుచు నొకటి రెండు తలక్రిందుపక్షులు రెపరెప ఱెక్కలాడించుచుఁ గీచుకీచుమని యఱచినవి. ఆ రెక్కలాడించునపుడవి యింతకుఁబూర్వము నుండి వ్రేలాడుచున్న చెట్టుకొమ్మల రెమ్మలనుండి మంచుబిందువులు రాలుచుఁ జిటపటమని ధ్వని చేసినవి. ఇంతలో నాగమనాయకునికంటెఁగొంచెము హ్రస్వకాయుఁడు, స్థూలాకృతియునగు నొకవ్యక్తి యాతనికి నమస్కరించి నిలువఁబడెను. నాగమనాయకుఁడు "ఎవరు రామభద్రమా!" అనెను.

"ఔను నేనే!"

"వేగులవారు తిరిగివచ్చిరా?"

"వచ్చినారు"

"శత్రువులపరియత్నము లెట్లున్నవి?"

వారు కొంచెము యుద్ధసన్నాహము చేయుచున్నట్లే కనఁబడుచున్నది. మనరాక చాలకాలమునకుఁ బూర్వమే వారికిఁ దెలిసిన దేమో!"

"అట్లైనన్నటికిని జరిగి యుండదు!"

"ఎందుచేత?"

'శత్రువునకు మనరాకయే తెలిసినచో మనల నింత సమీపమువఱకును రా నిచ్చునా?'

"ఒకవేళ దృఢముగాఁ గోటలో నిలఁబడి మనల నెదిరింపవలయునని తలఁచె నేమో!"

ఈప్రశ్నపై నాగమనాయకుఁడు చిటికినవ్రేలిగోటితో మీసములు దువ్వుచు నొకటి రెండు నిమిషముల వఱకును నాలోచించి పచారుచేయుట యాపి, రామభద్రనాయకుని కేసిచూచుచు నిట్లనియెను.

"ఆత్మరక్షణకొఱకే ప్రయత్నించినను, ఇంకను జాల దూరమునుండి ప్రయత్నించుట శ్రేయస్కరము కాదా?"

"నిజమే కాని, వారేయెత్తుపై నిట్లు చేసిరో యని నేను కంగారు పడుచున్నాను."

నాగమనాయకుఁడు మరల నింకొక నిమిషమువఱకును సమాధానము చెప్పకుండనాగి, "వారేమాత్రము సైన్యము సన్నాహము చేసిరో తెలిసినదా?" అని ప్రశ్నించెను.

"తెలిసినది; ఇరువది వేలవరకును నుండవచ్చునని యంచనా వేయఁబడినది. కాని సైన్యమంతయు నతిత్వరితముగ సమకూర్పఁబడినటుల తోఁచుచున్నది. అందుచేత సమస్త సంభారములును సిద్ధపఱచుకొనుటకు శత్రువునకు వీలిచ్చినచో లేదో!"

'ఈసైన్యమంతయు నెటువైపుననున్నదో?'

'తూరుపుద్వారమున'

'అటులైనచో సైన్యమంతయు మూఁడు విభాగములు చేసి, యొక్కసారిగఁ బ్రాక్పశ్చిమోత్తరదిశలనుండి కోటముట్టడించు నట్లాజ్ఞాపించెదను."

రామభద్రనాయకుఁ డీవాక్యమున కేమియుఁ బ్రత్యుత్తరమీయలేదు. నాగమనాయకుఁ డిట్లు పలికిన పిమ్మట బోనులోఁబెట్టఁబడిన పులివలె మాటిమాటికిని దొందరతొందరగ నటునిటుఁ బచారు చేయసాగెను. పరిచారకుఁ డొకఁడు కాగడా చేతఁబట్టుకొని వారిరువురికిని గొంచెము దూరముగ నిలువఁబడెను. ఆకాగడామంట హెచ్చుతగ్గులతో మండుచుఁ గదలునప్పుడు నాగమరామభద్రనాయకులనీడలు నేలపై నటునిటుఁ గదలసాగెను. అప్పు డప్పుడు నాగమనాయకునిమెడలో వ్రేలాడుచున్న బంగారురుద్రాక్షమాలికలును, మొలలోనున్న

రత్నములవిడియుఁ దళతళ మెరయసాగెను. [illegible]
వెన్నెల యరణ్యాన్తరములలో [illegible]. చంద్ర
బింబము చెట్లసందున సణఁగి మణఁగియుండి [illegible]
మించుచుండెను. దూరమున [illegible]
నొకకోయిల కువకువలాడెను. క్రమక్రమముగా [illegible]
దంతటను చిన్న చిన్న కాగడాలు వెలిగింపఁబడెను. [illegible]
లావెలుఁగులతో [illegible]
కాళ్ళక్రిందఁబడి [illegible] గలగల [illegible].
ఇంతలో నొకభటుఁడు [illegible] బ్రాహ్మణుని [illegible]
నాయకునియెదుట నిలిపెను. నాగనాయకుఁడు [illegible]
తోడనే నమస్కరించి, "[illegible]! [illegible]
మాటకై యెదురుచూచుచున్నాను." అనెను.

సోమ—కోట భేదించుటకు [illegible]
పించినది. [illegible] ప్రయాణమునకు [illegible]
ముహూర్తము కుదిరినది. కావున [illegible]
ట్లాజ్ఞాపింపుఁడు!

నాగ—మనము [illegible] తెలుగు [illegible]
నచో నించుమించుగఁ గను-చీఁకటివేళకుఁ [illegible]
గలము. మీయాలోచనము బాగున్నది!

అబ్రాహ్మణుని [illegible] మురిపెమ్ము యుండెను.
వెనుక గోపాలునకు [illegible]. [illegible]
ములు బరువుగ [illegible] కూర్చుని [illegible]

రెండు పెద్దరంధ్రములుగ మాఱిపోయెను. కుడిచేతి యనామికపై నొకనాగాంగుళీయకము మెఱయుచుండెను. వాని రెండు కనుల చివరిభాగములును పైకనుఱెప్పలచేఁ గప్పఁబడి యుండెను. నాగమనాయకుఁడు తనఖడ్గ మాబ్రాహ్మణుని పాదములపై నుంచి, సాష్టాంగనమస్కార మాచరించెను. ఆబ్రాహ్మణుఁ డేవేవో మంత్రములు మెల్లమెల్లగ నుచ్చరించుచు "విజయీభవ!" అని యాశీర్వదించెను. నాగమనాయకుఁడు లేచి, రామభద్రనాయకుని బిలిచి, సైన్యములన్నియుఁ బ్రయాణమునకు సర్వసిద్ధముగ నుండునట్లాజ్ఞాపింపుము" అని చెప్పెను.

వెంటనే రామభద్రనాయకుని యాజ్ఞప్రకారము భేర్యాది యుద్ధవాద్యము లన్నియు సైన్యము లన్నిటికిని వినఁబడు నంత యుచ్చైస్స్వనముతో మాత్రిమే మోగింపఁబడెను. నాగమనాయకుఁ డొకవిభాగమునకును, రామభద్రనాయకుఁ డొకవిభాగమునకును, చెవ్వప్పనాయకుఁడు మఱియొకవిభాగమునకును నాయకులైరి. వారియాజ్ఞలప్రకారము మూఁడు సైన్యములును గొంతదూరమువఱకును నొకేవైపునకు నడచి యాపిమ్మట భిన్నభిన్నమార్గములు పట్టి నడువసాగెను. నాగమనాయకుని సైన్యము ముందుగఁబోయి మధురానగరమును దూర్పుద్వారమున ముట్టడింపవలయుననియు, నాపిమ్మటఁ జెవ్వప్పనాయకుని సైన్యముత్తరమున ముట్టడింపవలయుననియు నటుతరువాత రామభద్రినాయకునిసైన్యము రహస్యముగఁ బశ్చిమద్వారము నెదుర్కొనవలయుననియునిశ్చయింపఁబడెను.

ఆసైన్యములు బయలుదేఱినపుడు పెద్దపెద్ద ధూమశిఖలును, వెలుఁగులును నాకాశమున మెఱయఁజొచ్చెను. అరణ్యమృగము లన్నియు సూర్యోదయభ్రాంతిచేఁ దమతమ నెలవులు వీడి, భేరీభాంకారములవలనఁ గంగారుపడుచు నటు నిటుఁ బరువెత్తఁదొడఁగెను. సైన్యాధిపతు లందఱును పెద్ద పెద్ద యేనుఁగులపై నెక్కి, సైన్యమధ్యమునుండి సైన్యము లన్నియు జాగ్రత్తగఁ బరిశీలించుచుఁ దమక్రింది యోధికారుల కాజ్ఞ లిచ్చుచుఁ బ్రోత్సహించుచుండిరి. సైన్యసంచాలన మంతయు సాధ్యమైనంతవఱకు రహస్యముగ నుంచుట కేర్పాటు గావింపఁబడెను. ఆసైన్యము లన్నియు సరస్సును విడిచి, యొక విశాలమార్గముగుండ నడువఁదొడఁగెను. అప్పటి కింక రెండు గడియలరాత్రిమాత్రమే యున్నది. మధుర యొకక్రోశము కంటె నెక్కుడుదూర ముండదు. అప్పటి కిప్పుడే మూఁడు సైన్యములును భిన్నభిన్నమార్గములఁబట్టి తమతమ నిర్దిష్ట ద్వారములవైపునకు బయలుదేఱినవి. మూఁడువైపులకును బోవుచున్న యామూఁడుసైన్యములును, గాగడాల వెలుతురు వలన దూరదూరమునకు మూఁడుకాంతిప్రవాహములవలెఁ గాను పించెను. సైన్యములన్నియు సాధ్యమైనంతవఱకు నిశ్శబ్దముగ నడచుచుండెను. బాట కిరుప్రక్కలను గంభీరముగఁ గీచురాళ్ళ మ్రోఁత వినవచ్చుచుండెను, దూరాకాశమున మెఱయు నా నక్షత్రసమూహ మంతయు నిశ్శబ్దముగ నాసైన్యములను దిల కించుచున్నట్లు కానఁబడెను.

చోళులును బాండ్యులును జాలకాలమునుండి, తంజాపుర మధురారాజ్యములను బాలించుచుండిరి. అప్పు డప్పుడా రెండురాజ్యములును గలహించుటయు, మరల సంధులు చేసికొనుటయుఁగూడ సామాన్య మైపోయెను. విజయనగర సామ్రాజ్యముప్రబలమై శ్రీకృష్ణదేవరాయలు దక్షిణమంతయు నాక్రమించుకొనిన పిమ్మటఁగూడ వారి లోలోపలి యంతఃకలహము లవ్విధముగనే యుండిపోయెను. కాని, వారు రాయలు వృద్ధుఁ డగునంతవఱకును బరస్పరరాజ్యముల కాసింపక సుహృద్భావముతో మెలగుచుండిరి. చక్రవర్తి వృద్ధుఁడైనపిమ్మట మరల వారియంతఃకలహములు తల లెత్తఁదొడఁగెను. అవి చిలికిచిలికి గాలివాన లగునేమో యను భయము కలుగుచునే యుండెను. కాని తిమ్మరుసుమంత్రి చాకచక్యము వలన నవి యింతవఱకును నుపద్రవకరములుగాఁ బరిణమింప లేదు.

ఈమధ్య వీరశేఖరచోళుఁడు చంద్రశేఖరపాండ్యుని దరిమివేసి, మధురారాజ్య మాక్రమించుకొనుట కొక ప్రధాన కారణ మున్నది. చంద్రశేఖరపాండ్యునితండ్రి రాజ్యము చేయుచున్నంతవఱకును బాండ్యరాజ్యప్రజ లాతనియెడలఁ గడుంగడు విముఖులై యుండిరి. దీనికిఁ గారణ మాతని యసామర్థ్యము; ఇంతియకాదు; ఆతఁడు నిత్యమును వారాంగనా

లోలుఁడై యుండెను. అంతటితో నాగక యప్పు డప్పుడాతఁడు సామాన్యసంసారుల సంసారములు కూడఁ బడగొట్టుచుండెను. దానితో రాజధానీనగరమగు మధురలో నాతనియెడల విముఖత్వము మరింత యెక్కుడై పోయెను. మధురలోనున్న కొందఱు బ్రాహ్మణులుపోయి యాతని దురాచారములన్నియు దిమ్మనసుమంత్రితోడను, రాయలతోడను మొఱపెట్టుకొనవలయునని కూడ తలచిరి. ఆతని క్రిందియధికారులుగూడ రాజ్య వ్యవహారములు తిన్నగాఁ జూడక, లంచగొండులై ప్రజలను బీడించుచుండిరి. సమీపారణ్యములనుండి బందిపోటుదొంగలు వచ్చి, పట్టపగలే మధురాపరిసరముననున్న పల్లెటూళ్ళన్నియు దోఁచుకొనఁ దొడఁగిరి. ఈయన్యాయము లెక్కువైనకొలఁదిని చోళరాజునకుఁ బాండ్యరాజ్యముపై మక్కువ యెక్కువ కాఁజొచ్చెను. మంత్రు లీవిషమపరిస్థితు లన్నియుఁ గనిపెట్టి రాజుతోఁ గుమారుఁడగు చంద్రశేఖరపాండ్యునికి రాజ్య మిచ్చి పట్టాభిషేకము చేసినచో నీయనర్థము లన్నియుఁ జాలవఱకుఁ దొలగిఁపోఁగలవని చెప్పిరి. మొట్టమొదట నాతఁడు రాజ్యము కుమారుని కిచ్చుట కిష్టపడలేదు. కాని మొదటికే మోసము వచ్చునని మంత్రులు భయపెట్టుటచే నెట్టకేల్లో విధిలేక కుమారునికిఁ బట్టము గట్టి, రాజ్యపాలనమున రహస్యముగ జోక్యము కలిగించుకొనుచుండెను; కాని యచిరకాలముననే యాతఁడు వ్యాధిగ్రస్తుఁడై మరణించెను.

చంద్రశేఖరపాండ్యుఁడు రాజ్యమునకు వచ్చిన నాఁటి కైదు సంవత్సరముల నాఁటికిని, మరలఁ బాండ్యరాజ్యము ప్రశాంతస్థితిలోనికి వచ్చినట్లు కనఁబడెను. కాని, యతఁడు పూర్వపురాజున కౌరసుఁడు కాఁడనియు సంగ్రామశేఖరపాండ్యు నకును సంతానము కలుఁగనప్పు డాతఁడు రాజ్య మన్యాక్రాంత మయిపోవునేమోయను భయముచే దరిద్రునకు [illegible] పుట్టిన శిశువును దెచ్చి, భార్య కిచ్చెననియు, ఆమె యప్పటికిఁ బూర్వము తొమ్మిదినెలలనుండియుఁ దాను గర్భవతినని నటించిన దనియు, ప్రవాదములు బయలుదేరెను. "స్త్రీలలో సత్యాసత్య ములమాట యెటులున్నను నివియన్నియుఁ బాండ్యరాజ్యమున దావాగ్నులవలె నలముకొనియెను. మంత్రులలోఁ గూడఁ బెక్కు మందికి—రా జౌరసుఁడు కాఁడేమోయను ననుమానము స్ఫుట మయ్యెను. ఈయదను కనిపెట్టి చోళాధిపతియగు సింహశేఖర చోళుఁడు పాండ్యరాజ్యమున నింకను సందేహములు లేవఁ దీసెను. కొందఱు 'చంద్రశేఖరపాండ్యుఁ డౌరసుఁడు కాఁడు కనుక నాతని పినతండ్రి కుమారునికి బాండ్యరాజ్యము సంక్ర మింపవలసియున్న' దనిరి. మఱికొంద ఱతఁ డౌరసుఁడే యనిరి. అస లేదైన నదను దొరకినచోఁ బన్ను లెగఁబెట్టవలయునని చూచుచున్న కొందఱు పాళియగాండ్రు పాండ్యునికిఁ బన్ను లిచ్చుట మానివేసిరి. పాండ్యుఁడు వారిని శిక్షింపవలయునని తలఁచినపు డింకను గొందఱు వారిపక్షములలోఁ జేరుచుఁ గోరంతలు కొండంతలు చేయుచుండిరి. ఈవిధముగఁ బన్నులు

రాకపోవుటచేఁ బాండ్యుఁడు విజయనగరము ట్రెషరీఖానా (ధనాగారమున) కుఁ గట్టవలసిన కప్పములు తగినసమయమునకుఁ గట్టలేకపోవుచుండెను. కావున రాజధానియగు విద్యానగరమునుండి మాటిమాటికిని గుఱుతులు వచ్చుచుండెను. పాపము! పాండ్యుఁడు తుద కమూల్యములగు తనముత్యాల హారములు లమ్మి కప్పములు కట్టవలసివచ్చుచుండెను. ఈవిధముగఁ బ్రధానమంత్రి కాతనిపై ననుగ్రహము తప్పిపోసాగెను.

అదియుఁగాక చంద్రశేఖరపాండ్యునికిఁగూడఁ దండ్రి దురభ్యాసము లన్నియు నలవా టయ్యెను. జనకునికిఁ జంద్రశేఖరపాండ్యుఁడు లేనిలేక కలిగెను. ఆకారణముచేఁ దండ్రి యాతని నెంతయు గారాబముచేసి పాడుచేసెను. పాండ్యునికిఁ బదునెనిమిదవత్సరములు వచ్చునంతవఱకును, దండ్రి యాతనిని దనతోఁ గొనిపోవుచుండెను. చిన్నప్పటినుండియుఁ దాను మద్యము త్రాగునపుడు తనకుమారునికిఁగూడ నొకస్వర్ణపాత్రలోఁ గొంచెము మద్యము పోసి యిచ్చుచుండువాఁడు. వాఁ డది త్రాగి, కైపెక్కి, నవ్వుచుఁ బేలుచు గంతులు వైచుచుండువాఁడు. రాజద్రోహులగు తప్పుడైన సిబ్బంది చూచునపుడు యువరాజు చుఱుకుఁదన మధికముగఁ బ్రశంసించుచుండువారు! ఈవిధముగ మద్యమును, దానికి సహకారులగు నితరదుర్గుణములునుగూడఁ జంద్రశేఖరుని కలవాటైపోయెను. ఈవిషయములలో నాతనికిఁ దండ్రికి వచ్చినంత యపకీర్తి రాలేదుకాని మొత్తముమీఁదఁ దండ్రికిఁ దగినకుమారుఁడని యనిపించుకొన్నాఁడు!

ఈ దురభ్యాసములవలనఁ గొంచ మాతని శత్రువులు సులభముగ లోఁబరుచుకొనఁ గలిగెడువారు. అట్లు లోఁబఱచుకొనుటకు వాని నితో మైత్రిచేయునా రంభములు కేవలమును స్వార్థసిద్ధికై పాండ్యుని కపఖ్యాతి తెచ్చుచుండిరి. మఱికొందఱు వీర శేఖర చోళుని కాతని రాజ్యములోని యానుపాను లన్నియుఁ జెప్పు చుండిరి. ఈవిధముగఁ బాండ్యుని కెట్టు మాలినను శత్రువులే కాని హితైషు లెవ్వరును లేకుండిరి. ఇట్లుండఁ గొన్నాళ్లకు ఒకటి రెండు పట్టణములు పాండ్యునికిని వీరశేఖర చోళునికిని సరి హద్దువిషయమున నొకతగాదా వచ్చెను. వీరశేఖరుఁడు పాండ్యుని పరిస్థితు లన్నియు బాగుగ నెఱిఁగినవాఁడు గావున, నన్యాయము ముగ నాతనిరాజ్య మాక్రమించుకొనఁ దలఁచెను. పాండ్యుఁ డాతని కొకయంగుళము భూమి యైన నెక్కువ నీయనని ననెను. చోళుఁ డట్లైనచో సైన్యముతో దండెత్తి వచ్చు చున్నామని సందేశము పంపించెను. పాండ్యుఁ డేమియుఁ జేయ లేక మంత్రులను సలహా యడిగెను. వారు సమయము నెఱిఁగి చోళుఁ డడిగినదంతయు నిచ్చివేయుమని సలహా చెప్పిరి. చోళుఁడు దండెత్తివచ్చినచోఁ బాండ్యునికి మొదటికే మోసము కలుగు నని వారికి బాగుగఁ దెలియును! పాపము! పాండ్యుని కిష్ట మట్లు చేయుటకును పాలుపోలేదు. మొదట నాతఁడు మంత్రులతో నాలోచింపకుండఁ దొందరపడి యొకయంగుళము నేలయైనను వీరశేఖరచోళుని కీయనన్నాఁడు. మఱియిప్పుడు మంత్రులు దానికిఁ గేవలము వ్యతిరేకముగ సలహా చెప్పిరి. ఆతఁ డిప్పు డేమి చేయవలయును.

మొదటఁ జంద్రశేఖరపాండ్యుఁడు మంత్రులయుపదేశము వినక యుద్ధముచేసి ప్రాణములు విడుచుట మేలనుకొన్నాఁడు. కాని సేనానులుగాని, మంత్రులుగాని యుద్ధమను మాట తలపెట్టనీయరైరి. వీరశేఖరచోళునిజూచినచో విఱుచుకొని మీఁదఁబడునట్లున్నాఁడు. తుద కాతనికి ఖడ్గము నేలపైఁ బాతి, దానిపైఁబడి ప్రాణములు విడువవలయునను బుద్ధి పుట్టినది. ఏమిఁ జేయుటకుఁ దోఁపక యయిదారురోజులవఱకును సందేహదోళాందోళితమానసుఁడై కంగారు పడినాఁడు. ఇంతలో వీరశేఖరచోళుఁడు ప్రబలసైన్యముతో దండెత్తివచ్చుటకుఁ దగుప్రయత్నము లన్నియు నొనర్చుచున్నాఁడని తెలిసినది. మంత్రులును, ప్రధానపౌరులును, జోళునికి సంధిరాయబారము పంపవలసినదని యొత్తిడిచేయసాగిరి. చివరి కాతఁడు చేయునది యేమియు లేక చోళునియిష్టప్రకారము సంధి చేసికొనుట కంగీకరించుచు నమూల్యములగు కానుక లిచ్చి యొకరాయబారిని బంపించెను.

దానితో మధురపౌరు లందఱును మిక్కిలి సంతసించిరి. చోళుడు సంధిరాయబారమునకుఁ బూర్తిగ నంగీకరించుటవలన నిఁక నేవిధమగు యుద్ధభయమును లేకుండ సుఖింపవచ్చునని తలఁచిరి. చంద్రశేఖరపాండ్యునికిఁ గూడ హృదయమునుండి కొండంతభారము దించినట్లయ్యెను. ఆతఁడు సుఖముగఁ దన సౌధోపరిభాగమునుండి పౌరులయుత్సవములు చూచుచు వారకాంతానృత్యములతో మైమఱచి యానందించుచుండెను.

ఇంతలో ద్వారపాలిక వచ్చి చోళసేనాపతి వచ్చిన విషయ మెఱింగించెను. పాండ్యుఁ డావార్తవిని మొదట విసుగుకొనెను. కాని యచ్చటినుండి లేచి, ప్రక్కనున్న యొకమందిరములోనికిఁ బోయెను. వచ్చిన చోళసేనాపతినోట మాటరాలేదు. ఆతఁడు మాట్లాడఁబోయెనుగాని కొంతసేపటివఱకును మాట్లాడలేక పోయెను. పాండ్యుఁ డాతనిని స్వస్థపఱచి లోలోపలినుండి పొంగి పొరలి వచ్చుచున్న యాందోళనముతో "రాయబార మేమైనది?" అని యడిగెను.

"వీరశేఖరచోళుఁడు సంధిరాయబారమున కంగీకరించినాఁడు—"

"అయినచో నింతభయ మెందులకు?"

"కాని నేను తంజాపురము విడిచిన మఱునాఁడే యొక్క పెద్దసైన్యముతో మధురపైకి దండెత్తి వచ్చుచున్నాఁడని విన్నాను!"

"నిశ్చయమే?"

"ఆ! నిస్సంశయముగ నిశ్చయమే! దీనిలో నిసుమంతైనను ననుమానములేదు! సైన్యములు సాయంకాలములోపుగ మధుర ముట్టడించుట నిశ్చయము!"

"ఎంత ముష్కరత్వము!"

చంద్రశేఖరపాండ్యునిచేతిలోనున్న మద్యపాత్ర తటాలున నేలఁగూలెను. ఈసంగతి నిమిషములో మధురయంతయుఁ బ్రాఁకిపోయెను. పట్టణమంతయు నాలుగువైపులనుండియు

దహించుకొని పోవుచున్నట్లు కానఁబడెను. ముఖ్యముగా రాజ కుటుంబములో నెవరికిని ముఖముపై నెత్తురుచుక్క లేదు. క్రమముగాఁ బట్టణమున మూర్తిమంతమగు భయమువలె మహాంధకారము వ్యాపింపసాగెను. పాండ్యుఁడతిత్వరితముగఁ బురరక్షణకు వలయు నేర్పాటులన్నియుఁ జేయించెను. సాయం కాలము కాకుండగనే శత్రుపుపట్టణము ముట్టడించెను. కాని యంధకారము వ్యాపించుటచే యుద్ధము క్రమక్రమముగ నాపి వేయఁబడెను.

రాత్రి చంద్రశేఖరపాండ్యుని కొక కునుకైనఁ బట్ట లేదు. వీరశేఖరచోళుఁ డెంతపని చేసినాఁడు! ఒకవంక సంధి రాయబారమున కంగీకరించుచు నింకొకవైపున మధురపైకి దండెత్తివచ్చునా? వీరశేఖరచోళుఁ డింత ద్రోహియని తెలిసి యుండినచోఁ దాను శ్రీకృష్ణదేవరాయలసహాయముతో నాత్మ రక్షణము చేసికొనెడివాఁడే! ఇప్పు డేమి చేసిన నేమిలాభము? కోటలో నొకవారము రోజులకు సరిపోయిన యాహారసంపత్తి గాని, యాయుధసంపత్తిగాని లేదే! ఆతఁ డనుక్షణమును గోట బురుజులవైపు చూచుచు వానివెనుక నున్నయాభయంకర శత్రుసైన్యముల యావేశము భావించుచుండెను. ఆతని శరీర మంతయు ముచ్చెమటలతోఁ దడసిపోయెను. అప్పటికర్ధరాత్రి దాటినది. పరిసరమం దంతటను గీచురాళ్ళు గంభీరముగ 'గీ' పెట్టుచుండెను. ఆతఁడు సౌధోపరిభాగమున నొంటరిగ సంచ రించుచుండెను. ఆతనికి దగ్గఱగనున్న యొకగదిలో నొకటిరెండు

దంతపుసింహాసనములును, నేలపై నొకరత్నకంబళమును గాన వచ్చుచుండెను. గదిమధ్య నాగాకారముగనున్న యొక స్తంభ ముపై నొకవిశాలమగు పళ్ళెరము గానవచ్చుచుండెను. ఆ గదిలో మూలగ సన్ననిదీపము వెలుఁగుచుండెను. ఆతనిదృష్టి యాలోచనాశూన్యముగ నటునిటుఁ దిరుగుచు నెదురుగనున్న గదిగోడపైఁబడెను. ఆగదిగోడపైఁ బురుగులకై పొంచియున్న యొకబల్లి తటాలున నొకపురుగును నోటఁగరచుకొని, యొకటి రెండు సారులు చప్పరించెను.

పాండ్యుఁ డాదృశ్యము చూచుచు నట్లే నిలువఁబడి యుండెను. ఇంతలో దళవాయి చీఁకటిలో నిలువఁబడి యాత నికి నమస్కరించెను. చంద్రశేఖరపాండ్యుఁ డాతనివైపొక క్షణము శూన్యదృష్టితోఁ జూచి, మరలఁ జటుక్కున నిదుర నుండి లేచినవానివలెఁ కంగారుపడుచు, రుద్ధకంఠముతో నిట్లనియె

"ఏమైనది?"

"అగుటకేమున్నది! కేవలమును మీయాజ్ఞలకొఱకై వేఁచియున్నాము."

"నీ వే మందువు?"

'అనుటకే మున్నది! కేవలమును నిష్ఫలముగ జన నాశన మెందులకని—'

ఛీ! నేను వానితో నేవిధములగు సంధిరాయబారముల కును నంగీకరింపఁజాలను. "యశోవామృత్యుర్వా"—అంతే!"—

"కాని యంతఃపురమునఁ బసిపాపలును బిల్లలును—"

"అంతఃపురమంతయు నీరాత్రి జ్వాలాప్రవేశ మొనర్చు టకు సిద్ధముగ నున్నారు. రేపటితో వీరశేఖరచోళుఁడు నా యంతమో లేక నేను వాని యంతమో చూడవలయును. అంతే!"

"చిత్తము! మఱి నేను దేవరవారికడ సెలవు తీసి కొందును."

"జయాపజయములు దైవాధీనములు! నాకింకను మన జయము విషయమున నాశ పోలేదు."

"చిత్తము"

దళవాయి వెడలిపోయెను. ఆపిమ్మట నొకటి రెండుగడి యలతరువాతఁ బాండ్యునికిఁ గొంచెము కునుకుపట్టెను. పట్టణ మంతయు బ్రకృతితోఁ బాటొకటి రెండు గడియలు గాఢముగ నిదురపోవుచున్నటులు కానుపించెను. తరువాత దూరమున బురుజులకు రెండువైపులందును గఁజబృంహితములును నశ్వ హేషారవములును గ్రమక్రమముగ నధికమగుచుఁ బౌరుల మన స్సులు కలఁచివేయ సాగెను. ఆపిమ్మట శతఘ్నీగర్జనలతోఁ బట్టణమంతయు మాఱుమ్రోఁగసాగెను. పాండ్యచోళబల ములు రెండును నొండొంటితో డీకొనెను. క్రమముగఁ దెల్ల వారుసరికి సంకులసమరము ప్రారంభ మయ్యెను. మొదటఁ జోళునిసైన్యములు బాగుగ ముందునకుఁ జొచ్చుకొనివచ్చి, కోటబురుజులపై కెగఁబ్రాక మొదలు పెట్టెను. అది చూచి

పాండ్య సేనాధిపతి పాండ్యపతాక మెగుర వేయుచు గట్టిగ కేకలు వేయుచు సైన్యమును పురికొల్పసాగెను. కొంతసేపటికిఁ జోళసైన్యము దూరముగ వెనుకకుఁదగ్గి కోటబురుజుల సమీప మునకుఁగూడ రా వెరచుచుండెను. పాండ్యసైన్యము మహా వీరావేశముతో "హరహర మహాదేవా!" యని యఱచు చుండెను.

ఇంతలోఁ బాండ్యసైన్యమునఁ బిడుగువంటి వార్త యొకటి వ్యాపించెను. మొదట నీవార్త దళవాయి చెవిని బడెను. సైన్యము వెనుకనుండి సైన్యమును బ్రోత్సహించుచు నత్యుత్సాహముతో విధికృత్యములు నిర్వర్తించుచున్న యా దళవాయి యీవార్త వినగనే నిర్ఘాంతపడిపోయి నిలువఁ బడెను. వెంటనే యాతనికడనున్న సహాయసేనాధిపతి యా వార్త యేమని ప్రశ్నించెను. దళవాయి "ఏమున్నది! చంద్ర శేఖరపాండ్యుఁడు సకుటుంబముగ మధుర విడిచి పారిపోయెనని తెలిసినది!" అనియెను. దానితో నచ్చటనున్న వా రందఱికిని జేతులు నడికివేసి నట్లయ్యెను. ఎవ్వరికినిగూడ నిఁక యుద్ధము చేయుట కిష్టము లేకపోయెను. క్రమక్రమముగ నిది సైన్య మంతయు వ్యాపించెను. కొంతమంది సైనికు లిది విని యెవరికిఁ దోఁచిన దిక్కులకు వారు పారిపోఁ దొడఁగిరి. పాండ్య సైన్య మంతయు నొక్కనిమిషములో విచ్ఛిన్నమై పోవునటులఁ గాను పించెను. పాండ్యదళవాయికిఁ గనుల నీరు గిఱ్ఱునఁ దిరిగెను. అతఁ డనవసరముగ జననాశ మెందులకని తలఁచి వీరశేఖర

చోళునికి "మధురకోట వశపరచుకొనవచ్చుననియుఁ దమ్ముఁ గరుణింపవలసినదనియు" రాయబార మంపెను.

వీరశేఖరచోళుఁ డింత సులభముగ మధుర స్వాధీన మగునని కలలోనైనఁ దలఁపలేదు. అందుచే నతఁడు మహో త్సాహముతో మధురలోఁ బ్రవేశించెను. సైనికులు రెండు మూఁడురోజులవరకును మధురదోచుకొని, తప్పత్రాగి బాటల ప్రక్కలఁబడి తందనాలు ద్రొక్కసాగిరి. వీరశేఖరచోళుఁడు మధురలోఁ బ్రవేశించినపిమ్మటఁ దక్షణమును పాండ్యుని బంధింపవలెనని తలఁచెను. ఆకారణమువలనఁ బాండ్యుని కుటుంబముకొరకై మధురయుఁ దత్పరిసరప్రదేశములును గాలించి వెదకించెను. క్రమక్రమముగ నాతనికిఁ బాండ్యుఁడు సకుటుంబముగ విజయనగరము చేరినట్లు తెలిసినది. దీనితో నాతని విజయోత్సాహమంతయు నుబ్బెత్తుగఁ బొంగినతరంగము వలె నేలమట్టమైపోయెను. ఏమైననుసరే యని, యాతఁడు చోళపాండ్యములు రెండును దనగుప్పిటఁ బెట్టుకొని రక్షించు కొనుచు నాత్మరక్షణకై తగిన కట్టుదిట్టములు చేసికొనసాగెను.

మొదట నాతఁడు పాండ్యుని సకుటుంబముగ సంహ రించి రెండురాజ్యములును దానే యేలుచు విజయనగరాధీశుని గప్పములతోఁ దృప్తిపఱచుచుఁ గ్రమక్రమముగ సర్వ స్వాతంత్ర్యమనుభవింపవలయునని తలఁచినాడు. కాని యాతఁ డొకటితలఁచుటయు, దైవము వేఱొకటి తలఁచుటయు జరిగి నది! పాండ్యుఁడు తలపూవు వాడకుండ సకుటుంబముగ విద్యా

ప్రార్థమునకుఁ బారిపోయి యాతనిపై మరల దండెత్తి వచ్చు కేకుఁడని తెలిసినది! వీరశేఖరచోళుఁ డంతటితో నిరుత్సా హుఁడై యూరకొనలేదు. మహామంత్రికిఁ గొన్నియమూల్యము లగు కానుకలు పంపించి విజయనగరసామ్రాట్టును దన్ను సామంతప్రభువుగ నొనర్పవలసినదని ప్రార్థించెను. కాని తిమ్మ రుసుమంత్రి యారాయబారి నవమానించి, కానుకలు గైకొన కుండఁ ద్రిప్పి పంపివేసెను! అంతటితో నూరకొనక, సార్వ భౌముని కరుణాప్రసాదము కావలసివచ్చినచోఁ బాండ్యుని రాజ్యము పాండ్యుని కప్పగించి మరిమాట్లాడవలయునని కబు రంపించెను.

చోళుఁ డింక నేమి చేసిన నేమి మూడునో యను భయముతోఁ బాండ్యచోళరాజ్యములు రెండును గట్టుదిట్ట ముగఁ బరిపాలించుచు, స్వరక్షణకై వలయు ప్రయత్నము లన్నియు నొనరించుకొనుచుండెను. పాండ్యరాజ్యము జయించి నప్పటినుండియుఁ బాప మాతనికి నిద్దురయే లేదు. ఇంకను బాండ్యరాజ్యము జయించి, యొకమాసమైనదో లేదో! అప్పుడే కృష్ణదేవరాయలు మధురపైకి బ్రహ్మాండమగు సైన్యము పంపించుచున్నటులు లోకప్రవాదము బయలు దేఱెను. వీరశేఖరచోళుఁ డీప్రవాదము విన్నప్పటినుండియు, విజయనగరమునకుఁ జారులను బంపి యచ్చటి వృత్తాంతములు తెలిసికొనఁ బ్రయత్నింపసాగెను. కాని యెంత ప్రయత్నించి నను గేవలప్రవాదముతే కాని సత్యవృత్తాంతము లేమియుఁ

దెలిసికొనుటకు వీలు లేకుండెను. అయినను, వీరశేఖరచోళుఁడపరిమితోత్సాహుఁడై ప్రవర్తించుచు, వేయికన్నులతోఁ దన ప్రయత్నము లన్నియు నొనరించుకొనుచుండెను. ఈశ్వర మరల విజయనగరచక్రవర్తితో నేదైన సంధిరాయబారమ్ము సాగించుట కనువు పడునేమోయని ప్రయత్నించుచుండెను. కానియాతని ప్రయత్నములేమియు సఫలములు కాకుండెను. అంతియే కాదు; తుదకు విద్యానగరచక్రవర్తి యీవిషయమున నేమి చేయుటకు నిశ్చయించెనోకూడఁ దెలిసికొన వీలు లేకుండెను. ఈవిధముగఁ గొంతకాలము గడచినపిదప వీరశేఖర చోళుని కొకనాఁడు ముప్పదివేల విద్యానగరసైన్యము తనపైకి వచ్చుచున్నదని తెలిసెను. ఆవార్త వినగానే వీరశేఖరచోళుని గుండెలలో నెత్తురు గడ్డకట్టుకొని పోవుచున్నట్లయ్యెను. ఆతఁడిన్నాళ్ళనుండియుఁ బోగుచేసిన సైన్య మిరువదివేలకంటె నెక్కువ యుండదు. ఎక్కడ సామ్రాజ్యసైన్యము! ఎక్కడ పాండ్యసైన్యము! అయినను మధురకోటలో నిలువఁబడి యాత్మరక్షణ మొనరించుటకీమాత్రము సైన్యము చాలును. కావునఁ గోటలో నాతఁ డయిదారు నెలలవఱకునుగూడ సరిపడు నాహారపదార్థము లన్నియు సమకూర్చెను. తనకున్న రత్నరాసులన్నియు వ్యయమొనరించి శతఘ్నులకుఁ గావలసిన తుపాకిమందును ” వివిధములగు నాయుధములును గొని నిలువ చేయించెను. తుద కాతనికి శత్రుసేన మధురాసమీపారణ్యమున విడిసిన విషయముకూడఁ దెలిసెను. అయినను జెక్కు

చెదరక, కోటలో నిలఁబడి, సామ్రాజ్యసైన్య మెంతయున్నను దప్పక జయింపగలనను ధీమాతో నుండెను. ఆతని ధైర్యము చూచి, మంత్రులు కొందఱత్యాశ్చర్యనిమగ్నులైరి. తుద కొకనాటి ప్రాతఃకాలమునఁ గోట లోపాక వాటములు శతృవుల శతఘ్నీగోళ ప్రయోగమున ఘామ్మని దద్దరిల్లెను. దానితో నిరు సైన్యములకును జరుగు మహాఘోరాహవనాటకమునకు నాందీ ప్రస్తావము సమాప్తమైపోయెను.

8

క్రమక్రమముగ యుద్ధము భయంకరస్వరూపముఁ దాల్చుచుండెను. యుద్ధము ప్రారంభమై యప్పుడే మూఁడు రోజులు కావచ్చినది. ఈమూఁడురోజులును విద్యానగర సైన్యము క్రమముగ వెనుకకు నెట్టివేయఁబడెను. వీరశేఖరుఁడు స్వయముగ గోటబురుజుపైనుండి యుద్ధగతి యంతయుఁ బరిశీలించుచుండెను. ఆతఁడు తన దగ్గఱ నాయుధాగారము లలో నున్న పెద్దఫిరంగు లన్నియుఁ దెప్పించి, కోటబురుజులపై కెక్కించి, నిరంతరముగ నగ్నిగోళవర్షము కురిపించు చుండెను. మొదట మూఁడురోజులును విజయనగరసైన్య మాఘాటికోఁగ లేక వెనుకకుఁ దగ్గుచు, దూరదూరములనుండి కోటగోడలపై

నగ్నివర్షము కురిపింపసాగెను. చోళసైన్యములు తమకుఁ గలిగిన ప్రథమజయముచే నుప్పొంగుచు, శత్రుసైన్య మంతయుఁ జీకాకుపఱచుచుఁ జెల్లాచెదరు చేయుచుండెను. ఆసమయములోఁ పెద్దపిడుగు పడినట్లు లొకశతఘ్ని గర్జనము వినఁబడెను. ఈమూఁడురోజులనుండియు నట్టిభయంకరనాద మెవరును విని యుండలేదు! అందుచేఁ జోళసైన్య మంతయు నిర్ఘాంతపడి యొకనిమిషమువరకును నాశతఘ్నిగర్జనమువైపు దృష్టి మరల్చెను. వెంటనే యాశతఘ్నినుండి బయలువెడలిన యగ్నిగోళము ధామ్మని మధురకోటగోడకుఁ దగిలెను. దానితో నాగోడయంతయు దద్దరిల్లి గజగజ వణఁకిన ట్లయ్యెను. ఆ దెబ్బ తగిలినప్రదేశమునకుఁ జాలదూరమువఱకును గోటగోడ బీటలు తీసెను.

ఆసమయముననే వీరశేఖరచోళుఁడు కోటబురుజులవెనుక నిశ్చలముగ నిలువఁబడి యుద్ధగతి యంతయుఁ బరిశీలించుచుండెను. ఈశతఘ్నిధ్వని వినఁబడగనే యాతనిశ్రోత్రములు గింగురుమని మాఱుమ్రోగెను. ఒక యరగడియవఱకును నాతని శ్రవణములకు శబ్దగ్రాహకశక్తి సంపూర్ణముగ నశించిపోయెను! నిర్ఘాంతపడి యాతఁడట్లే యాశబ్దము వచ్చినవైపు చూచుచుండెను. వీరశేఖరచోళుఁడు మిగుల బలిష్ఠుఁడు. బుగ్గలవఱకును బెరిగిన యాతనిమీసములు వడితిరిగి యుంగరములు చుట్టుకొనెను. ఆతఁడు తనచిఱుగడ్డము కొసగోళ్ళతో దువ్వుకొనుచుఁ గనుఱెప్ప వేయకుండ సైన్యములవైపు చూచుచుండెను.

గుండ్రముగను, విశాలముగను నున్నయాతని వినీలనేత్రము లలోఁ బెద్దపులికనులలో నున్నంత భయంకరత్వము కానుపించు చుండెను. నేరేడుపండువలెనున్న యాతని శరీరముపై సూర్య కాంతులు ప్రసరించి మిలమిల లాడుచుండెను. రాత్రియంతయు నిద్దుర లేకపోవుటచే వానికన్ను లెఱ్ఱగ నుండెను.

ఇంతలో దళవాయి యరుణగిరి రోజుకొనుచు నాతని దగ్గఱకు వచ్చి నిలువఁబడెను. వీరశేఖరుఁ డాతనిని జూచి కను బొమలు ముడిచి, యాతని నాపాదమస్తకమును బరీక్షించి యిట్లనియెను.

"ఏమి? సైన్యమునువిడిచి యిచ్చటి కెందుకువచ్చితివి?"

"ఏమున్నది! అనుకొనినంత పనియు నయిపోయినది!"

"వీరశేఖరుఁడు "ఏమది?" యనునభిప్రాయము సూచించు కనులతో నాతని బ్రశ్నించెను. అది విని యరుణగిరి "ఇప్పుడు మీరు విన్న యీభయంకరగర్జన మేదో యెఱుఁగుదురా?" అనియెను.

"తెలియలేదు."

"ఇది యొకభయంకరమగు శతఘ్ని. దీనిని మనవా రందఱును శరభసాళ్వ మందురు. దీనిని రాయలు రహస్య ముగ బుడతకీచులచేఁ దయారు చేయించెనని తెలిసినది. విజయ నగరపు వేగులవారివలన నాకీవిషయములన్నియుఁ దెలిసినవి. దీనిధాటి కెటువంటికోటగోడ యైనను బటాపంచలై పోవలసి నదే! మనదురదృష్టమువలన శత్రువులు దీనిని మొట్టమొదట

మనమీఁదనే ప్రయోగించినారు. ఇఁక మన మీఁకోట సంర క్షించుట దుర్ఘటము.''

ఈమాటలు వినఁగనే వీరశేఖరునిముఖము జేవురించెను. అతనికోరణి చూచి యరుణగిరి కొంచెము తెల్లఁబోయెను. వీరశేఖరుఁ డరుణగిరివైపు తీక్ష్ణముగఁ జూచి "నీ వింత పిరికి పంద వనుకొనలేదు" అనెను. అరుణగిరి దక్షిణహస్త మప్ర యత్నముగ మొలలో వ్రేలాడు కటారిపిడిపైఁ బడెను. కాని యాతఁ డాత్మనిగ్రహ మవలంబించి దండ కట్టుకొని సగర్వ ముగ నిలువఁబడి, అధరాంతరమున నడఁగిపోయిన చిఱునవ్వుతో "నావిషయ మింతేనా మీరు గ్రహించినది?" అనెను. ఇంతలో మఱియొకసారి ఫిరంగి ప్రేలెను. దానితోఁ గోటయం తయుఁ బునాదులవఱకును దద్దరిల్లెను. వారు చూచుచుండగ నాశతఘ్నిగోళము తగిలిన ప్రదేశమునఁ గోటగోడ యయి దాఱుబారలవఱకును సంపూర్ణముగ నేలపైఁ గూలిపోయెను!

దానితోఁబాటు వీరశేఖరుని మనమున దృఢముగ నిలువఁబడిన నాత్మవిశ్వాసకుడ్యముగూడ నొక్కనిమిషములో నేలఁ గూలెను. ఆతఁ డాశతఘ్నిగోళము వచ్చినదిక్కు మొగంబై, జాగ్రత్తగ నాప్రదేశము పరిశీలించెను. కను చూపుమేరలో నున్నయొక చిన్నిగుట్టపై బ్రహ్మాండమగు నొక ఫిరంగి కానఁబడెను. ఆఫిరంగివెనుక రాళ్ళగుట్టపై నిలువఁ బడిన కొందరు మనుష్యు లాఫిరంగిలో మందు కూరుచున్నారు. జాగ్రత్తగఁ బరిశీలించినపిమ్మట నాతని కాఫిరంగిప్రక్క మఱి

రొక శతఘ్నియు, దానివెనుక మఱికొందఱు మనుష్యులును గూడఁ గానఁబడిరి. ఇంతలోఁ జెవులు గింగురుమను గంభీర నిర్ఘోషముతో మఱియొక శతఘ్నిగోళము కోటతలుపునకుఁ దగిలెను. దానితోఁ గోటతలుపు బ్రద్దలై విడిపోలేదుగాని, యా లోహకవాట మాగోళపుఁదాకిడికి మొఱపెట్టినట్లు గట్టిగ ధ్వనించెను.

కోటగోడ కొంత పడిపోవుట చూచి శత్రుసైనికు లుప్పొంగుచున్న తరంగములవలె నురకలు వైచికొనుచు ముందునకు వచ్చుచుండిరి. అది చూచి, వీరశేఖరుఁ డరుణ గిరి హస్తము పట్టుకొని సానునయముగ "నరుణగిరీ! నేను తొందర పడి నిన్ను తూలనాడితిని! నన్ను మన్నింపుము" అనియెను. ఆమాటలు వినుసరి కరుణగిరికిఁ గంఠము గద్గద మయ్యెను. ఆతఁ డొకనిమిష మేమియు మాట్లాడలేదు. తరువాత గొంతు సవరించుకొని "ఇందు మన్నించుట కేమున్నది! కాని యుద్వృత్తుగఁ బొంగివచ్చుచున్న యా రాయలసైన్యము చూడుఁడు! మన మిఁక నొకనిమిషమైన నాలస్యము చేయుటకు వీలులేదు!" అనియెను. వీరశేఖరుఁ డొకసారి యాశత్రు సైన్యము చూచెను. ఇఁక నొకక్షణకాల మాలస్యము చేసినను గూడ లాభము లేదు! రక్తోత్పలములవలె నెఱ్ఱవారిన యాతని కన్నులనుండి రెండుకన్నీటిబిందువులు రాలి కపోలములపై దిగ జాఱెను. వెంటనే యాతఁ డాకన్నీరు తుడుచుకొనెను. క్షణ ములో మరల నాతనికనులలో నపూర్వగాంభీర్యము ప్రత్యక్ష

మయ్యెను. ఆతఁడు క్షణకాలము మరల శత్రుసైన్యము చూచి మెల్లగ నరుణగిరివైపు మొగము త్రిప్పి యిట్లనెను.

"తత్క్షణమే పోయి యంతఃపురమున కగ్నిప్రవేశప్రయత్నములు చేయుము. తిరిగి వచ్చునప్పుడు నాయింద్రనీలమును గూడఁ దోడ్కొని రమ్ము. మన మిద్దఱమును గలిసియే యుద్ధమునకుఁ బోవుదము."

"సంధికై ప్రయత్నింపఁ గూడదా?"

వీరశేఖరుఁడు మరల నొకసారి శత్రుసైన్యమువైపు చూచి, "కొంచె మించుమించుగ సమానులతో సంధి పొసఁగునుగాని, యీపరిస్థితులలో వారు మనతో సంధికి వత్తురా? అవియన్నియు నింతకుఁబూర్వమే పొసిగిపోయినవి! ఇఁక వాని ప్రస్తావనవలన నేమియు లాభము లేదు. నీవుతత్క్షణమే పోయి రావలయును" అనియెను. అరుణగిరి "మన మీక్షణమునఁ దంజాపురమునకుఁ బోయి యచ్చటినుండి యుద్ధమో, సంధియో యేదోయొకటి—అని యేదో చెప్పఁబోయెను. వీరశేఖరుఁడు తీవ్రముగ నాతనివైపు చూచి "ఇఁక నట్టియుపాయములవలన లాభము లేదు! మృత్యువుకోఱలలోఁ జిక్కినపిమ్మట నింక బొఱి పోవుట యెక్కడికి? ఒకసారి మనసు నిబ్బరము చేసికొనుము. ఇఁక మాఱుమాటాడకుము" అనియెను. అరుణగిరి యిఁక మాఱుమాటాడక యక్కడనుండి బయలుదేఱి, తొందఱగ రాజభవనమువైపు వెడలిపోయెను.

అరుణగిరి వెడలగనే వీరశేఖరుఁ డొకసారి యుద్ధరంగమున కేగి సైనికుల నందఱిని బ్రోత్సహించి వచ్చెను. శత్రుసైనికులు కోటగోడ పడిపోయినవిషయము గమనించి, పెద్ద పెద్ద కేకలు వైచికొనుచు, నావైపునకు వచ్చుచుండిరి. మధురాసైనికులు ప్రాణములకుఁ దెగించి, పోరాడుచు శత్రువులొకయడుగైన ముందునకు రాకుండఁ జూచుచుండిరి. వీరశేఖరుఁడు బాగుగ గుఱిచూచి ముందుముందునకుఁ జొచ్చుకొని వచ్చుచున్న సైనికులపై నగ్నిగోళవర్షము కురిపించెను. ఆశతఘ్నీగోళములవర్షమున కాసైనికులు దూది యేకునపుడు తుత్తునియలై యెగిరిపోవు తూలరాశివలె వెనుకకుఁ బడిపోవుచుండిరి. ఇంతలో మరల హృదయవిదారకమగు శరభసాళ్వధ్వని వినఁబడెను. ఒకశతఘ్నీగోళ మింతకుఁబూర్వము పడిపోగా మిగిలిన కుడ్యభాగముపైఁ బడియెను. అది తగిలినతరువాత నావంక నున్న కోటగోడ మరికొంత పడిపోయి యొక పెద్దదారి యేర్పడెను. ఈపరిస్థితులలో నాతఁ డొకసారి సైన్యములోఁ బ్రవేశించి సైనికులఁ బ్రోత్సహించెను. కాని యాతని కీసైనికులఁ బ్రోత్సహించు కార్యము మిగులఁ గష్ట మనిపించెను. ఇఁకఁ దానుగూడ వచ్చి వారిసరసను స్వారిచేయుచుఁ బోరాడవలయునని నిశ్చయించి మరలఁ గోటబురుజుపై కెక్కి యరుణగిరివచ్చు మార్గము చూచుచు నిలువఁబడెను.

అరుణగిరి యాతనికి వరుస కన్నగారగును. ఇద్దఱును బాల్యమిత్రులు. కావుననే వీరశేఖరుఁ డాతనికి దళవాయిపద

మిచ్చెను. ఒక్కసారిగా నాతనికి బాల్య మాదిగా నడచిన వృత్తాంతము లన్నియుఁ గన్నులకుఁ గట్టినట్లయ్యెను. ముందు రాఁబోవు యుద్ధమునుం డాతనికి గతజీవిత మంతయు స్వప్న ప్రాయముగఁ గానుపింపఁ దొడఁగెను. ఆపిమ్మట నాతనిదృష్టి రాజభవనముపైఁ బడెను. ఆయుత్తరక్షణమున నాతనిహృదయ మున నొకవజ్రాఘాతము జరిగెను. తనయంతఃపుర మంతయు నొక్కనిమిషములో నింక భస్మమై పోవనున్నది! ఎవరో వృద్ధు లును, బాలబాలికలును దక్క నందఱును నొక్కనిమిషములో మరణింప నున్నారు! ఆతఁడు వారిదుఃఖము లన్నియుఁ దలఁచు కొని యీ వేదన భరింపలేక కుడిచేతితో నొకసారి హృదయ మదిమి పట్టుకొనెను! ఆతనిది సామాన్యముగ మాటిమాటికిని గన్నుల నీరునించు స్వభావము కాదు. కాని యీ యంతఃపుర మున నగ్నిప్రవేశ మొనరింప నున్నవారివేదనలు తలఁచుకొనఁ గానే యాతని కనుగొలకులనుండి వేడి కన్నీరు ప్రవహింపఁ జొచ్చెను. ఆతని మనస్సేవేవో స్మృతులలోఁబడి నిదురించి నట్లయ్యెను. ఇంతలో రాజభవనమువైపునుండి యొక పెద్ద ప్రేలుడుశబ్దము వినఁబడెను. తటాలున మేలుకొనినవానివలె నాతఁ డావైపునకుఁ జూచెను. ముందుగ బ్రహ్మాండమగు ధూమరేఖ యాకసమువైపున కెగసినది! ఆపిమ్మట నొకపెద్ద యగ్నిజ్వాల కనఁబడినది! రాజభవనద్వారముదగ్గరనుండి యరు ణాగిరి యొక యశ్వముపై నెక్కి తొందరతొందరగ నాతనికేసి వచ్చుచున్నాఁడు! ఆతనివెనుక నింద్రనీలమను నాతనియశ్వ మెక్కి యింకొక రౌతు వచ్చుచున్నాఁడు.

అతఁడు తొందరతొందరగ బురుజుదిగి యరుణగిరి కెద రుగఁ బోయెను. ఇద్దఱిముఖములనుండియు నొక్కమాటయైన వెలువడలేదు. కాని వీరశేఖరచోళుఁడు నిమిషమాత్ర మాతని ముఖ మవలోకించి "యంతయు నయిపోయినదా?" అనెను. అరుణగిరి వంచిన తల యెత్తకుండగనే "యంతయు నయిపోయి నది!" అనియెను. వీరశేఖరుఁ డొకటి రెండు నిమిషము లట్లే నిలువఁబడెను. ఆతనికను లొక్కసారిగ నాఁకొన్న బెబ్బులికనుల వలె మాఱిపోయెను. వీరశేఖరుఁడు తనయింద్రనీలముదగ్గఱక వచ్చి దానివీపుపై మెల్లగఁ దట్టి "ఇంద్రా! ఇదే! నా తుది యుద్ధము! దీనితో నీకష్టములును, నాకష్టములును గట్టె క్కనులే!" అనెను. దాని కేమర్థ మయినదో, యది యేమి చెప్పదలఁచినదోగాని, యది మెల్లనఁ దోఁక యాడించుచు సకిలించెను. వీరశేఖరచోళుఁడు గుఱ్ఱమెక్కుటకు ముందు "అరుణగిరీ! బహుశః ఇది మనతుదికలయిక" అనియెను. ఇరు వురి కంఠములును నొక్కసారి గద్గదము లయ్యెను. అరుణగిరి యేమియు మాటాడలేక యొక నిమేషమువఱకును నీరస దృష్టితో నాతనివైపు చూచెను. వీరశేఖరచోళుఁ డాతనిని గాఢముగఁ గౌగలించుకొని హృదయమునకు హత్తుకొనియెను. ఇంతలోఁ బ్రళయభీకరగర్జనముతో నింకొక శతఘ్నీగోళము దుర్గకవాటమునకుఁ దగిలెను. దానితో దుర్గద్వారము తుత్తునియలై పడిపోయినధ్వని యయ్యెను. వారిరువురును దటాలున గుఱ్ఱములెక్కి యొకసారి పరస్పరముఖములవైపు చూచుకొని విద్యుద్వేగముతో రణరంగమున కుఱికిరి!

ఆకాశమున శతఘ్నీముఖములనుండి బయలు వెడలిన ధూమము మెల్లమెల్లగ నెగయుచు మేఘశకలములవలెఁ గానుపించెను. దిశాంతముల గ్రద్దలును రాబందులును వలయాకారముగఁ దిరుగుచుండెను. అప్పు డప్పు డాకాశమున గ్రద్దల కూఁతలు వినిపించుచుండెను. శతఘ్నులు ప్రేలునపుడెల్ల నా చుట్టుపట్టులఁ జెట్లపైనున్న కాకులు 'కావుకావు' మని యఱచుచు నాలుగుదిక్కులకును బారిపోవుచుండెను. భూమిపైఁ బోరువారి యరపులును, మరణించుచున్నవారి మూలుగులును, గజాశ్వాదులధ్వనులును గలిసి దూరమునకొక భయంకరమగు సముద్రపుహోరువలె వినవచ్చుచుండెను.

౧

కేవలమును సైన్యములతో బలాబలములు చూచుకొనుట యయినచో వీరశేఖరుఁడు యుద్ధమున జయించుట కొకింతయవకాశ ముండెడిది! కాని తలఁవని తలంపుగా నీశ్వర భస్మాఖ్య మవతరించుటచే నాతనిప్రయత్నము లన్నియు, బూడిదలోఁ బోసిన పన్నీరయ్యెను. నాలుగైదు దినములలో వీర శేఖరుని బలము లన్నియు నశించిపోయెను. చివర కొకనాఁ డరుణగిరియు, వీరశేఖరుఁడునుగూడ యుద్ధములో మరణించిరి.

మిగిలినవారందఱును నాగమనాయకునికిఁ బాదాక్రాంతు లయిరి. నాగమనాయకుఁడు మహావైభవముతోఁ మధురలోఁ బ్రవేశించెను. అంతటితో నాతఁ డూరకొనలేదు. వెంటనే తంజాపురము పైకిఁ బోయి యారాజ్యముకూడ స్వాధీనపఱచు కొనియెను. తంజాపురము వశపఱచుకొనుటలో నాతని కేమియుఁ గష్టము కలుగలేదు. అచ్చట నాతఁ డొక ప్రతినిధిని నియమించి మరల మధురకు మరలివచ్చెను. ఇప్పుడు తంజా పుర మధురారాజ్యములకోటలు రెండును సంపూర్ణముగ నాత నికి వశమైనవి. ప్రత్యక్షముగా నాగమనాయకు నెదిరింపఁగల శత్రువు లెవ్వరును లేరు.

కాని పాళియగాండ్రుమాత్ర మింకను నాగమనాయకు నికి స్వాధీనము కాలేదు. ఇంకను మధురలోఁ గొందఱు కాక పోయినఁ గొందఱయిన నాతనిదర్శనము చేసి తమతమ స్వామి భక్తి ప్రకటించిరి. కాని తంజాపురపుఁబాళియగాండ్రలో నొకఁ డునుగూడ నాతనిదర్శనము చేయలేదు. మధుర తంజాపుర ముల పాళియగాండ్ర నందఱిని బూర్తిగ స్వాధీనపరచుకొనుట కింకను ధనబలమును, సైన్యబలమును గావలసియున్నవి. ఈ పరిస్థితులలోఁ జంద్రశేఖరపాండ్యునికి రాజ్య మప్పగించినచోఁ బాండ్యరాజ్య మల్లకల్లోల మగుటలో నేమియు సందేహము లేదు. ఆవిషయము నాగమనాయకునికి జంద్రశేఖరపాండ్యుని కిని గూడఁ దెలియును. నాగమనాయకుఁడు తంజాపురపు కోట జయింపఁగనే యచ్చట నొకప్రతినిధి నేర్పాటుచేసెను.

మధురారాజ్యము రామభద్రనాయకునితోడ్పాటుతో స్వాయముగఁ బరిపాలించుచుండెను.

నాగమనాయకుని చాకచక్యమువలన మధురారాజ్యమునఁ బాళియగాండ్రు క్రమక్రమముగ స్వాధీన మగుచుండిరి. కొందఱిపై సైన్యములు పంపించినగాని స్వాధీనము కాకుండిరి. నాగమనాయకుఁడు మధుర వచ్చి, యప్పుడే యొక నెలరోజు లైనది. ఈనెలరోజులలోను మధురపాళియగాండ్రందఱును జాలవఱకు స్వాధీనులైరి. కాని తంజాపురములో నొక్కఁడును స్వాధీనుఁడు కాలేదు. నాగమనాయకునికిఁ దంజాపుర ప్రతినిధిపై విసుగు పుట్టినది. అందుచే నాతఁడు పదివేల సైన్యము చెవ్వప్పనాయకుని కిచ్చి తంజాపురము పంపించెను. చెవ్వప్పనాయకుఁ డచ్చటి ప్రతినిధిని దనకు సహాయసైన్యాధిపతిగా నొనరించుకొని తంజాపురరాజ్య మంతయు స్వాధీనపఱచుకొనెను. పదివేలసైన్యముతోఁ జెవ్వప్పనాయకుఁడు తంజాపురము చేరుకొనె ననువార్త వినఁగనే పాళియగాండ్రందఱికిని భయభక్తు లెక్కువయ్యెను. క్రమక్రమముగఁ దంజాపురపుఁ బాళియగాండ్రుకూడ నాగమనాయకునికిఁ గప్పములు చెల్లించుట కంగీకరించిరి. చెవ్వప్పనాయకుఁడు క్రమక్రమముగఁ దంజాపురమునఁ గుదురుకొని రాజ్యమంతయుఁ బ్రశాంతస్థితికి దీసికొని వచ్చెను.

చెవ్వప్పనాయకుఁడు తంజాపురము వచ్చి దరిదరిగా నొక నెల యైనది. ఎప్పటి కప్పు డాతనికి మధురవార్త

లన్నియుఁ దెలియుచునే యున్నవి. మధురారాజ్యముకూడ సంపూర్ణముగఁ బ్రశాంతమైన వార్త తెలిసినది. ఇప్పుడు తంజాపుర రాజ్యము సంపూర్ణముగ యథాప్రకారస్థితికి వచ్చినది. చెవ్వప్పనాయకుఁడు రాజభవనమునఁ దనవిధికృత్యములన్నియు నిర్వహించుచుఁ గూరుచున్నాఁడు. అప్పటి కొక జాముప్రొద్దెక్కినది. ఇఁక నానాఁటికిఁ జేయవలసిన వొకటి రెండుముఖ్యకార్యములుమాత్రమే మిగిలియున్నవి. చెవ్వప్పనాయకుఁడొకసారి యొడలు విఱుచుకొని లేచి, యొకసారి వరాండావైపు వచ్చి యిటునిటుఁ బచారుచేయుచు, సౌధమునకుఁజుట్టునున్న యుద్యానమువైపు పరధ్యానముగఁ జూచుచుండెను.

ఆతనికిఁ దంజాపురము పరిపాలించు నధికారమువచ్చుట గొప్పయదృష్టమే! ఇట్టియధికార మెంతో గొప్ప యనుభవమున్నవారికిఁగాని యీయరు. తనమేనమామకును నాగమనాయకునకును గలస్నేహమువలన నాతని కీయుద్యోగములభించినది. ఆయధికారము, ఆరాజమర్యాదలు మొదలగునవి యన్నియు ననుభవించునప్పు డతని కీయధికారము శాశ్వతముగఁ దనకుఁ లభించిన బాగుండునని యనిపించినది. కాని యీయధికార మాతనికి సంక్రమించు నవకాశము లేమియు లేవు. ఇప్పు డిది కేవలమును నాగమనాయకుని తాత్కాలికపు టేర్పాటువలననే లభించినది. ఈతరువాత, చోళరాజ్యమున కధికారు లెవ్వరో తెలిసిపిమ్మట వారి కిది యంతయును సంక్రమించును. కావున "నీక్లేశ మంతయుఁ గేవలమును వృథా

మైపోవునుగదా!" యని యాతనికి విచారము కలిగినది. దీని వలన నాతనికి రాత్రి చాలసేపటివరకును నిద్రపట్టలేదు. అతని నేత్రాంతములు కొంచె మెఱ్ఱవడినవి.

ఆతనిమనస్సున నింకొక విషయముకూడ వేధించు చుండెను. ఆతఁడుకూడ మీనాంబికయనిన నెక్కువ మక్కువగా నుండెను. ఆతఁ డామెను జూచి యప్పుడే యొక నెల యైనది. మీనాంబికవివాహవిషయమున వేంకటాంబా రామభద్రనాయకులకుఁగలయభిప్రాయభేదముకూడ నాతనికొకింతచూచాయగాఁ దెలియును. కాని యావిషయ మంతగా నాతనిని భయపెట్ట లేదు. ఎప్పటికైనఁ దనమేనమామమాట నెగ్గితీరునని యాతని దృఢవిశ్వాసము. వేంకటాంబకు విశ్వనాథనాయకుఁ డన్న కొంచె మెక్కువ మక్కువ యుండవచ్చును! కాని యంత మాత్రములో మునిఁగిపోయిన దేమియున్నది! కాని, మీనాంబికకుఁ దనకంటె విశ్వనాథనాయకునిపై నెక్కువ యిష్టమేమో యని యాతనియనుమానము! ఇప్పుడు విశ్వనాథనాయకుఁడు తనమేనమామగారి భవనమునకుఁ బదేపదే వచ్చుచుఁ బోవు చుండును. మీనాంబికావిశ్వనాథు లిరువురును గలకల నవ్వు కొనుచు మాట్లాడుచుందురు! వేంకటాంబ వా రిరువురి కిలకిల లును నొకతలుపుచాటుననో, యొకగవాక్షమువెనుకనో యుండి వినుచు నానందించుచుండును! చెవ్వప్పనాయకునికి వారిమువ్వురి యానందములును దలఁచుకొన్నప్పుడు హృదయములో మండి నట్లయ్యెను.

అప్పుడే నవవసంతము తరుశాఖలపై నాట్య మాడు చున్నది! ఒకకోకిల యుద్యానచూతమునుండి 'కో' యని కూసి నది! రాజమార్గమునఁ బోవు బాలకు లెవరో యది విని 'కో' యని మాఱుకూసినారు. మరల నాకోయిల మరింత పట్టు దలతో గట్టిగా 'కో' యని కూసినది! ప్రాతఃకాలమున నింకను జిఱుచలి పూర్తిగ నంతరింపలేదు. ఆతఁడు తనశరీరముపై వదులుగ వ్రేలాడుచున్న కాశ్మీరశాలువ యొకింత బిగువుగఁ గప్పుకొనెను. వంగపండువలె నున్నయాశాలువ చామన చాయగ నున్నయాశరీరమున కొక విచిత్రసౌందర్యము కూర్చెను. ఆతనియెదురుగ నుద్యానవనమున శాద్వలముపైఁ బచ్చగడ్డిపరకలు కొఱుకుకొని తినుచున్న యొకపెంపుడులేడి యేదో యొకచిన్నశబ్దమునకుఁ గంగారుపడి రివ్వుమని మఱి యొకచోటికిఁ బరువెత్తినది! ఆతనియెదురుగ నున్నమామిడి యాకులుకూడఁ గనఁబడనంత యెత్తుగఁ బూసినది! ప్రభాత హిమవర్షముచే మాడిన యామామిడిపూగుత్తులనుండి యెండిన మామిడిపూ లప్పుడప్పుడు రాలుచున్నవి. అప్పుడే కొంచెము పొద్దెక్కినది. ప్రకృతిసౌందర్యమున నొకవిధమగు చిఱు వెచ్చతన మావహించిన ట్లుండెను.

చెవ్వప్పనాయకుఁడు లోలోపల నేమేమియో యాలో చించుచుండెను. ఆతని హృదయమందలి భావపరంపరలు గాలి దుమారమునకుఁ బరుగెత్తుకొనిపోవు పండుటాకులవలె నేదో యొకప్రవాహములోఁ బడి కొట్టుకొని పోవుచున్న ట్లుండెను.

ఆతనిహృదయమున ననేకవిధములగు భావములు బయలు దేరుచుండెను. అప్పుడప్పుడు తరుచుగ నాతనిహృదయమున నీయభిప్రాయము లుప్పొంగుచుండెను. "నిజముగ నాలోచించినచో విశ్వనాథునిలో నాకంటె ఘనత యేమున్నది! విద్యలో నిద్దఱమును సహాధ్యాయులమే కదా! విశ్వనాథనాయకుఁ డొక్కప్పుడు చక్రవర్తిదగ్గఱఁ దాంబూలకరండవాహకుఁడుగ నుండెడివాఁడు! చక్రవర్తి కప్పు డాతనిపైఁ గొంతయనుగ్రహము గల్గినది. అందుచే నాతఁడు నాకంటె ముందుగఁ గొంచె మున్నతాధికారము సంపాదింపఁ గలిగినాఁడు! ఇప్పుడు నేను నాగమనాయకుని యనుగ్రహమువలన నీతంజాపురాధిపత్యము సంపాదింపలేదా! ఇప్పు డీతంజాపురపు సింహాసనమునకు వారసులెవ్వరో నిర్ణయించుట కష్టముగా నున్నది! నాగమనాయనింగారి కిప్పుడు పాండ్యరాజ్యసింహాసన మాక్రమించి మహామండలేశ్వరపద మందవలయునని యున్నదని విన్నాను! మహామంత్రికిఁ బాండ్యుఁ డనినఁ గిట్టదు! మూఁడుపాళ్ళు దక్షిణరాజ్య మహామండలేశ్వరపదవి నాగమనాయనింగారికే లభించునని తోఁచుచున్నది. ఆపరిస్థితులలో నాకుఁ దంజాపురసామంతాధికారము తప్పదు! ఇప్పుడు నాయధికారము విశ్వనాథనాయకునితో సరిసమానము కాదా!"

అప్రయత్నముగ నాతనిమనస్సు విశ్వనాథునియాకృతి విషయమున నాలోచింపఁ దొడఁగెను. "లోకులు సామాన్యముగ విశ్వనాథుఁడు చక్కనివాఁ డందురు! నేనుమాత్రము

సౌందర్యవంతుఁడను గాదా? మీనాంబిక కనులాతనిని జూచు నప్పుడు నక్షత్రములవలె మిలమిలలాడును! ఆతనిని జూడఁగనే యామె కేదో పట్టరానంత యానందము వచ్చి, యది కనుల నుండియుఁ బెదవులనుండియుఁ బొంగి పొరలిపోవుచున్నట్లుండును! నిజముగ నామె కాతడనిన నెక్కువ మక్కువయేమో! అట్లయినచో నాతోఁగూడ నామె నవ్వుచుఁ బ్రేలుచు మాట్లాడుచుండుటకుఁ గారణ మేమో? ఆహా! ఒక్కసారియైన నామెహృదయమున నిలువఁగలిగిన పురుషుఁ డెంత ధన్యుఁడు! మామేనత్త విశ్వనాథునిమహాధికారము చూచి మురిసిపోవు చున్నది! నా కీతంజాపురప్రభుత్వము వచ్చినదని తెలిసినతరు వాత నామె కెవరిపస యెట్టిదో తెలిసివచ్చును! "కన్యామాత వరునివిత్తము పరీక్షించు" ననుమాట యూరక పుట్టలేదు!

ఏది యెటులున్నను మామామ గట్టిగఁ బట్టు పట్టి నచో నామె యెదు రాడఁగలదా! మా మామకు నేననిన నెంతో యాప్యాయముగదా! ఇఁక విశ్వనాథునియాట లెట్లు సాగునో చూచెదను!"

ఆతరువాత నాతనిభావప్రవాహము మీనాంబికవైపు మరలినది. ఒక్కత్రుటిలో నామె దేదీప్యమానమగు సౌందర్య ముతో నాతనిహృదయరంగమున సాక్షాత్కరించినది! ఆతఁడు మరల నివ్విధమునఁ దలపోయఁజొచ్చెను. "ఆహా! మీనాంబిక యెంత చక్కనిది! తుద కామె యెవరిని వరించునో! ఎందుకు నా కీయధైర్యము! ఇఁక నామెవివాహవిషయమున నాలస్యము

చేయను! ఏదోవిధముగా నీవై శాఖమాసములో నామెను వివాహమాడి తీరెదను! అబ్బా! పానకములోఁ బుడకవలె నీదాక్షిణాత్యులగందరగోళ మొకటి వచ్చినది! చక్రవర్తి కనవసరముగ నింతపట్టుదల యెందుకో! వీరశేఖరచోళుఁడుమాత్రము చక్రవర్తికిఁ గప్పము కట్ట నన్నాఁడా!"

ఆపిమ్మట నాతనికొక చిన్నవిషయము జ్ఞాపకమువచ్చినది. ఒకసారి విశ్వనాథచెవ్వప్పనాయకు లిరువురును రామభద్రనాయకుని భవనప్రాంగణమున సుఖాసీనులై మాట్లాడుకొనుచుండిరి. ఆనాఁడేలనో చెవ్వప్పనాయకునిమనసు మనస్సులోలేదు. మీనాంబిక యాదోజులలోఁ గ్రొత్తగ వీణాభ్యాసమొనర్చుచున్నది. ఇంతలో మీనాంబిక యొకవీణియ వారిదగ్గఱకుఁ బంపించి శ్రుతి సరిచేసి పెట్టవలసినదని కబురంపించినది. విశ్వనాథుఁడు శ్రుతిచేసి పెట్టవలయు ననుకొనెను గాని చెవ్వప్ప ముందుగ దాసిచేతివీణెఁ గైకొని, పరిశుద్ధముగ శ్రుతిచేసి పంపించెను. కాని దాసి మరల వచ్చి, మీనాంబిక శ్రుతి బాగుగ లేదన్నదని చెప్పి విశ్వనాథనాయకునిచే శ్రుతి సరిచేయించుకొని పోయినది! ఆక్షణములో నాశ్రుతి సరిచేసిన వీణియ చూచునప్పు డాతనిహృదయవీణాతంత్రు లన్నియు నొక్కసారిగఁ ద్రెంపివేయఁబడిన ట్లయ్యెను!

ఆవిషయము మరల స్మరించుచున్న యాతనిహృదయనాళిక లతికతినముగ బిగింపఁబడుచున్న ట్లయ్యెను. ఆతఁ డొక నిట్టూర్పు విడిచి "అయ్యో! నాకుఁ దెలియకుండగనే నాహృ

దయ మీ మ ప్రేమపాశములోఁ జిక్కుకొనినది! ఇప్పుడు నా కొకక్షణముకూడ హృదయశాంతి లేకుండఁ బోవుచున్నది! తుద కిది హృదయమున నోర్వరాని చిచ్చువలెఁ బరిణమించు నేమోకదా!" అని యనుకొనెను. ఇంచుమించుగ బాల్యము నుండియు మీనాంబికయుఁ జెవ్వప్పనాయకుఁడును గలిసి యాడుకొనుచుండెడివారు. అందుచేత మీనాంబిక కేడు వచ్చి నప్పు డెప్పుడైనఁ జెవ్వప్పనాయకుఁడు కంటఁబడినచో నామె యంతగ సిగ్గుపడకుండ సామాన్యముగ మాటలాడుచుండెడిది. కాని యారోజులలోఁ విశ్వనాథనాయకుఁడు కంటఁబడినచో నత నితో మాట్లాడునపుడు కనురెప్పలైనఁ దిన్నగఁ బైకెత్త లేకుం డెడిది! ఆసమయమున నామెశరీరమంతయు లజ్జాభారముతోఁ గ్రుంగిపోవుచున్నట్లుండెడిది! అప్పు డామెతల్లి "అంత సిగ్గెం దుకు తల్లీ! విశ్వనాథనాయకుఁడేమైన మనకుఁ గొ్రత్తవాఁడా!" అని యనుచుండెడిది. ఇట్టివంటి చిన్నిచిన్ని సన్నివేశము లన్నియుఁ జెవ్వప్పనాయకుని హృదయమునకు దారుణాఘాత ములవలెఁ దగులుచుండెడివి. అవి యన్నియు నిప్పు డాతనికి వరుసగ స్మృతిపథమునఁ బ్రత్యక్షము లయ్యెను!

చెవ్వప్పనాయకుఁడు సామాన్యముగఁ బట్టిన పట్టు విడచువాఁడు కాడు. అతఁడేదైనఁ దలపెట్టినచో నది తుద ముట్టి తీరవలసినదే! ఈవిషయములన్నియు నాలోచించు చుండిన యాతని కప్రయత్నముగ "పెన్మక్కువ నావరంతురు! క్షణక్షణముల్ జవరాండ్రచిత్తముల్!" అను పద్యపాదము జ్ఞాప

కము వచ్చెను. అది జ్ఞాపకము వచ్చినతరువాత నాతఁడు "రవి గాంచనిచోఁ గవి గాంచునేకదా!" అను పద్యపాదము మెల్ల మెల్లగ నుచ్చరించెను. ఇట్లుచ్చరించుచుండగ మెల్లమెల్లన నాతనిపాదము లాతని నొకనిలువుటద్దము నెదుటికిఁ గొంపో యెను. ఆతఁడానిలువుటద్దమునెదుట నిలువఁబడి తనయవయవ సౌష్ఠవ మొకసారి పరిశీలించుకొనెను. ఆసమయమున నాతని లోలోపల "నాకంటె విశ్వనాథనాయకుఁ డేమంత యందమైన వాఁడు!" అను నభిప్రాయ ముదయించెను.

- .

సౌందర్యము కేవలము దృష్టులపై నాధారపడిన విష యమని చాలమంది సౌందర్యవేత్తల యభిప్రాయము. కాని లోకప్రవాహముబట్టికూడ సౌందర్యనిర్ణయము జరుగుచుండును. ఆవిధముగ నిర్ణయింపవలసి వచ్చినచో సామాన్యముగ విశ్వ నాథనాయకు నందఱును రూపసి యనుచుండెడివారు. తాను కూడ సౌందర్యవంతులలో నొకఁడనిన చెవ్వప్పనాయకుఁ డను కొనుచుండువాఁడు. అది కేవలము నహంభావమని త్రోసి వేయుటకు వీలులేదు. చెవ్వప్పనాయకుఁడు మొత్తముమీఁదఁ గొంచెము పొడగరి యనియే యనుచుందురు. ఆతనిది కను ముక్కుతీరుగల కోలముఖము. శరీరవర్ణము బాగుగ నెఱుపు కలిసిన చామనచాయ. ఆతనికనులలో నహంభావము కలిసిన రాజనీతిజ్ఞత గోచర మగుచుండెను. ఆతనివయస్సు ముప్పది సంవత్సరములకు లోపుగ నుండును. అట్లాలోచించుచు నతఁ

దతితీవ్రదృష్టితోఁ బచారు చేయుచుండెను. ఇప్పు డాతనికనుల ధోరణిని బట్టి చూచినచో నాతఁడేదో మహోద్యమమునకుఁ బూనుకొన్నట్లు కానవచ్చెను.

ఇంతలోఁ బరిచారకుఁ డొకఁడు లక్కముద్రలుగల యొకచిన్న దంతపుఁబెట్టెఁ గొనివచ్చి యాతని కొంతదూరమున సవినయముగఁ బ్రణామము చేసి నిలువఁబడెను. ఆపేటిక చూడఁగనే యది మధురనుండి వచ్చినదని యాతఁడు గ్రహించెను. వెంటనే యాతఁ డాపేటికఁ గైకొని దానిపైనున్న ముద్రలు జాగ్రత్తగఁ బరిశీలించి యది తెరచి యందున్న తాళపత్రము తీసి చదువ మొదలుపెట్టెను. అది మిక్కిలి వెడలుపుగల లేఁతతాటియాకుపై వ్రాసినలేఖ. ఆలేఖచుట్టును జిత్రచిత్రవర్ణములుగల నగిషీపని మెరయుచుండెను. అక్షరములపైఁ గాకరాకుపసరు పూయుటచే నవి దూరమునకుఁగూడ నిగనిగ లాడుచుండెను. అది రామభద్రనాయకుఁడు వ్రాసిన లేఖ. అం దాతఁడు చెవ్వప్పనాయకునికి సత్వరముగ నొకసారి మధురకు రమ్మని వ్రాయుచుఁ గొన్ని యతిముఖ్యములగు విషయములు వ్రాసెను. వెంటనే చెవ్వప్పనాయకుఁడు తగుమాత్రపుసిబ్బందితో నొకసారి మధుర వెళ్ళి రావలయునని నిశ్చయించుకొనెను.

ద్వితీయ ఖండము.

౧

నాగమ చెవ్వప్పనాయకులకు మధుర తంజాపుర రాజ్యముల పాళియగాండ్రు లొంగిపోయి, కప్పములు కట్టుట కంగీకరించినమాట నిజమే. కాని నాగమనాయకునికిఁగాని, చెవ్వప్పకుఁగాని వారిని విశ్వసించి వ్యవహరించుటకు వీలు లేకుండెను. అందుచే నాగమనాయకుఁడు సైన్యములన్నియు నెప్పటి కప్పుడు యుద్ధసన్నద్ధములుగ నుండున ట్లాజ్ఞాపించెను. కాని రోజులు గడచినకొలఁదియు మధుర తంజాపుర రాజ్యములు బాగుగఁ జిక్కఁబడునను ధైర్య మెక్కుడగుచుండెను.

ఇంతకుఁబూర్వ మొకవిషయము జరిగినది. అసలు మధురకోట స్వాధీనము కాఁగానే నాగమనాయకుఁడు చంద్రశేఖరపాండ్యునిబిలిచి రాజ్యస్వీకారవిషయమున సంప్రతించెను. నాగమనాయకుఁ డానాఁడు నూతన రాజ్యవ్యవహారములన్నియు ముగించుకొని కూరుచుండి యుండెను. అప్పటికి మధ్యాహ్నము మూఁడుజాములు దాఁటినది. చంద్రశేఖరపాండ్యుఁ డప్పుడే లోనఁ బ్రవేశించెను. అది కోటలోని సౌధాగ్రమున నున్న మంత్రాంగభవనము. నాగమనాయకుఁడు సగౌరవముగ నాతనిని లోనఁ బ్రవేశపెట్టి హంసాకృతిగనున్న యొక సింహా

సనముపైఁ గూర్చుండఁబెట్టెను. ఒక తాంబూలకరండ వాహిని వచ్చి తాంబూలద్రవ్యములును, గొన్ని చిలుకలును వారిసన్నిధి నుంచి వెడలిపోయినది. నాగమనాయకుఁడును, జంద్రశేఖర పాండ్యుఁడును మొదటఁ గొంతసే పిష్టాగోష్ఠి జరిపి యాపిమ్మట రాజ్యాంగవ్యవహారములలోనికి దిగిరి. పాండ్యుఁడు తాంబూల సేవనము చేయుచు నాకులు నములుచుండెను. నాగమనాయకుఁడు తాంబూలము ముట్టలేదు కాని యప్పుడప్పుడు పార్శ్వముననున్న లవంగములు నోట వేసికొనుచుండెను.

చంద్రశేఖరపాండ్యుఁడు స్వయముగ నాతనికొక చిలుక చుట్టి యీయఁబోయెను. నాగమనాయకుఁ డాతనినివారించుచు "ఎంతమాట! నేను మీకుఁ గేవలమును భృత్యునివంటివాఁడను! మీరు నాకు చిలుకలు చుట్టియిచ్చుటా!" యనెను. పాండ్యుఁ డాపై "తమరిట్లు సెలవిచ్చుచున్నచో నాకెంతో చిన్నతనముగ నుండును." అనెను. తరువాత వారిసంభాషణము ప్రకృతవిషయమునకు మరలినది.

నాగమ — సార్వభౌములు నాకుఁ గేవలమును మీ రాజ్యము మీ కప్పగింపుమనియుఁ జోళరాజ్యము జయించిన తరువాత దాని కొకప్రతినిధి నేర్పాటు చేయుమనియు నాజ్ఞాపించినారు. చోళరాజ్యమునకుఁ జెవ్వప్పనాయకుని బ్రతినిధిగా నియమింపవలెనని యనుకొన్నాను. అది జరిగినది. మీరాజ్యము మీరు స్వాధీనము చేసికొనినచో నేను సైన్యములు తీసికొని సత్వరముగ రాజధానికిఁ బోయెదను.

చంద్ర——నేను వేయి జన్మలెత్తి పాదసేవ చేసినను మీఋణము తీర్చుకొనఁ జాలను! దయయుంచి యొక పదిపదు నేనురోజులపాటు నాయాతిథ్య మంగీకరించి నాభవనము పావనము చేయవలెనని నాప్రార్థన!

నాగమనాయకుఁ డీమాటపైఁ గొంచె మాలోచించి, మీసములు పెదవుల కడ్డురాకుండఁ గొనగోటితోఁ బ్రిక్కకు దువ్వుచు నొక చిఱునవ్వు నవ్వి "మీయింట విందులు గుడుచుచుఁ గూర్చుండుటకన్న నత్యానందకరమగు విషయము వేఱొకటి యుండదు. కాని యిక్కడ నిరువదివేల రాణువకును, దినమున కేనూరు సువర్ణసుదర్శనములు వ్యయమగును. ఇంకను మీయి రాణువకై పంపించు రసవర్గములవ్యయ ముండనే యున్నదికదా! అదియునుగాక సార్వభౌములయాజ్ఞకు వ్యతిరేకముగ నిచ్చట నొకక్షణమైన నాలసించుటకు వీలులేదు. అందుచేత మాకు సెలవిప్పింపుడు!" అనియెను

ఈప్రత్యుత్తరముతోఁ జంద్రశేఖరపాండ్యునికి గొంతులో పచ్చివెలగకాయ చిక్కుపడినట్లయ్యెను? ఆతఁ డేదో చెప్పఁ బోయి యొకనిమిషము వరకును దడఁబడుచు నివ్విధమునఁ బలికెను. "నే నీవిషయము మీతోఁ జెప్పవలయునని యనుకొనుచుంటిని. యిది దాచినచో మీకును నాకునుగూడ ముప్పు వాటిల్లును. కావున మానసులో నున్న దేదో యున్నట్లు చెప్పుచున్నాను. మీ రీసమయమున వెడలిపోయినచో మఱుచటి క్షణములో నిచ్చట నొక పెద్దయల్లకల్లోలము బయలుదేఱును.

నాకీ పాళిగాంధ్రడందఱును శత్రువులేగాని యిష్టుఁ డొకఁ డును లేఁడు కావున నిచ్చటనొక పదిపదునేనుదినము లుండి నచో నాపరిస్థితులన్నియుఁ జక్కఁబడును. ఆపైని సైన్యములు తరలించుకొని పోయినను భయముండదు."

"బాగుగనే యున్నది. కాని, యీపదిపదునేను రోజు లును నీరాకువలకగు ధనవ్యయమంతయు నెవరు భరించెదరు?"

"నేను కేవలము నీఁట నిస్పృహోయముగ నున్నాను. ఇఁట బాగుగఁ గాలూనినపిమ్మట శ్రీరాయలధనాగారమునకు రావలసిన ధనమంతయుఁ గ్రమక్రమముగ సమర్పింపఁ గలవాఁ డను. కావునఁ గటాక్షించి నాకీమాత్రము సహాయము చేయింపుడు."

"ఈయల్లకల్లోలము లన్నియు నడఁచివేయుట కెంత కాలము పట్టునో యెవరు చెప్పగలరు."

"ఒకమాసము రోజులకంటె నెక్కువపట్టదనిదృఢముగఁ జెప్పగలను!"

"ఆపైని మరల గల్లోలములు బయలు దేఱినచో?"

"వృక్షమునకు వ్రేళ్లు బాగుగ భూమిలోనికిఁ జొరఁ బారినచో నికఁనెన్నిగాలిదుమారములు రేఁగిన నేమిభయము?"

"సరే! యట్లే యనుకొందము! ప్రస్తుతము మఱిధన మెచ్చటఁ దేగలము!"

ఈమాటపైఁ జంద్రశేఖరపాండ్యుఁడు మరల నొక చిలుక నోట వైచుకొని ముసిముసి నవ్వులు నవ్వుచు 'ఎంత

మాట! మీరు తలఁచుకొనినచో ధనమునకుఁ గొఱఁత కలుఁగునా?" అనెను. ఆపై నాగమనాయకుఁ డొకింతసేపు కొంచెము తీవ్రముగ నాలోచించి "మీరు పొరపడుచున్నారు. సార్వభౌముని యాజ్ఞ లేకుండ నేను ధనాగారమునుండి యొక్క చిల్లిగవ్వయైన వ్యయపఱచుటకు వీలులేదు." అనెను.

"ఈమాత్రమునకు మీరు సార్వభౌమునిధనాగారము వఱకును బోవలెనా? పోనీ! సార్వభౌముని ధనాగారమునుండి ధనము స్వీకరింపవలసి వచ్చుననియే యనుకొందము! మీరు ధనాగారాధిపతులుగదా! సార్వభౌముని సామ్రాజ్యరక్షణకై ధనము వినియోగించినచో నిమ్మనుగువా రెవ్వరుందురు?"

నాగమనాయకుఁ డిది విని తల యడ్డముగఁ ద్రిప్పుచు "లేదు! లేదు! సార్వభౌముని యనుజ్ఞ లేనిదే ధనాగారమునుండి నేనొక్క తృణముకూడ వ్యయమొనరింపఁజాలను!" అని విస్పష్టముగఁ జెప్పివైచెను.

"పోనిండు! ఈవిషయమున మీస్వీయధనము వ్యయపఱుపవచ్చును!"

"వ్యవహారము వ్యవహారమే! కావున నున్నమాట యేదో మీ ముఖముమీఁద నే యనుచున్నాను. నాకీవిషయమున స్వీయధనము ఖర్చుపెట్టుటకు ధైర్యము చాలకున్నది!"

ఆమాటపైఁ బొండ్యుఁ డొకింతతడవు కనుఱెప్ప వేయకుండ నాలోచించి ప్రశాంతముగఁ "బోనిండు! దీనిలో నాకు వచ్చు నాపత్తేమియు లేదు! నాకెవ్వాసను దిరిగి రాజ్యము

చేయవలయిసను కోరికయే లేదు! దీనివలన వచ్చునష్టియంతేయు మీదే! . ఈజయించిన రాజ్యమంతయు నొక మాసములో బలవంతుఁడగు నొకసామంతుఁ డెవ్వడో తన్నుకొనిపోవును! అట్టిపరిస్థితులలోఁ దలవంపు లెవరికో యాలోచించుకొనుఁడు!'' అనిసమాధానము చెప్పెను. అప్పుడు నాగమనాయకుఁడు "మీరు చెప్పునది బాగున్నది! చూచిచూచి, ధనమంతయు గంగలోఁ బారపోయుమందురా!" అని ప్రత్యుత్తర మిచ్చెను. ఆపైఁ బాండ్యుఁ డొకకొంతతడవు తీవ్రముగ నాలోచించి ఇదియా! "మీకుఁ గలిగిన యనుమానము! అటులయినచో మీధనము మీరు రాఁబట్టుకొనువఱకును నీమధురారాజ్యము సంపూర్ణముగ మీచేత నుంచుకొనుడు! అంతవఱకును నే నీరాజ్యాధికారము స్వీకరింపను! ఇంకొక విషయము చెప్పు చున్నాను! అసలు నాకీశత్రు మధ్యమున రాజ్యము స్వీకరింప వలయుననియే లేదు! ఏదోనారోజులు నాకుమర్యాదగ వెళ్ళి పోవున ట్లేర్పాటుచేయించినచో నాకదియే పదివేలు! అంత కన్న నాకేమి కావలయును!'' అని నచ్చఁ జెప్పెను.

చంద్రశేఖరపాండ్యుఁ డిట్లుమాట్లాడినతరువాత నాగమ నాయకుని కీక నంగీకరింపక తప్పినదికాదు! అతఁ డవసర మయినచో నొకటిరెండుమాసములవఱకునుగూడ నుండి యీ రాజ్యము నిరుపద్రవముగ నొసఁగెదనని వాగ్దాన మొసఁగెను. ఇంతధనము వ్యయపఱచి మధుర చంద్రశేఖరుని కిప్పించిన తరువాత దానికిఁ దగిన కట్టు దిట్టములు చేయకుండ మరలి

పోయినచో సార్వభౌములుమాత్రము హర్షింతురా? ఇంతకును నీధనము నాగమనాయకునిదిగాని, సార్వభౌమునిది గాదుగదా! దీనిపై సార్వభౌమునికి విప్రతిపత్తి కలుగవలసిన యవసరమే మున్నది! చంద్రశేఖరుఁడు ఋణమంతయుఁ దీఱువఱకును, మధురారాజ్యము కుదువ యుంచుట కంగీకరించినాఁడు! ఒక చిల్లిగవ్వయైనఁ బోకుండఁ జంద్రశేఖరున కిచ్చిన ఋణమంతయు రాఁబట్టుకొనవచ్చును! ఆపైఁ జంద్రశేఖరుఁడుపడినశ్రమ కంతకును నైదైన ఘనపారితోషిక మీయకుండఁ బంపివేయఁడు కదా! ఏవిధముగ నాలోచించినను నిచ్చుట నొకటి రెండు మాసములవఱకును నాఁగుటలో నష్టమేమియు లేదు! ఒక వేళ ఖర్చుపెట్టిన ధనమంతయుఁ దిరిగి రాదనుకొందము! అప్పుడు చంద్రశేఖరుఁడు కుదువయుంచిన మధుర యెక్కడకుఁబోవును? ఇఁక సార్వభౌములదగ్గరనుండి యీసైన్యము లింత కాలమిచ్చుట నుంచుట కభ్యనుజ్ఞఁ బడయవలయును. అల్లకల్లోలము లడఁచుచున్నామని చెప్పినచో సార్వభౌముని యనుజ్ఞ పొందుట యంత కష్టముకాదు! సార్వభౌమునికిని, దిమ్మరుసుమంత్రికిని నాగమనాయకునిమాట యనిన వేదాక్షరము! అతఁడు చిన్నతనమునుండియుఁ జక్రవర్తికి నమ్మిన బంటు! ఈవిషయమున నీవిధముగ సాధకబాధకము లన్నియు నాలోచించిన తరువాత రామభద్రచెవ్వప్పనాయకులుగూడ నాగమనాయకుని నిశ్చయమునకు సంపూర్ణాంగీకృతిని దెలియఁజేసిరి.

౧౦

కాలచక్రము గిరగిరఁ దిరిగి పోవుచుండెను. నాగమ నాయకుఁడు చెవ్వప్పనాయకుని దంజాపురప్రతినిధిగా నియమించి, స్వయముగ మధుర పాలింప మొదలుపెట్టిన తరువాత నప్పుడే రెండుమాసములు గడచిపోయినవి. వైశాఖమాసఁపు టెండలు నిప్పులు చెరిగిపోయుచుండెను. అది రామభద్రనాయకుని భవనము. పగలు మూఁడుజాములు దాఁటువచ్చెను. రామభద్రనాయకుఁడును, చెవ్వప్పనాయకుఁడును గలిసి యేమేమో మాటలాడుకొనుచుండిరి. వారు కూర్చున్న భవనముచుట్టును నున్న సాంద్రచూతతరువులపై వ్రేలాడుచున్న మల్లెతీవలనుండి మధురపరిమళ మెల్లెడలను వ్యాపించుచుండెను. దూరదూరమునఁ జెట్లపై నున్న కాకములు తాపబాధ కోర్వఁజాలక, కరుణస్వరములతోఁ 'గావు కావు' మని కూయుచుండెను. ప్రాసాదోపరిభాగమునుండి యప్పు డప్పుడు పారావతరుతములు మంద్రమంద్రముగ వినిపింపసాగెను. ఎడనెడ నెచ్చటనో చెట్లపై మిగిలిన యొకటి రెండు పండుటాకులు మెల్లగఁ గ్రిందఁ బడుచుండెను. ఆతీక్ష్ణాతపబాధ కోర్వలేక చాలమంది మధురానివాసులు తలుపులు బిగించుకొని శయ్యలపై నిటునటు దొరలుచు నున్ను రనుకొనుచుండిరి.

రామభద్ర చెవ్వప్పనాయకు లిరువురును నింతకుఁ బూర్వమే మధ్యాహ్ననిద్రనుండి లేచి, లఘువుగ ఫలాహారము

ముగించి, స్వాదుశీతలములగు మృదులగంగానారికేళనీరములు గ్రోలి, యనంతర మిచ్చటికి వచ్చి కూర్చుండి సావకాశముగ సంభాషణ ప్రారంభించిరి. దూరమునుండి యొక సేవకుఁడు క్షీరాబ్ధిదుకూలనిర్మితమగు యంత్రవ్యజనము మెల్లగ లాగుచుం డెను. ఆవ్యజనము దూరమునుండి లాగునపు డా త్రాటిరాపిడి వలన మంద్రమగు నొక మధురధ్వని బయలుదేఱి వారి కానం దముఁ గూర్చుచుండెను. పైనుండి గాలివీచినపుడెల్ల మృదులాతి మృదులములగు వారిదుకూలాంచలములు చలించుచుండెను. వారిముఖముల వైఖరినిబట్టి చూచినచో వా రేదో రహస్య విషయములు చర్చించుచున్నట్లు కనఁబడిరి.

హ్రస్వస్థూలాకృతియగు రామభద్రనాయకుని కన్నులు కొంచె మెఱ్ఱగఁ గానవచ్చుచుండెను. ఆతఁడు ప్రతిపదమును బాగుగ నాలోచించి, తూఁచి తూఁచి చెప్పుచున్నట్లు మాట్లాడు చుండెను. అతనికిఁ గొంచెము మెల్ల. అందుచే మాట్లాడు చున్నప్పు డెటు చూచి మాట్లాడుచున్నాఁడో గ్రహించుట కష్టము. నల్లగనున్న యాతనిశరీరము కుదిమట్టముగను, దృఢ ముగను గానవచ్చెను. కనుబొమలశల్యములు ముందునకుఁ జొచ్చుకొని వచ్చుటచేఁ గనుదోయి కనుగూండ్లలోఁ జిక్కుకొ న్నట్లు కనఁబడెను. కొంతసేపు రామభద్రనాయకుఁడు చెప్పిన వృత్తాంత మంతయు విని చెవ్వప్పనాయకుఁ డిట్లు చెప్పెను.

"చంద్రశేఖరపాండ్యుఁ డడిగినచో మధుర యాతనికి స్వాధీనము చేయుట న్యాయము గాదా!"

"న్యాయమే! మరి నాగమనాయనికి రావలసినధనము మాట?"

"ఇప్పటికిం కను నాయన కెంత ఋణము తీర్పవలసి యున్నది?"

"పదివేల సువర్ణసువర్ణవములు!"

"పాండ్యుఁ డది తీర్చుకొందు ననుచున్నాఁడు గదా!"

"మొదట నాతఁడు ఋణమంతయుఁ దీర్చుకొనువఱకును రాజ్యము స్వాధీనము చేయనక్కఱలే దన్నాఁడు. ఆరోజులలో నసలు తనకు రాజ్యమే యక్కఱలేదనియు, మర్యాదగఁ గాల క్షేపము చేసికొనుటకు వీలగువసతి యేర్పరచినఁ జాలుననియు ననుచుండువాఁడు! అప్పు డాతఁడు "అసలీరాజ్యము నాగమ నాయనింగారికె న్నటికిని దిన్నగ స్వాధీనము కా" దని యను కొన్నాఁడట! ఇప్పుడిదియంతయు నాలోనికి వచ్చినపిదప వాఁడె దనరాజ్యము తనకుఁ దెమ్మనుచున్నాఁడు!"

ఆపైఁ జెవ్వప్ప యొక చిఱునవ్వు నవ్వి "ఎప్పటికైన నాతఁడు మనచేతిలోనివాఁడేకదా! అట్టిచోఁ బదివేలసువర్ణన ముల ఋణమును దీర్చుకొందు నన్నప్పుడు వానిరాజ్యము వానికిఁ బాఱవేయుట మంచిదికదా!" అనెను.

రామ—ఏమో! ఆతఁడు తీర్చఁగలఁడను నమ్మక మేమున్నది?

చెవ్వ—దీని కంత యనుమానపడవలసిన యవసర మే మున్నది?

రామ—మన మిటు విజయనగరము పోయిన యనంతరము పాళియగాం డ్రందఱును నేకమై వానిపై దండెత్తిమి నేసినచో దిక్కేమున్నది?

చెవ్వప్ప—(చిఱునవ్వు నవ్వి) బాగుగనే యున్నది! అట్టి అసమర్థుండు సామ్రాజ్యమునకుఁ గప్పముమాత్రము తిన్నగాఁ గట్టఁగలండను నమ్మక మే మున్నది?

రామ—కనుక నే నాగమనాయకుఁ డాతనికి రాజ్య మప్పగించుటకు సందేహించుచున్నాఁడు.

చెవ్వప్ప—ఒక వేళ రేపటియుదయమున నాతఁ డావది వేలసువర్ణములును గొనివచ్చి నాగమనాయనింగారి యెదుట బోసినచో మన మేమని సమాధానము చెప్పఁగలము?

ఈ ప్రశ్నపై రామభద్రనాయకుఁడు మొబోముడి విడిచి యొకింతసే పాలోచించి "దీని కింత యాలోచింపవలసిన పని యే మున్నది! రాజ్య మప్పగించుటకు వీలులేదని నిష్కర్షగ సమాధానము చెప్పవలసినదే!" యనెను. ఈసమాధానము విని చెవ్వప్పనాయకుఁడు కొంచె మాశ్చర్యపడెను. కానియాతఁ డాయాశ్చర్యము పైకిఁ గనఁబడనీయక "ఆవిధముగ నీతిమాలి ప్రవర్తించినచో మథుర యంతయు మనపై దుమ్మెత్తిపోయదా?" యనెను.

రామ—(నిశ్చలముగ) అసమర్థునికి రాజ్య మప్పగించినచో నంతకన్న నెక్కువగ దుమ్మెత్తిపోయును!

చెవ్వప్ప— (తల యడ్డముగఁ ద్రిప్పి) ఏమో! దీనికి సార్వభౌము లెన్నటికిని నంగీకరింపరు! పాండ్యునికి రాజ్య మిచ్చెనదన్నతరువాత వారు మాట తిరుగుదురా? ఇదియెన్నటికిని జరుగనేరదు!

రామ— ఔను! నాగమనాయకునికిఁగూడ నీవిషయమునకు సార్వభౌము లంగీకరింప రేమోయని భయముగనే యున్నది!

చెవ్వప్ప— పోనీ! వారి కీవిషయము లన్నియు నెఱిగించి వారియాజ్ఞప్రకారము చేయరాదా?

రామ— నాగమనాయకుఁ డంతవఱకు బో నక్కఱ లేకుండ నీవ్యవహారము పరిష్కరింపవచ్చునేమోయని చూచుచున్నాఁడు. మొదట నాతఁడు తన కీరాజ్య మక్కఱలేదనియు, మర్యాదగఁ గాలక్షేపము చేయుటకుఁ దగినవృత్తి యేర్పాటు చేసినఁ జాలుననియు నన్నాఁడుగదా! పోనీ! ఆవిధముగ వానిని సంతోషపెట్టినచో నీవ్యవహారము పరిష్కార మగునేమోయను నాశ కలుగుచున్నది. అందుచే నీవిషయము లేమియు సార్వభౌమునికిఁ దెలియ నీయలేదు.

చెవ్వప్ప— ఏమో! నా కిది యంతయుఁ జిలికి చిలికి గాలివాన యగునేమో! యని భయముగా నున్నది!

రామ— ఎందుచేత?

చెవ్వప్ప— పాండ్యుని నమ్ముటకు వీలులేదు! వాఁడు పయికట్లు కాన్పించునుగాని కేవలమును బహిర్ముఖవిషకుం

భము! వానివిషయమునఁ జాల మెలఁకువతోఁ బ్రవర్తింపవల యును! తలఁచుకొన్నచో వాఁ డెంతపనినైనఁ జేయఁగలఁడు! సార్వభౌమునికిఁ బ్రతివిషయమును నెఱిగించి యుండినచో బాగుగ నుండెడిది!

రామ—దీనిలో సార్వభౌముని మభ్యపెట్టుట యేము న్నది! కేవలమును సామ్రాజ్యక్షేమ మాలోచించి మే మీ విధముగఁ జేయవలసి వచ్చినది!

చెవ్వ—కాని యిదియంతయు నొక్కసారిగఁ దెలిసి నచో సార్వభౌము లేమనుకొందురు! లోకు లందఱును నాగమ నాయనింగారు కేవలమును రాజ్యలోభమువలనఁ బ్రవర్తించి రని యనుకొనరా?

రామ—మే మంతపట్టును వచ్చునని యనుకొనుట లేదు. పాండ్యుఁ డేదో విధముగ సంధికి దిగుననిమాయాశ!

చెవ్వ—సరే? అట్లు జరిగినచో మంచిదే! మీయాశకుఁ గూడఁ గొంత యవకాశము లేకపోలేదు. ఇంతకును దైవ నిర్ణయ మెట్లున్నదో!

రామ—నీవుమాత్రము మిగుల జాగ్రత్తగ నుండవల యును. ఎప్పటికప్పుడు నీ కిచ్చుటివిషయములన్నియు నెఱిం గించుచుందుము.

అని చెప్పి రామభద్రనాయకుఁ డొకనిట్టూర్పు విడచి పెట్టెను. ఎండవేడిమి కొంచెము తగ్గినది. కాని వేడిగాడ్పు లిప్పు డిప్పుడే వీచుట కారంభించినవి. చెవ్వప్పనాయకుఁ డా

యుద్యానవనమున నవతరించిన వసంతసౌందర్య మవలోకించుచు, నొక నిట్టూర్పు విడిచిపెట్టెను. ఆతని యెదుట నొకకుంగిన తోఁక కదుపుచుఁ దొందరగఁ బరువెత్తి యాతోఁటలో మాయ మయ్యెను. పిచ్చుకలు కొన్ని యుద్యానదీర్ఘికల మెట్టులపైఁ గూర్చుండి దీర్ఘికోదకములచే దాహము తీర్చుకొను చున్నవి. ఆకాశాంతమున నొకచిన్నీలమేఘము మెల్లమెల్లగఁ బైకి లేచుటచే నొక పెద్ద గాలిదుమారము రేగునేమో యను భయము గలుగుచుండెను. చూచుచుండఁగ నొక ఝంఝామారుతము వీచెను. రామభద్రచెవ్వప్పనాయకు లిరువురు నాహోరుగాలికి భయపడి భవనాభ్యంతరమునకుఁ బోయిరి.

౧౧

"నేను తమ కీయవలసిన ధనమంతయు నిచ్చివేయుటకు సిద్ధముగానున్నాను. నా రాజ్యము నాకు స్వాధీనము చేయింపుమని మనవి."

"ఇంతధన మంతయు నెచ్చట సమకూర్చఁ గలిగితిరి."

"దీనికొఱకై మాపూర్వులయమూల్యమాణిక్యహారములన్నియు విక్రయింప వలసివచ్చినది. అప్పటికిని ధనము చాల లేదు. తుదకు నాయమూల్యరత్నాంగుళీయకముఁ గూడ నమ్మి

వేసితిని. ధనమంతయు సిద్ధముగనున్నది. మీ సెలవైనచో నొకగడియలోఁ గోటలోనికిఁ దెప్పింపఁ గలను.”

“అయ్యో! ఈస్వల్పధనము కొఱకు మీ రంత శ్రమ పడుట యెందులకు? రాజ్యమునకు వచ్చిన తరువాతఁ గ్రమ క్రమముగ నిచ్చివేయవచ్చును గదా!”

ఈసమాధానము చంద్రశేఖరపాండ్యునికిఁ జిత్రముగఁ గనబడెను. ఇంతకుఁ బూర్వము చంద్రశేఖరపాండ్యుఁడు నాగమనాయకునితో సంప్రతించినాఁడు. అప్పు డాతఁడు ఋణ మంతయుఁ బూర్తిగఁ దీర్చివేసినఁగాని రాజ్యము స్వాధీనము చేయుటకు వీలుపడ దన్నట్లు మాట్లాడినాఁడు. మఱి యిప్పు డీతీయతీయనిమాట లెందుకు? ఇంతకును నిందులో నేమి విష మున్నదో! అసలు నాగమనాయకుఁడు రాజ్యము స్వాధీనము చేయుద నన్నప్పుడు మాఱుమాట్లాడకుండ మధురా రాజ్యము స్వీకరింపవలసినది! చేతులు కాలినపిదప నాకులు పట్టుకొనిన నేమిలాభము! పాండ్యుఁడు కొంచముసే పేమియు మాట్లాడ కూరకుండి, నగమునగము సంకోచముతో నొకచిఱునవ్వునవ్వి “మీసౌమనస్య మట్టిదని నే నెఱుఁగుదును. కాని వ్యవహార ములో నెప్పుడును నిష్కర్ష మంచిదని ధనము సిద్ధము చేసి కొని వచ్చితిని.” అనియెను.

దానిపై నాగమనాయకుఁడు కుడిచేతి బొటనవ్రేలితో నరసిన మీసములు మెల్లగ దువ్వుచు “సరే! పోనిండు! ధన మెట్లును సిద్ధము చేసికొనివచ్చితిరిగాన ధనాగారాధికారికి ధన

మంతయు నిచ్చి వారిదగ్గర ఋణవిమోచనపత్రిమును గైకొ నుఁడు!" అనియెను. చంద్రశేఖరపాండ్యుఁడందులకు సంతసించి సాదరముగఁ "జిత్తమట్లే చేసెదను" అనియెను. ఆతరువాతఁ జంద్రశేఖరపాండ్యుఁడు నాగమనాయకుఁడు తనకు మధుర యప్పగించు విషయమున నేమైనఁ జెప్పునేమోయని యెదురు చూచెను. కాని యాతఁ డావిషయ మేమియు నెత్తలేదు. నాగమనాయకుఁ డొక్క నిమిష మూరకుండి "మీ కిక్కడ గాడ్పులు చాలఁదక్కువ! మారాజధానిలో నీపాటి కీచెంప గాడ్పు లాచెంపకుఁ గొట్టుచుండును!" అనియెను. చంద్రశేఖర పాండ్యునినుదుటిపైఁ జిఱుచెమట లంకురించెను. అతఁ డొఁక నిట్టూర్పు విడచి చిఱునగవుతో "నిదియంతయు మీచలువ!" యనియెను. కాని నాగమనాయకుని సంభాషణ వైఖరివలన నాతని కరికాలిమంట నెత్తికెక్కినది! అయినను నిది తగిన సమయము కాదని మాట్లాడకూరకుండెను. ఒకటి రెండు నిమి షములవరకును మరల నిరువురును మాట్లాడలేదు.

నాగమనాయకుఁడు జంద్రశేఖరపాండ్యుఁడును రాజ భవనమునఁ బైయంతస్తుపై హంసాసనములపై నుపవిష్టులై యుండిరి. అప్పటికప్పుడే సూర్యాస్తమయము కావచ్చుచుం డెను. సమీపముననున్న వైగైనదినుండి యప్పుడప్పుడు చల్లని పిల్ల తెమ్మెరలు వీచి ప్రాణములకు హాయిఁ గొలుపుచుండెను. దూరమునమీనాక్షీ సుందరేశ్వరుల యాలయమునుండిఘంటా ధ్వనులును, శంఖారావములును వినవచ్చుచుండెను. వైగై నదీ

సైకతములపైఁ గూర్చుండి చల్లగాలి యనుభవించుచుండిన కొందఱు పౌరు లప్పుడే వెడలిపోసాగిరి. సాయంకాలారుణ కాంతులలో వైగైనదీనీరము కరగిన మేలిమిబంగారమువలెఁ గానవచ్చెను అప్పుడే సుందరేశ్వరుని దేవాలయగోపురములపై నొకటి రెండు చిఱుదీపికలు మిలమిల లాడినవి.

చంద్రశేఖరుని కిఁకఁ గూరుచుండుట మిగులఁ గష్టమని పించెను. నాగమనాయకుఁ డీవిధముగ నేమియు మాట్లాడకుం డుటవలన నాతఁ డింకఁ దన కేదో మూడనున్నదని గ్రహిం చెను! అయినను నిష్కర్షగ వ్యవహార మంతయుఁ దేల్చుకొన వలెనని నిశ్చయించెను. అందుచే నాతఁడు మెల్లగహంసాసనము నుండిలేచి "మఱి నేను సెలవు తీసికొందునా? తమయాజ్ఞ ప్రకారము రేపటియుదయమే సువర్ణమంతయుఁ గోశాగారాధి కారి కప్పగించెదను." అనియెను. నాగమనాయకుఁడు గూడ లేచి, నిలువఁబడి "అవును! అవును! అప్పుడే చీఁకటి పడు చున్నది! మీ రింక దయచేయుఁడు! కోశమునకు రేపే ధన మందవలయునను తొందర లేదు. మీ కెప్పుడు వీలుగ నున్న నప్పుడే పంపవచ్చును." అని యత్యాదరముగఁబలికెనుఁ

"ఎందుకు! ధనమంతయు సిద్ధముగ నున్నప్పు డీఁకనాల స్యము చేయుట నాకిష్టము లేదు! అన్నట్టు తమతో నే నొక విషయము విన్నవించ వలయునని యనుకొనుచున్నాను."

"దాని కింత సంకోచ మెందులకు? అవశ్యము సెల విండు? వెళ్ళుదురుగాని! ఒకసారియాసనముపైఁగూర్చుండుడు!"

దానిపై నాగమనాయకుఁడును జంద్రశేఖరపాండ్యుఁడును మరలఁ గూర్చుండిరి. చంద్రశేఖరపాండ్యుఁడు 'అబ్బే! ఏమియు లేదు! మీకు మరల శ్రమయిచ్చినట్లున్నాను. నేను పట్టాభిషేకమునకు శుభముహూర్త మేర్పాటు చేయింపవలెనని చూచుచున్నాను. ఆవిషయము తమచెవిని బడవేసి మఱి పోవలయునని యనుకొన్నాను! అంతే!' అనెను. నాగమనాయకుఁ డొకనిమిష మూఁగి, యెదురుగనున్న వైగైనదీవేణిక వైపునకుఁజూచుచు 'దాని కేమి! మీరుముహూర్తనిర్ణయము చేయింపవలయు ననుకొన్నచో నాయడ్డేమున్నది! అవశ్యము ముహూర్తము పెట్టింపుడు!' అని పలికను.

"అయిన నెప్పుడు ముహూర్త మేర్పాటు చేయింపుమని సెలవు?"

'దీనిలో నాయధికార మేమున్నది! సార్వభౌముని యనుజ్ఞపై మీ రెప్పుడైనను ముహూర్తనిర్ణయము చేయింపవచ్చును!'

ఈసమాధానము విన్నతరువాతఁ జంద్రశేఖరపాండ్యునిపై బిడుగు పడినట్లయ్యెను. నిజముగ నాలోచించినచో సార్వభౌముఁ డీయధికారములన్నియు నాగమనాయకుని కిచ్చినాఁడు. చంద్రశేఖరపాండ్యుఁడు సార్వభౌముని దర్శించినపు డాతఁడు 'నాగమనాయకుఁడు వీరశేఖరచోళుని దరిమి నిన్ను నీరాజ్యమునఁ బ్రతిష్ఠించునని చెప్పినాఁడు! మఱి నాగమనాయకుఁ డీవిధముగ మాట్లాడుటలో నర్థ మేమున్నది! బహుశః

ఆతని కీవిషయమున నేదో దురాలోచన కలిగినది! సందేహము లేదు! అయినచో నాగమనాయకుఁడు మధురదుర్గము స్వాధీనము కాఁగానే యది తనకుఁ గైవసము చేయుదు నన్నాఁడే! అతఁడట్లనుటలో నంతరార్థ మేమి? బహుశః ఆసమయమునఁ జంద్రశేఖరునికి రాజ్య మిచ్చినను నాతఁ డది స్వాధీనము చేసికొనుస్థితిలో లేఁడని యట్లన్నాఁడేమో! ఏమయినను నాగమనాయకుఁ డేదో కుతంత్రము యోచన్నచున్నాఁడు! ఏమియు సందేహము లేదు! అయినను జంద్రశేఖరపాండ్యుఁడు సాధ్యమైనంతవఱకు సామోపాయమున నాగమనాయకుని హస్తములనుండి రాజ్యము గుంజుకొనవలయునని యోచించినాఁడు. అదియుఁగాక, అతఁ డంతకంటెఁ జేయగలిగినదికూడ నేమున్నది! ఇప్పుడు తొందర పడినచో నేమియు లాభము లేదు! ఈ విధముగ నీయాలోచనలన్నియు నాతనిహృదయములో నొక కనుఱెప్పపాటులో గిఱ్ఱునఁ దిరిగిపోయినవి!

చంద్రశేఖరపాండ్యుఁ డొకటి రెండు నిమిషములు వైఁగై కేసి చూచుచున్నట్లుండి మరల నొక్కచిఱునవ్వు నవ్వి "శ్రీసార్వభౌము లీవిషయమయిన సర్వాధికారములును మీపరము చేసినారుగదా! రాజధానినుండి తిరిగి వార్త వచ్చునప్పటి కెంత యాలస్య మగునో! రాజ్య మంతయుఁ బ్రశాంతముగ నున్నది! నాకు రాణువకగు ఖర్చు భరించుటకు శక్తి లేకుండ నున్నది! కావున నాపైఁ గరుణించి, నాప్రార్థన మన్నింపుఁడు! ఈఋణము తీర్చుట కెంతకష్ట మయినదో

తమరు గమనించియే యున్నారుగదా!" అనెను. నాగమనాయకుని ముఖముపైఁ గొంచెము విసుగు కనఁబడెను. ఆతఁ డొక నిమిషము భూమముడి విఱిచి "దానికి నేనేమి చేయఁగలను! సార్వభౌమునియనుమతి లేకుండ నే నేమి చేయుటకును వీలు లేదు! అదియుఁగాక, ఈరాజ్యమున మీకందఱును శత్రువులే! అట్టిసందర్భములోఁ జూచుచుఁ జూచుచు నీరాజ్యము మీ చేతిలో నెట్లు పెట్టగలము! ఇంతకును నేను సార్వభౌము లెట్లు నిర్ణయించిన నట్లాచరింపవలసినవాఁడను. అంతేగాని స్వతంత్రుఁడను గానుగదా! ఇంతకాలమును నోపిక పట్టినవా రిఁక మఱి కొన్ని రోజు లోపిక పట్టినచో వ్యవహారము లన్నియుఁ బరిష్కారమయిపోవును! మీ రనవసరముగఁ దొందరపడినచో నే నేమి చేయగలను!" అని సమాధానము చెప్పెను.

పాండ్యుఁడిఁక మాటలాడిన లాభము లేదని గ్రహించి "సరే! పోనిండు! మఱికొంతకాలము నిరీక్షింపవచ్చును. నేఁడో రేపో సార్వభౌములదగ్గఱనుండి యాజ్ఞ వచ్చినతరువాత నే శుభముహూర్తనిర్ణయము చేయవచ్చును!" అని చెప్పి నాగమనాయకునికి నమస్కరించి సెలవు తీసికొని వెడలిపోవుచుండెను. అంతలో నాగమనాయకునిముఖమునఁ జిఱునవ్వుదయించెను. ఆతఁడు "మీవ్యవహారము తొందరగనే పరిష్కారము చేసెదను! కొంచె మోపిక పట్టుఁడు!" అని చెప్పుచు నాతనిని గొంత దూరము సాగనంపి కొంచెము చీఁకటిపడుట చూచి "చీఁకటి పడినది! మీకుఁ బల్లకీ పంపించెదను." అని పలికి యాతనిని

గొప్పగౌరవముతో సార్వభౌముని యెదుట సింహాసనముపైఁ గూర్చుండఁబెట్టి సగౌరవముగఁ బంపినాఁడను.

ఆ మరుసటిదినమే చంద్రశేఖరపాండ్యుఁడు మరల రెండు మహాసహాయులతో నాగమనాయకుని దర్శించి "సార్వభౌముని యనుమతి యైనదా?" అని ప్రశ్నించినాఁడు. నాగమనాయకుఁడు "నీ మనోరథము, ఇంతకు నమ్మకము చాలదు" అని పలికి యతనిని సర్వసేనాధ్యక్షునితో నాగమయ్య పంపించినాఁడు. పాండ్యుఁడు తనకుఁ గొంచెము మధ్యవర్తిత్వముచూప నాగమనాయకునిదక్షిణ దేశమునకుఁ బంపుమని వేఁడెను. "మీరు యావత్ప్రపంచమునకు సామ్రాజ్యాధినాథుని వలె రక్షణను చేయుటకుఁ దగిన యువరాజును నియమింపుము నా పక్షమున సైన్యమును మా కొఱకు పంపు చున్నాను. అందుకే నేను రాజ్యాధిపతియై వర్తింపఁదలఁచి సార్వభౌముని యనుమతి కావలయు ననుచున్నాను." అని చెప్పిరి. ఈమాటలు వినునప్పటి సాంఖ్యాయిత హృదయములోని రక్తమంతయు సూక్ష్మనాడులఁ గన్నుల కెక్కెను! అతఁడు క్రిందిపెదవి పైపంటి కొనతో నొక్కిపట్టి "నాగమనాయకుఁడు సాక్షాత్ భరణమిచ్చునని నన్నేఁ జేసెను? సరే!" యనెను. అతఁడు నాఁటఁ బాండ్యుఁడుగా ... యూతనిమధ్యవర్తులుగాని మఱినాగమనాయకుని దర్శింప... వేఱుగ వ్రాయ నక్కరలేదు!

౧౭

నాగమనాయకుని పరిపాలనమునఁ బాండ్య రాజ్య మంతయు నిష్కంటక మయ్యెను. పాళియగాండ్రందఱును క్రమక్రమముగ నీక్రొత్తప్రభువు యనుగ్రహము సంపాదింపఁ బ్రయత్నింపసాగిరి. పౌరులలోఁ దగవరు లందఱును నేదో విధముగ నాగమచంద్ర శేఖరులకు సంధిఁ గూర్చ యత్నించిరి. పాండ్యుని వైఖరినిబట్టి "యాతఁడు నాగమనాయకుని కనువర్తిగ నుండి సుఖముగఁ గాలక్షేపము చేయు" నని యెల్లరును విశ్వసించిరి. కాని కొందఱు విజ్ఞులగు పౌరులుమాత్రము చంద్రశేఖరుని విశ్వసించుటకు వీలులేదని వాదించిరి. చివర కీవిజ్ఞులు చెప్పిన మాటలే నిజమైనవి! పాండ్యుఁ డొక్కసారిగ సకుటుంబముగ మాయమై పోయెను! ఎవరికిని నాతనిజాడ తెలియలేదు!

నాగమనాయకుని కీవార్త తెలియఁగనే కూర్చున్న సింహాసనమునుండి కస్సుమని లేచి నిలువఁబడెను! ఆసమయమున నాతని సమీపించుటకుఁ గూడ నెవరికిని సాహసము గలుగ లేదు! వెంటనే యాతఁడు నలుదిక్కులకును వందలకొలఁది యాశ్వికులను బంపి చంద్రశేఖరపాండ్యుని సజీవముగఁ బట్టి తేవలయునని యాజ్ఞాపించెను. ఆతనికిఁ జంద్రశేఖరుఁడు మరల విద్యానగరమునకుఁ బోయియుండునని గట్టిగ ననుమానము గలిగెను, అందువలన నాతఁడు విద్యానగరమునకుఁ బోవు రాజమార్గము లన్నియు సైనికులచే నరికట్టించెను. గూఢచారులను

బంపి పాండ్యరాజ్యమున నున్న పల్లెలను, బట్టణములను వెదకించెను. కాని యెచ్చటను బాండ్యునిజాడగాని, బాండ్యుని కుటుంబముజాడగాని లభింపలేదు! పాండ్యుఁడు సకుటుంబముగఁ బరారియైనప్పటినుండియు నాగమనాయకునికి సరిగ నిద్రపట్టుట మానివేసెను!

అర్థరాత్రి దాఁటినది. నాగమనాయకుఁడు శయనాగారమున నొంటరిగ నటునిటుఁ బచారు చేయుచుండెను. ఎదురుగ రక్తపద్మాకృతిగనున్న కాచపాత్రమున నొక చిఱుదీపిక వెలుఁగుచున్నది. అది మందువేసవి యగుటచే నాగమనాయకుఁడు పైయంతస్తుననున్న యొక పటకుటీరమున నమర్చిన మృదులతల్పముపైఁ బరుండెను. కాని యెంతసేపటికిని నాతని కొక్కకునుకైనఁ బట్టలేదు! అప్రయత్నముగ నాతఁడు తల్పము వీడి క్రిందికిదిగి యటునిటుఁ బచారుచేయసాగెను. క్రమక్రమముగ నాతఁడు వడివడిగ నటునిటుఁ బచారుచేయ మొదలిడెను. భోజనానంతర మాతనికిఁ జంద్రశేఖరపాండ్యుఁడు సకుటుంబముగ విద్యానగరము పాఱిపోయినట్లు తెలిసినది! ఆతఁడావార్త తెచ్చిన గూఢచారునిపై నొకయరగడియవఱకును నట్లే చూచుచు నిలువఁబడెను! ఆతని కప్పటినుండియు మనసు మనస్సులో లేదు!

నాగమనాయకుని హృదయమున ననేకాలోచనాం పరంపరలు బయలుదేఱుచుండెను! అతఁడు దుర్మార్గుఁడని యనుట కెవ్వరును సాహసింపరు! - పైఁగ నాతఁడు పరమశివభక్తుఁడు!

పాండ్యరాజ్యాధికారము వహించినప్పటినుండియు, నాయేఁడు శ్రీమీనాక్షీసుందరేశ్వరుల సేవాలయములకుఁ జేసిన దానము లకు మితిలేదు! సాంప్రదాయము నాతని ధర్మ[illegible] ప్రశం సింపనివారు లేరనుట యతిశయోక్తి కాదు! ఉత్సవసమయములం దాతఁడు స్వయముగ వచ్చి శ్రీసుందరేశ్వరుని సన్నిధి మోయుచుండును! కాని యవ్వకులును, సామంతులును, బల వంతముగ నాతనిచేతినుండి రాజ్యాధికారమంతయు లాగుకొను చుండును! అతనికిఁ గాలక్షేపము విద్యాసాగరమునకుఁ [illegible] పోయినని తెలిసినప్పటినుండియు వారి [illegible] దహించునంత క్రోధము వచ్చును!

పాండ్యుఁ డెంత రహస్యముగ విద్యాసాగరమునకుఁ బోయి పోయి, తలదాఁచుకొనవలసినంత యవసర మేమివచ్చినది! ఆతఁడు ప్రత్యేకముగఁ బాండ్యునికిఁ జేసిన యపకార మేమియు మున్నది!' ఆతఁడు నిశ్చయముగఁ బాండ్యుని శత్రువులను, పాత పూర్చినాఁడు! ఆపైఁ బాండ్యుని ప్రార్థనముపై మధురలో సుమారొక మాసము రోజులవఱకును నుండి పాండ్యుని పాలి యుగాంధ్ర నందజిని బాధాక్రాంతుల నోర్చినాఁడు! చంద్ర శేఖరుఁడు వీరశేఖరు నోడించిన తరువాతఁగూడఁ దనకు రాజ్య మక్కఱలేదనియుఁ దనను మర్యాదగఁ గాలక్షేపము చేసికొను టకుఁ దగిన యేర్పాటు చేయించినఁ జాలుననియు చాలసారు లన్నాఁడు! అతనికి ధనదారిద్ర్యము కలిగినపుడు నాగమనా యకుఁ డడ్డుపడనిచో నిఁక దిక్కేమున్నది! మాటవరుసకు

సార్వభౌములు పాండ్యునికి మధురారాజ్య మిప్పింతుమని యన్నారనియే యనుకొందము! అనుమయమును నాయన యథా విధముగఁ జెప్పక మాత్రమొక విధముగ నెట్లు చెప్పఁగలరు? అవిధముగఁ జెప్పుట కేవలము పాపకరమే! పోనీ! ఒకవేళ నాయన ప్రసన్నతాపూర్ణముగఁ బాండ్యునికి రాజ్యమిప్పింప వలయు నని తలంచినాఁడనియే యనుకొందము! సార్వభౌముని కీపాండ్య రాజ్యకల్లోల మంత్రియు నేను తెలియును? ఇప్పటి సంగతి సందర్భములు తెలిసిన వారెవ్వరైనఁ బాండ్యునకిఁ దిరిగి రాజ్య మిప్పించుట కంగీకరింతురా? అప్పగించిన మాత్రమున నాతని చేతిలోని రాజ్యమునరో కొంకరు తన్నుకొనుచుండరా? ఇంత ప్రశాంతముగా నో పుత్రులవలె సైనికముగఁ గూడ ఘనుఁడీ మునుకొండ, ఈ పాండ్యరాజ్యమును స్వాధీనపఱచుకొనుట, కేవలమును ప్రజా సంక్షోభమును రేపెట్టుట కొఱకేనా? పాండ్యరాజ్యము పరా ధీనమయినచో ! సామ్రాజ్యమునకు బహుమానము నిలుచుట కేమైన నవకాశమున్నదా?

పాండ్యుఁ డన్నఁ బాళియాగాంద్ర కెవ్వరికిని సరిపడదు! అసలు, వారీతనిపై నయిష్టముచే ఏరశేఖరునికి రహస్యముగ సహాయమునుచేసి, యీతనిని రాజ్యమునుండి తఱిమివేసిన విషయ మెవ్వరెఱుఁగరు? ఇన్ని జరిగినను గూడఁ బాండ్యుని కింకను బుద్ధి రాదే! ఎంతసేపును "రాజ్యము ప్రశాంతముగా నున్నది! ఇఁక నౌకరి ప్రత్యేక మక్కఱలేకుండ స్వయముగఁ బరిపాలించు

కొనవచ్చును!" అను నీయుబలాటమేగాని, యింటిలోని కష్ట నిష్ఠురములేమియుఁ దెలియవే! గోరుచుట్టుపై రోఁకటిపోటు వలె, నీతని రాజ్యార్హతవిషయమున వివాదముకూడ నొకటి వచ్చిపడినదిగదా! ఒకవేళ నీతఁడు రాజ్యముచేయఁ బ్రారంభించినచో నీకఁ జోళులీతనికి నిద్రపట్టనిత్తురా? ఈసందర్భములోఁ జంద్రశేఖరుఁడు, తనకు మర్యాదాభంగము కలుగకుండ నేర్పాటు గావింపఁబడినప్పుడది యనుభవించుచు సుఖముగ నెందుకుండఁగూడదు? సార్వభౌమునితో నాగమనాయకునిపై చాడీలు చెప్పినంతమాత్రమున నాయుఁడు యావి యన్నియు విశ్వసించునా? ఇంతకును నాగమనాయకుఁడు సార్వభౌముని మభ్యపెట్టిన దేమున్నది? చక్రవర్తి నాగమనాయకుని సంగతి యెఱుఁగరా!

చంద్రశేఖరుఁ డింత హఠాత్తుగఁ బాఱిపోవలసిన యవసర మేమి వచ్చినది! నిజముగ నాగమనాయకుఁ డాతని కపకారము చేయఁదలఁచిన నడ్డుకొనఁగలవా రెవ్వరైన నున్నారా? అయినచో నెందుల కీరహస్యపలాయనము! ఇంతకును జక్రవర్తికిని, మహామాత్యునికిని నీవిషయమునఁ దెలియనీయకుండ దాచి వేసిన దేమున్నది? తాను మధురలో నల్లకల్లోలము లడఁచుట కింతకాల ముండవలసివచ్చినదని మహామాత్యునికిఁ దెలియఁ బఱచినాఁడే! సరే! పాండ్యుఁడు తాను చేసినదాని కంతటికిని ప్రతిఫల మనుభవించితీఱును! ఎంత జిహ్మబుద్ధికి

తనము! ఈమాత్రపుఁదెలివి మఱియెవ్వరికిని లే దనుకొన్నాఁడు కాఁబోలును!

నాగమనాయకునిహృదయమున నాయర్థరాత్రమునఁ బాండ్యరాజ్యవివాదమునకు సంబంధించిన సమస్తవిషయము లును, బూర్తిగ నవలోకితము లయ్యెను. అతఁడు చర్చించిన విషయములే మరల మరలఁ జర్చింప మొదలుపెట్టెను. అప్పటికిఁ దెల్లవాఱుజాము సమీపించెను. మథురా పట్టణమున నచ్చటచ్చటఁ గుక్కలు మొఱుగుధ్వను లస్పష్టముగ వినవచ్చుచుండెను. ఒక గబ్బిల మాతని శిరోభాగమునుండి యెగిరిపోయినది! దూరమున వైగై నదీతీరమునుండి యస్పష్టముగ మండుచున్న చితాగ్నిజ్వాలలు కానవచ్చుచున్నవి! ఆవెలుఁగులలో నప్పుడప్పు డటునిటు దోఁక లాడించుచుఁ బోవుచున్న నక్కలు కూడఁ గానవచ్చుచున్నవి! చూచుచుండఁగ నాతనికనుల యెదుట నొకనక్షత్రము రాలి క్రిందఁబడెను! నల్లని కారు చీఁకటి వెనుకనుండి యాతనియొడలు నాకుచున్నట్లు తోఁచెను. నాగమనాయనికన్నులు బరువెక్కెను. అతఁడు తల్పమున మేను వాల్చి, కొంతసేపు నక్షత్రములవైపు శూన్యదృష్టితో నవలోకించుచు మేలుకొనియుండెను. ఆపిమ్మట దుస్స్వప్ననివారణమునకై రామాదివీరులను ధ్యానించుచు నటునిటుదొర్లుచుఁ గొంతసేపటి కెట్లెట్లో నిద్ర పోయెను. జుమ్ముమను కీచురాళ్ళ మ్రోత యను మహాశ్రుతిలోఁ బ్రాపించిన నినాదము

లన్నియు, మం[illegible] రా[illegible]
వినిపించినవి.

౧౩

ఈవేళసాయంత్రము మీనాంబిక చేసికొను సలంకరణమున కంతు కనఁబడలేదు! అసలీసుభ్యా నామె క్షణక్షణమును నతినూత్నాలంకారములతో సలంకరించుకొనుచున్నది. ఆచీర కాదని మఱియొక చీర! ఆ తాటంకములు కావని మఱియొక మంజీరములు! ఆమంజీరములతో నొకటి రెండడుగులు వైచి "అబ్బే! వీనిచిఱుమువ్వ లోటిపలుకు పలుకుచున్నవి! ఇవి బాగుగ లేవు!" అని మఱియొక యందెలజంట కాలికిఁ బెట్టుకొన్నది! ఆపిమ్మట నామె వీణియ చేతఁ బట్టుకొని తంత్రులు శ్రుతి చేయ నారంభించినది! కాని యీనాఁ డెంత సేపటికిని శ్రుతి కుదరలేదు! ఆమె "పాడుతీఁగలు పాఁతపడి పోయినవి!" అని విసుగుకొనెను! తరువాతఁ గొంత సేపటి కెట్లో శ్రుతులన్నియు సరియయినవి. ఆమె మెల్లగ వీణ వాయింప మొదలుపెట్టినది. ఇంతలో నామెచెలికత్తె మూర్తమాంబ లోపలికి వచ్చి కన్నులు పెద్దవి చేసి "మీనా! మీబావ వచ్చి

నారు!' అన్నది. మీనాంబిక వీణ వాయించుట యాపి యామె కేసి చూచి "నిజమే!" అని ప్రశ్నించెను.

"నిజమేనే!"

"ఉత్తది"

"కాదే! నిజముగ వచ్చినారే"

మీనాంబిక కపోలములపై లజ్జారేఖలును గన్నులపైఁ గ్రోధరేఖలును నొక్కసారిగ నృత్యము చేసినవి! ఆమె చటుక్కున "అయినచో నే మందువు!" అనియెను. మూర్తమాంబ "పోనీ! నాకేమి! ఇదిగో! నిన్నుఁ దీసికొనుపోవుటకు మీయమ్మగారే వచ్చుచున్నారులే!" అని తటాలున లోపలికిఁ బోయెను. మీనాంబికకు విశ్వనాథనాయకుఁడు నిజముగ వచ్చెనేమో యని కొంచె మనుమానము గలిగినది! మూర్తమాంబ వెళ్ళిన తరువాత నామె మనస్సుండఁబట్టలేక వీణయ క్రిందఁబెట్టి యొకసారి గుమ్మమువఱకును బోయి చావడిలో నెవరైన నున్నారేమో యని తొంగితొంగి చూచినది! వెంటనే తలుపువెనుక దాఁగిన మూర్తమ్మ మీనాంబిక వెనుకనుండి పకపక నవ్వసాగినది! మీనాంబిక యామెను బట్టుకొని గిద్దెడునూనె యింకునట్లొక మొట్టికాయ మొట్టవలయునని చూచినది! కాని యామె చంగున దాఁటి మీనాంబికకు దొరకకుండఁ దప్పించుకొని పాఱిపోయినది! మీనాంబిక కొంతదూర మామె వెంటఁ బరువెత్తినది! కాని యామె దొరకకుండఁ దప్పించుకొని పాఱి

పోవుచు నామెను జూచి విరగఁబడి నవ్వసాగినది! మీనాంబిక యింకఁ బరువెత్తలేక, రొజుకొనుచు నామె కేలు పట్టి చూపించి "సరేలే! యింక నెప్పుడును నాచేతికి దొరకవా?" అనెను.

మీనాంబిక చెదరిన యలంకారములును, ముంగురులును యథాప్రకారముగ సవరించికొని మరలవచ్చి కూర్చుండి వీణ వాయింప మొదలు పెట్టెను. అప్పటికి కప్పుడే బాగుగఁ జీకటి పడినది. దాసి సూర్యాస్తమానము కాఁగానే మీనాంబికదగ్గఱ నొకదీప ముంచిపోయెను. సూర్యకాంతి యున్నంతవఱకును నాదీపము లేనట్లే కనఁబడెను. కాని క్రమ క్రమముగ దానిప్రకాశ మెక్కుడయ్యెను. మూర్తమాంబ వెనుకఁ బరువెత్తుటచే నలసిన యామెముఖమున ముకుళించిన ప్రసన్నభావము మరల వికసింపసాగినది! ఆమె నేఁడు జయదేవుని యష్టపదులలో "యామిహే! కమిహ శరణం!" అను గీతము పాడుచున్నది. తదియ చంద్రుఁడు భవనోద్యానమునఁ జెట్లకొమ్మలవెనుకనుండి తొంగి, తొంగి చూచుచు నాపాట వినుచుండెను. భవన మంతయు దీపకాంతులతోఁ దళతళ లాడుచుండెను. క్రమముగా వేంకటాంబయు మూర్తమాంబయుఁగూడ నచ్చటి కరుదెంచి యామెగానము వినసాగిరి. ఇంటనున్న యొకరిద్దఱు దాసీలుకూడ నచ్చటి కరుదెంచి ద్వారముల కవ్వల నిలుచుండి యాగానామృతము గ్రోలసాగిరి.

ఇంతలో విశ్వనాథనాయకుఁడు మెల్లఁగ లోని కరుదెంచి యచ్చటనున్న యొక మయూరాసనముపైఁ గూర్చుండెను. వీథిలో నున్నప్పుడే యావీణావాద్య మాతనికి వినిపించెను. ఆతఁడు చావడిలోనికి వచ్చి చూచునరి కందఱును నాప్రక్క నున్న గదిలోఁ గూరుచుండి గానతన్మయతలో మునిగిపోయి యుండిరి. ఆతనికిఁ దనరాక వలన వారి కానందభంగము గలుగుట యిష్టము లేకపోయెను. ఆకారణమున నాతఁడు వారికిఁ గనఁబడకుండునట్లు కూర్చుచుండెను. దీపపు వెలుతురులో నాతని కాలోపలఁ గూర్చున్నవా రందఱును సుస్పష్టముగఁ గానవచ్చుచుండిరి. దీపికా కాంతిలో సముజ్జ్వలశోభలతో వెలుఁగొందుచున్న మీనాంబిక ముఖములో నాతని కీనాఁ డొక యలౌకికమగు దివ్యసౌందర్యము గోచరించెను. ఇన్నాళ్ళ నుండియు నాతని కింత సౌందర్య మెప్పుడును గోచరింపలేదు! ఆమె మృదులాంగుళులు రెండును త్వరితగమనముతో నటు నిటుఁ బరువెత్తుచు నృత్యము చేయుచుండెను. ఆమెశరీర కాంతి వీణపైఁ బ్రసరించుటచే నదియంతయు స్వర్ణమయమయిన ట్లుండెను. విశ్వనాథుఁ డాసంగీతము వినుచు నర్ధనిమీలితనేత్రములతో నటులే కూర్చుండియుండెను. ఆతనికి వీణపై బంగారు సంగీతతరంగము లుప్పొంగుచున్నట్లు కనఁబడెను. తరువాతఁ గ్రమక్రమముగ బాహ్యపదార్థజాల మంతయు నొక మధుర సంగీతసముద్రములోఁ గరగిపోయినది! ఆసమయమున నాతని హృదయమున వీణాస్వరములు తక్క నిఁక మిగిలిన బాహ్య

పదార్థజాల మంతయు నదృశ్యమై హృదయాంతరమున విలీనమై పోయినట్లుండెను.

మీనాంబిక "యామిహే! కమిహా శరణం!" అనుచరణ మెంతో మనోహరముగఁ బాడెను. ఆచరణము పాడుచున్నప్పు డామె కనుఁగొలుకులనుండి యొకటి రెండు కన్నీటి బిందువులు నేలపైఁ బడెను. వేంకటాంబిక యది యామెభక్త్యుద్రేక మనుకొని యెంతయు నాశ్చర్యపడెను. మూర్తాంబిక యదిచూచి కపోలము లెఱ్ఱపడునట్లు సిగ్గుపడి తల వంచుకొనెను. అటు పిమ్మట మీనాంబిక వల్లకీవాద్య మాపివేసెను! ఆమె మెల్లగ వల్లకీవాద్యము ముగించునప్పుడు విశ్వనాథుని కనుల యెదుట నున్న బాహ్యప్రపంచ మంతయు, మరల మూర్తిమంత మగు చున్నట్లు కానిపించెను. సంగీతాంతమున నాతఁ డొకనిట్టూర్పు విడిచి లేచి నిలుచుండెను.

అంతలో గుమ్మముదాఁటి యివతలికి వచ్చిన మూర్త మాంబ యాతనిని జూచి, లోపలికిఁ బరువెత్తెను! వేంకటాంబ వెంటనే గుమ్మము దాఁటివచ్చి యాతనిపై వాక్షణకాలము చూచి యిట్లనెను.

"నీ వెంతసేపైనది వచ్చి?"

"అబ్బే! ఎంతోసేపు కాలేదు!"

"మే మెవ్వరమును జూడనే లేదు!"

"అవును. మీ రందఱును దన్మయులై యానందించు చున్నారు!"

"నీవు సాయంకాల మెంతిసేపటికిని రాకపోవుటచే నిక నీవేళకు రా వనుకొన్నాము."

"అవును! అసలు నే నీవేళ నిచ్చటికి రావలయునని యనుకొనలేదు. కాని మధురనుండి యొకకబురు వచ్చుటచే నిచ్చటికి వచ్చినాను."

"అటులనా? అందఱును క్షేమముగ నున్నారా!"

"ఆఁ! క్షేమముగనే యున్నారు! మధురలో మానాయనగారు శ్రీ మీనాక్షీసుందరేశ్వరులకు మహాశివరాత్రి మహోత్సవము చేయించుచున్నారఁట! రామభద్రము మామయ్యగారు నన్ను మీాయిరువురిని, మాయమ్మగారిని వెంటఁ బెట్టుకొని రమ్మన్నారు! ..కాని విద్యానగరము విడిచి నేనెట్లు రాఁగలను! నా కీయధికారము వచ్చినప్పటినుండియుఁ దిన్నగ నూపిరి పీల్చుకొనుటకుఁగూడ వీలు లేకుండ నున్నది!"

"ఇన్నాళ్ళనుండియు వారివద్దఱనుండి కబు రేమియుఁ దెలిసినది కాదు! క్రిందటికమ్మ వచ్చి యప్పుడే యొకమాసము రోజులు కావచ్చినది! ఒక రాతుచేఁ గొంచెము కబురుగూడఁ బంపించుటకు వీలు లేకపోయినదా? వారి కిల్లు కదలినచో నిఁక యింటిమాటే జ్ఞాపక ముండదు!"

"అవు నవును! మహామంత్రులుగూడ నీవిషయమునఁ గొంతకళవళపడినారు! మానాయనగారిదగ్గఱనుండి యెంత సేపును "మే మిచ్చటియుల్లకల్లోలము లడఁచుట కింకను గొంత కాల ముండక తప్పదు" అనియే సమాధానము వచ్చుచున్న

దఁట! "కోట స్వాధీన మయినతరువాత నాగేశుఁడు నింత యాలస్య మెందుల" కని వారిప్రశ్న. అక్కడ సర్వవ్యవహారము లెట్లున్నవో యెవరు చెప్పఁగలరు? నాకుఁగూడ వారివద్దనుండి లేఖ యేమియు రాలేదు. మేమందఱమును గొన్నిరోజు లెంతో కంగారు పడినారము."

"పోనీ! అందఱును క్షేమముగ నున్నా రనుమాట తెలిసినది! అదియే పదివేలు! మఱి నీవు రాఁకపోయినచో మే మెట్లు పోఁగలము!"

"ఏమియు భయము లేదు! నేను మీరు తలపూవు వాడకుండ మథురఁ జేరుకొను నేర్పాటు లన్నియుఁ గావించెదను!"

"మే మెప్పుడు బయలుదేఱ వలయును."

"రేపు సోమవారమే మాసశివరాత్రి కావున మీరు తెల్లవారుజామున నే బయలు దేఱవలయును. మథుర చేరుట కెంత తొందరగఁ బోయినను నధమపక్షము నాలుగైదు దినము లైనఁ బట్టునుగదా!"

"నీ వెట్లయినను బోయి చక్రవర్తియనుమతి తీసికొని మథుర వచ్చినచో బాగుండును! రాయలు నీవు మథురవచ్చుట కంగీకరింపరా?"

"అసలీవిషయమున వారిని దర్శించుటకే భయముగా నున్నది! ఇంత కార్యభారము నా నెత్తిపైఁ బెట్టిన తరువాత నేనే మొగము పెట్టుకొని వారిని సెల విప్పింపవలసినదని కోరఁ

గలను! ఈవిషయములో మాత్రము మీరు నన్ను మొగ మోట పెట్టవలదు!"

"సరే! నీ పట్టులనుచున్నప్పు డింక నేనేమి చెప్పఁ గలను! అప్పుడప్పుడు మీక్షేమసమాచారములు తెలియఁ బఱచుచుండుము! ఇఁక మీయమ్మగారితోఁ జెప్పి వెళ్ళుట కవకాశము లేదు! ఆమెతో మేము నిలుచున్న పాటున మధుర వెళ్ళవలసి వచ్చినదని చెప్పుము."

"అట్లే!"

విశ్వనాథుఁడు బాగుగఁ జీఁకటి పడినదని తొందరగ బయలుదేఱి యింటికిఁ బోవలయునని తలఁచి వేంకటాంబతోఁ జెప్పి బయలుదేఱఁ బోయెను. కాని యామె "ఒక్క నిమిష మాగుము! నాయనా! మీనాంబిక నీకై యొక విరజాజిపూల దండ గ్రుచ్చినది. పాపము! నీవు సామాన్యముగా వచ్చు వేళకు బోలెడన యెంతో చిన్నబుచ్చుకొన్నది. అది తీసికొని వెళ్ళుదువుగాని!" అనిచెప్పి "అంబికా! దండ తీసికొనిరా! అమ్మా! మీబావ కిత్తువుగాని!" అని పలికెను. ఆమాటవిన్న మీనాంబిక సిగ్గుపడి, తల వంచుకొని నిలుచున్నచోటనే నిలుచుండిపోయెను. కాని మూర్తమ్మయామెను నిలుచుండ నీయ లేదు! ఆమెచేయి పట్టుకొని బలవంతముగా జావడిలోని కీడ్చుకొనిపోయినది! వేంకటాంబ "గ్రుచ్చినదండ మీబావ కిచ్చుట కంత సిగ్గెందుకు! తల్లీ!" యనెను. మీనాంబిక మెల్లిగ్గా విరజాజిదండ విశ్వనాథుని కిచ్చెను. విశ్వనాథుఁడా దండకై

దోసిలి యొగ్గి యతిభక్తితో స్వీకరించు వానివలె నిలువఁబడెను. వేంకటాంబిక యాతనికొంకెతనము చూచి లోలోపల నవ్వు కొనెను. విశ్వనాథుఁ డావిరజాజిదండ తీసికొనఁగనే మూర్త మాంబ ముసిముసినవ్వులు నవ్వుచు మీనాంబిక కేసి చూచి "యిఁక తమపని యయిపోయినది! తమరు వెళ్ళవచ్చును' అని యెను. ఆమాటపై మీనాంబిక ముగ్ధాననము పద్మరాగము వలె నెఱ్ఱవడెను. ఆమె చెలికత్తెపై ప్రాకటి రెండు చుఱుకు చూపులు చూచి "చాలులే! నేర్చితివి!" అనిపలికి చివాలున లోపలికిఁ బోయెను. విశ్వనాథనాయకుఁ డామెవైపు చూచి యొక చిఱునవ్వు నవ్వి పెన్నిధానమువలె నావిరజాజిదండ చేతఁ గైకొని వేంకటాంబకడ సెలవు తీసికొని వీథిలోనికి వెడలి పోయెను.

౧౪

విశ్వనాథుఁడు స్వభవనమునకు వచ్చి యుష్ణోదకస్నానము చేసి, తల్లి యాప్యాయముగ వడ్డించుచుండ సగము సగము పరధ్యానముతో భోజనము ముగించెను. తల్లి యాతని పరధ్యానము చూచి యచ్చెరు వందెను. ఆమె సామాన్యముగ సాయంత్రము భోజనమువేళ నాతనిని "నాయనా

మథురనుండి వర్తమాన మేమైన వచ్చినదా?" అని యడుగు చుండును. ఈరోజునఁగూడ నామె యటులే ప్రశ్నించెను. ఆతఁ డామెకు నాగమనాయకుని క్షేమ మెఱిఁగించి, వేంకటాంబ యామెతోఁ జెప్పుమన్న విషయము చెప్పెను. ఆమె యది విని యొక నిమిషమువరకును దెల్లఁబోయి మెల్లగ నిట్లనెను.

"అంత నిలుచున్న పాటున వెళ్ళవలసిన పని యేమి వచ్చినది నాయనా!"

"అక్కడ బాబయ్యగారు మీనాక్షీసుందరేశ్వరులకు మాసశివరాత్రిమహోత్సవము చేయించుచున్నారట! రామభద్రముమామయ్యగారు నన్ను వారికుటుంబమును, నిన్నును దీసికొని రమ్మని కబురు పంపించినారు. ఇంతసేపటినుండియుఁ బరాకుపడి యీమాట చెప్పుట మఱచినాను. రేపు తెల్లవారు జామున నే ప్రయాణము! నేనువచ్చుటకు వీలు లేదుగదా! అందుచేత మనపిన్నిగారియబ్బాయికిఁ గొంతసైన్య మిచ్చి మీతోఁ బంపించెదను. ఆతఁడు మిమ్ములను సురక్షితముగ మథుర తీసికొనిపోవును!"

విశ్వనాథునితల్లికి దైవభక్తి యెక్కువ! సంవత్సరమున కాఱుమాసము లామె తీర్థయాత్రలు సేవించుచుండును! ఈ ప్రయాణములో నామె దక్షిణదేశ పుణ్యతీర్థము లన్నియు సేవింపవచ్చునని తలఁచెను. ఆయుత్సాహామువలనఁ బ్రయాణ సమయమువఱకును నామెకు నిద్రయే పట్టలేదు! విశ్వనాథ

నాయకుఁడు తెల్లవాఱుజామున లేచి తల్లిని, వేంకటాంబా మీనాంబికలను బ్రయాణము చేయించి, విద్యానగరదుర్గము దాటువఱకును సాగనంపెను. ఆపిమ్మట నయిదాఱురోజులు గడచిపోయెను. నాగమనాయకుని భవనమున నిప్పుడు విశ్వనాథ నాయకుఁ డొక్కఁడే నివసించుచుండెను. భోజనమునకు మాత్రి మాతఁడు తనపినతల్లిగారి యింటికిఁ బోయి వచ్చుచుండెను.

రాత్రి యాతఁడు భోజనముచేసి పైయంతస్తుపైఁ బరుండెను. ఇంట నౌకరిద్దఱు సేవకులు తక్క నింకెవరును లేకపోవుటచే భవనమంతయు నిశ్శబ్దముగా నుండెను. దాసి సూర్యాస్తమానము కాఁగానే పైయంతస్తుపై శయ్య యమర్చి యొక చిన్నదీపిక వెలిగించి వెడలిపోయెను. విద్యానగర కోలాహల మాతని చెవులలో వఱద వచ్చిన యొకమహానదీ ప్రవాహపు ధ్వనివలె వినఁబడసాగెను. ఆతనిచుట్టును మనోహరములగు ప్రాసాదములును, దేవాలయములును దీపికాలంకృతములై కన్నులపండువు చేయుచుండెను. కొన్నిసౌధములనుండి మధుర మధురములగు వీణావేణుమృదంగధ్వనులు వినవచ్చుచున్నవి. అచ్చటచ్చటఁ బట్టణమధ్యముననున్న యుద్యానవనములలోఁ దలక్రిందుపక్షులు టపటప టెక్క లాడించుచుఁ గీచుగీచు మనుచున్న ధ్వనులు వినఁబడుచున్నవి.

క్రమక్రమముగా నర్ధరాత్రి కావచ్చెను. ఆతని చెవులలో వినఁబడుచున్న యామానవసముద్రఘోష క్రమక్రమముగా సన్నగిలసాగెను. ఇంతవఱకును నాకాశమున వాయు

ప్రసారము లేదనియే చెప్పవచ్చును. కాని యిప్పుడు పిల్ల గాలులు నిట్టూర్పులు బయలుదేఱునటులు మెల్లమెల్లగ వీవఁ దొడఁగెను. దేవాలయ గోపురముపైఁ బెట్టిన ప్రమిదలలోని నూనె యయిపోవుటచే నందున్న దీపికలు సన్నగిల్లి యొకటొకటిగఁ గొండయెక్కఁ జొచ్చెను. దూరమున నప్పుడప్పుడు రాయలయశ్వశాలనుండి యొకటి రెండు సకిలింతలు వినఁబడెను. నాగమనాయకుని భవనోద్యానమునఁ బరిమళములపహరించిన యొకటిరెండు మలయమారుతతరంగములు విశ్వనాథుని యొడలు పులకరింపఁ జేసెను.

ఆపరిమళ మాఘ్రాణింపఁగనే విశ్వనాథునికి మీనాంబిక యిచ్చిన విరజాజిపూలదండ జ్ఞాపకము వచ్చెను. అది యిప్పుడు పూర్తిగ వాడిపోయినది. అయినను నాతఁ డొకసారి తనమెడలోనున్న యాదండను తీసి చేత నుంచుకొని దీపము వెలుతురులో కనురెప్ప వేయకుండ దానివైపు చూచుచుఁ గూరుచుండెను. ఆతని కొక్కమాఱుగ నామె మొదట నాదండ యిచ్చినపు డాఘ్రాణించిన పరిమళమంతయు ననుభవించినట్లయ్యెను. ఆదండలోని ప్రతిపుష్పమును నామెహస్తాంగుళుల స్పర్శసుఖ మనుభవించినది! ఆపిమ్మట నాతనికెదురుగ లజ్జారుణకపోలములతో నామాలిక గ్రుచ్చుచున్న యామెసుందరమూర్తి కన్పట్టెను! ఆహా! నిజముగఁ జెవ్వప్పనాయకుఁ డెంతటి భాగ్యశాలి!

రామభద్రనాయకుఁడామెను జెవ్వప్పనాయకుని కిచ్చి వివాహము చేయుననుటలో నేమియు సందేహము లేదు! ఆ విషయము విశ్వనాథునికిఁ దెలియును! అదియాతని హృదయమునకు మఱింత వేదన కలిగించెను. విశ్వనాథనాయకుఁడు నుదుటిపై హస్తముంచి "అయ్యో! నాకన్నుల కీమె యెందులకుఁ గనఁబడినది! ఈమెనుబూర్తిగ మఱచిపోయినచో నెంత బాగుగ నుండును!" అని యనుకొని మఱియొక విషయమును గూర్చి యోజింప మొదలుపెట్టెను! కాని మఱునటిక్షణములో నామె యాతని కెదురుగ నిలువఁబడి చిఱునవ్వు నవ్వుచున్నట్లు కనఁబడెను! ఆతఁ డొకటి రెండు సారు లప్రయత్నముగ "మీనాంబిక, మీనాంబిక" యని యుచ్చరించెను. వర్ణములలో నామెనామధేయమునందలి యచ్చులును హల్లులును నాతనికత్యంత మధురములుగఁ గన్పట్టెను! ఆతఁడు మరల మరల "నిజముగఁ జెవ్వప్పనాయకునివంటి భాగ్యశాలి యీ లోకమున నిం కెవఁడును నుండఁబోఁడు!" అని యనుకొనెను. అనంతర మాతని కనుగొలుకులలో రెండు కన్నీటిబిందువులు మెఱసి క్రమక్రమముగఁ బెద్దవై కపోలములపై మెల్లగ దిగజారినవి!

అయినను నాతనికి వేంకటాంబ యావిషయమై యొక ఆశాజ్యోతివలెఁ గనఁబడెను! మీనాంబిక వివాహవిషయమున వేంకటాంబ కేమైన నధికార మున్నచో, మీనాంబిక యాతనిది ధన్యమాటే! వేంకటాంబ కాతనిపై నెంత వాత్స

ల్యము! వేంకటాంబకు రామభద్రనాయకునిమనస్సు తెలియును గదా! అయినను వేంకటాంబ దన్నల్లుని గౌరవించి నక్లైందు లకు గౌరవించుచున్నది? అది కేవలమును వాత్సల్య మేమో! మీనాంబికగూడ నాతనిని జూడఁగనే యానందతరంగము లలో నోలలాడు చున్నట్లుండును! నిజముగ నది వలపా! లేక ముగ్ధాసహజమగు నమాయికత్వమా? ఏది యెట్లున్నను నాగమ నాయకునికిని రామభద్రనాయకునికిని బ్రాణస్నేహమని లోకు లందఱును ననుచుందురు. నిజముగ నాగమనాయకుఁడడిగిన చో రామభద్రనాయకుఁడు కాదనుట కెన్నడును సాహసింపడు! ఇందులో సందేహ మేమియు లేదు! అయినచోఁ దండ్రిచే రామభద్రనాయకు నడిగించినచో నాతఁడు కళ్ళనద్దుకొని మీనాంబికను దన కిచ్చి వివాహము చేయును! ఇక జెవ్వాప్ప మాటా! మీనాంబికనిచ్చి పెండ్లి చేయుకున్నచో నాతనికిఁకఁ బెండ్లియే కాదా!

ఇంతలో దాసి యాతనిసన్నిధి కరుదెంచి పాండ్యస్థానా పతులట! అత్యవసరముగ మీదర్శనము చేయవలె ననుచు న్నారు! అనెను. విశ్వనాథనాయకుఁ డత్యాశ్చర్యపడి 'పాండ్య స్థానాపతులా! లోపలకు రమ్మనుము!' అని పలికెను. వెంటనే యది పోయి యొకవృద్ధుని లోనఁ బ్రవేశపెట్టెను. విశ్వనా థుఁడు శయ్యదిగి యాతని కెదురేగెను. ఇరువురును నేలపై బఱచిన రత్నకంబళముపైఁ గూర్చుండిరి. విశ్వనాథనాయకుఁడు

'నేను తమదర్శన మెప్పుడును జేయలేదుగాని, తమ పేరు విన్నాను. పెద్దనామాత్యు లెప్పుడును దమవిషయమే చెప్పు చుందురు! ఈవట్టికంబళముపై దమ్ముఁ గూర్చుండఁ బెట్టి నందులకు మన్నింప వేడుకొనుచున్నాను" అనెను. ఆవృద్ధు డాతని రెండుహస్తములును బట్టుకొని 'నాయనా! ఎంతమాట! నీవల్లనఁగూడదు!" అనియెను. ఆవృద్ధునికి డెబ్బదియేం డ్లుండ వచ్చును. సన్నగ బక్క-పలుచగ నున్న యాతనిశరీరమున నొక పలుచని యంగీ వ్రేలాడుచుండెను. ఆతనిచెంపలు పెద్దవి. కన్నులుచిన్నవి. కన్నులవైపు చూచిన నాతఁడు మాటిమాటి కిని గంట నీరు పెట్టుకొనువానివలెఁ గానవచ్చెను. చామన చాయగ నున్న యాతని బాహువులకండరములు వదులు వదులుగ వ్రేళ్ళాడుచుండెను. ఆతఁడు గద్గదికతో "నాయనా! నీవు నన్నెఱుఁగవుగాని మీబాబయ్యగారు నన్ను బాగుగ నెఱుఁగుదురు. నన్నందఱును వీరరాఘవ నాయకుడందురు." అనెను. విశ్వనాథనాయకుడు "మీవిషయము పెద్దనకవీంద్రులు నాకప్పుడప్పుడు చెప్పుచునేయుందురు! మీకు నేను క్రొత్త వాడనేమోగాని మీరునాకుఁ క్రొత్తవారు కారు!" అనెను. ఆవృద్ధుడు 'అటులనా! అయినను బెద్దవాడనుగదా! ఏదో చాదస్తము! తెలిసినసంగతులే మరల మరల నడుగుచుందును. అనియెను. క్రమముగ వారిరువురి సంభాషణమును మెల్ల మెల్లగ సాగిపోయెను.

"మీ రింత పెద్దలుగదా! ప్రత్యేకముగ నాకోసమై పని కట్టుకొని రావలయునా? అవసరమని తెలిపినచో నేనే వచ్చి తమ దర్శనముచేయునా?

"ఇంట నెవ్వరును లేరుగద!"

"ఎవ్వరును లేరు! మీరు నిస్సంశయముగ మాట్లాడ వచ్చును. ఆదాసి వెల్లప్పనును సింహద్వారమువద్దనే కనిపెట్టు కొని కూర్చుండును!"

"నాయనా! మధురలోం గొంప మునింగిపోయినది!"

"అదేమి యట్లనుచున్నారు!"

"రామభద్రనాయకుండు మీబాబయ్యగారిమతి విరిచి వేసినాండు!"

'మీమాటలు నా కర్థ మగుట లేదు!'

"పాండ్యుని కీయవలసిన రాజ్యము మీబాబయ్యగారే యాక్రమించినారు!"

"ఎప్పుడు?"

"ఎప్పు డేమిటి! మొదటినుండియు నారాజ్య మాయన యాక్రమణలోనే యున్నది!"

"సరే! ఆపిమ్మట నేమి జరిగినది!"

'జరుగుట కేమున్నది! పాండ్యుండు రాయలవారితో మొఱపెట్టు కొన్నాండట!'

'ఎప్పుడు! నే నేమియు నెఱుంగనే!'

'అవును! నీ కెట్లు తెలియును! వాఁడు మాఱువేషము వేసికొని కుటుంబముతో సహా విద్యానగరమునకుఁ బాఱిపోయి వచ్చినాఁడు!'

"సరే! సార్వభౌము లే మన్నారు!"

"తత్క్షణమే పాండ్యుని రాజ్యము పాండ్యునికిచ్చి యయిదు రోజులలోఁ దమసన్నిధికి గావలయునని యాజ్ఞాపించినారు!"

"అబ్బా! అంతవఱకును వెళ్ళినదా! ఆపైన?"

"ఆపైన మీతండ్రిగారు రాయలవారి కొక లేఖ వ్రాసి పంపించి పాండ్యరాజ్యము తా ననుభవించుట కంగీకరింప వలసినదనియు నట్లయినచో సామ్రాజ్యమునకు సామంతుల ముగా నుందుమనియుఁ బ్రార్థించినారఁట!"

"అయ్యో! ఇదేమి వైపరీత్యము! ఆపిమ్మట!"

ఆతరువాత నావృద్ధుఁడు కొంచెము గద్గదికతో "ఇఁక నే నేమి చెప్పఁగలను! నాయనా! నే నిఁక మథురలో నుండ లేక యచ్చటినుండి సకుటుంబముగ వచ్చివేసినాను!"

"నేను మొన్న మహామాత్యులను దర్శించినాను! వారీ విషయమేమియుఁ బ్రస్తావించలేదే!"

"గ్రంథ మింతవఱకును ముదిరినతరువాత వారెందుకుఁ బ్రస్తావింతురు? మహామాత్యులన్న నేమనుకొన్నావు!"

"అసలు మాబాబయ్యగారీ పాండ్యరాజ్యము తమకుఁ గావలెనని యడుగుట యెందులకు వచ్చినది?"

"నే నేమి చెప్పఁగలను! నాయనా? అంతయు ముదిరిన

తరువాత వారు నా కీవిషయ మెఱిఁగించి, తమపక్షములో నుండవలసినదని యడిగిరి. ఎంతసేపును వారు చెప్పునది యిది. తమ రీపాండ్యచోళరాజ్యములు రెండును సప్తకష్టముల కోర్చి జయించినారఁట! పాండ్యుఁ డసలీరాజ్యమునకు వారసుఁడే కాఁడట! ఒకవేళ వానికి రాజ్యమిచ్చినను సది నిలఁబెట్టుకొనుట కసమర్థుఁడఁట! వానికి మధుర యొప్పగించినచోఁ గర్ణాట సామ్రాజ్యమునకే మోసము వచ్చునఁట!"

"అవి యన్నియు మన కెందుకు? వా రెవరికి రాజ్య మిమ్మన్న వారి కిచ్చి, చేతులు కడుగుకొని కూరుచున్నచో నేబాధయు నుండదుకదా!"

"అసలు వారిపట్టుదల వేఱు! నాయనా! చిరకాలము నుండి తమ్ముఁ గనిపెట్టుకొనియున్నందుకు సార్వభౌము లీమధు రారాజ్యము తమకీయఁగూడదా? యని వారియభిప్రాయము!"

"సరే! బాగుగనే యున్నది! మఱి మీ రెట్టుల రాఁగలిగితిరి"

ఈప్రశ్నతో నావృద్ధుని కనులనుండి కన్నీరు ప్రవహింప సాగెను! ఆతఁడు మధ్యమధ్య గద్గదికచే నాగుచు నిట్లు పలికెను.

"నాయనా! ఈవార్ధకములోఁగూడ నా కీపాట్లు తప్ప నవి కావు! తిన్నచోటఁ దినక, నిద్రించినచోట నిద్రింపక నా భార్యయుఁ బిల్లలును జీవచ్ఛవములవలె నిచ్చటికిఁ జేరు కొన్నాము. మార్గములో నాగాంబికకుఁ బెద్దజ్వరము వచ్చినది.

ఒకప్రక్కను శత్రుభయము! ఒకప్రక్కను రోగభయము! ఇడ రానిపాట్లన్నియుఁ బడినాము!''

"చివరి కందంబును సురక్షితముగఁ జేసుకొన్నావుగదా!"

"ఆ! ఆమీనాక్షిసుందరేశ్వరుల దయవల్లఁ జేరు కొన్నాము! ... ఇంతకును నేను చెప్పవలసినవిషయము మఱచియే పోయితిని! నీవన్న మీనాయకగారికిఁ బ్రాణమని యందురు!నాకిదియంతయుఁ జూడ నేదో ప్రళయము ముంచుకొని వచ్చుచున్నట్లున్నది? నీవు రాయలవారియెడల భయభక్తులతో నుండువాఁడవని నే నెఱుఁగుదును! నీవు పోయి మీతండ్రి గారి నీదుష్టప్రవృత్తినుండి మరలించినచో నీప్రళయము తప్పి పోవును!......లేకపోయినచో సత్వరముగ నొకకమ్మయైన వ్రాసి పంపవలయును! నీవు నాకు దగ్గఱివాఁడవుగదా! యని చనవు తీసికొని యిట్లు చెప్పితిని! నీ వేమియు ననుకొనవని నాకుఁ దెలియును! నాయనా!''

ఆవృద్ధుఁడు మరలఁ గన్నుల నీరుపెట్టుకొనెను. విశ్వ నాథనాయకుఁ డతనిని గుదుటఁబఱచి, "వెంటనే బాబయ్యగారి కొకలేఖ వ్రాయుదు"నని చెప్పి యాతనిని సమాధానపఱచెను. ఆవృద్ధుఁ డంతట మెల్లగ లేచి స్వగృహమునకుఁ బోవుదు ననెను. విశ్వనాథనాయకుఁడు సింహద్వారమువఱకును బోయి యాతనిని సాగనంపెను. విశ్వనాథనాయకుఁ డాతనియెదుట నావిధముగ నంతగాఁ జలింపనివానివలె మాట్లాడెనుగాని యీ

వృత్తాంతము వినఁగనే యాతనితలపై నొక పెద్దపిడుగు పడి నటు లయ్యెను! అతఁడు రెండుహస్తములతోడను శిరస్సు గట్టిగ నొక్కి పట్టుకొని మొదలు నఱికిన తరువువలె శయ్యపైఁ బడెను. ఆతని కారాత్రి యంతయు నొక్కసారియైనఁ గన్నులు మూఁతపడలేదు!

౧౫

శ్రీకృష్ణదేవరాయలు "పాండ్యునిరాజ్యము పాండ్యుని కిచ్చి యొక యయిదురోజులలోపుగఁ దన్ను దర్శింపవలసిన" దని యాజ్ఞ పంపించినతరువాత నాగమనాయకుఁడు రాయలతో యుద్ధము తప్పదని నిశ్చయించుకొనెను. అయినను నాతఁడంతటితో నిరాశ చెందలేదు. రాయలసన్నిధి కొక లేఖ వ్రాసి, దానిలోఁ దాను పాండ్యరాజ్యము జయించినది మొదలది యాక్రమించుకొనువరకును జరిగిన సంఘటన లన్నియు నెఱిఁగించెను. ఆపిమ్మటఁ బాండ్యునియసామర్థ్యము, పాండ్యునికిని బాళెయగాండ్రకును గలవిరోధములు మొదలగు విషయము లన్నియు వివరముగ వ్రాసెను. ఆతరువాతఁ దాను చిన్నప్పటి నుండియు రాజవంశమును సేవించిన విషయము లన్నియు నెఱిఁగించి, పాండ్యరాజ్యము తన కీయవలసినదని ప్రార్థించెను.

పాండ్యరాజ్యము తన కనుగ్రహించినచోఁ బూర్వమువలెఁ దాను స్వామిభక్తిగల పాదసేవకుఁడుగ నుండుననికూడ వ్రాసెను. అతఁ డాలేఖ లోకజ్ఞుఁడగు నొక మిత్రుని కిచ్చి యింకను ముఖతః నెఱిఁగింపవలసిన విషయములన్నియుఁ జెప్పి రాయలసన్నిధికిఁ బంపించెను!

అయినను నాతనికి రాయలు తన ప్రార్థన మంగీకరించు నను దృఢవిశ్వాసము లేకపోయెను. కావున రాయలతో యుద్ధము చేయుటకుఁ దగుప్రయత్నములన్నియు నొనరించు చుండెను. అసలు నిజముగ నాలోచించినచో నాగమనాయకు నీపాండ్యరాజ్యసంకటములోనికి దింపినవాఁడు రామభద్రనాయకుఁడు! రామభద్రనాయకునకి, నాగమనాయకుని కొకవిషయము నచ్చఁజెప్పినచో నిఁక నాతఁ డావిషయము భల్లూకము వలెఁ బట్టుకొను ననుసంగతి బాగుగఁ దెలియును! అందుచే నాతఁడు ప్రతిదినమును నాగమనాయకునికిఁ బాండ్యరాజ్య మాక్రమించుకొనుటలో నధర్మ మేమియు లేదని నచ్చఁజెప్పు చుండువాఁడు! అందుచే నిప్పుడు రాయలతో యుద్ధము తప్ప దన్న విషయము స్థిరపడినతరువాత నాతఁడు నాగమనాయకు నికిఁ గేవలమును గుడిభుజముగనుండి సహాయము చేయసాగెను! మాసశివరాత్రియని వంకపెట్టి తనకుటుంబమును నాగమనాయ కుని కుటుంబమును మధురకుఁ దెప్పించుట కేర్పాటు చేసిన వాఁడుకూడ నాతఁడే! తమకును రాయలకును యుద్ధము సంభ వించినచో నారెండు కుటుంబములును విద్యానగరమున నున్నచో

నేమైన నష్టము వాటిల్లునని యాతఁడు భయపడెను. అది యుఁగాక విశ్వనాథనాయకునిగూర్చి దమపక్షమునఁ గలుపుకొనవచ్చునని యాతఁ డాలోచించెను! కాని విశ్వనాథనాయకుఁడు రాలేదు! వారిసన్నకట్టుబడులును వచ్చినవి! కాని యేమిలాభము! విశ్వనాథనాయకుని కాతఁ డొకలేఖ వ్రాసి పంపించవలయునని తలఁచెను! కాని తరువాత దానివలన నేమియు లాభము లేదనియు నంతమాత్రముచే విశ్వనాథనాయకుని దమపక్షమునకుఁ ద్రిప్పుకొనుట కష్టమనియుఁ దలఁచి యాతఁ డాప్రయత్న మంతటితో విరమించెను.

రామభద్రనాగమనాయకు లున్న పరిస్థితులనుబట్టి, విశ్వనాథునివలనఁ దమ కంతగా సహాయము జరుగునని యెప్పుడును ననుకొనలేదు! కాని చెవ్వప్పనాయకుని విషయములో మాత్రము వారొక పెద్దయాశ పెట్టుకొని యుండిరి! ఆయాశ యంతయు నిప్పుడు నిరాశ యగునట్టులఁ గానిపించెను. నాగమనాయకుఁడు రాయలకుఁ బ్రత్యుత్తరము వ్రాయుచుఁ బాండ్యరాజ్యము తనకిమ్మని వ్రాసినప్పటినుండియు నాతఁడు మధుర వచ్చుట మానివేసెను! నాగమనాయకుఁ డొకటిరెండుమాఱులు కబురు పంపించినపిమ్మటఁగూడ నాతఁ డొక్కసారియు ముఖము చూపింపలేదు! దీనితో నాగమనాయకునికి మిగులఁ గలవరము కలిగెను. ఆతఁ డొకనాఁడు రామభద్రనాయకుని బిలిపించి యటునిటుఁ బచారుచేయుచు మెల్లగనిట్లు ప్రశ్నించెను.

'ఇదియేమి! ఈచెవ్వప్పనాయకుఁ డెన్నిసారులు కబురు పంపించినను మాట్లాడకుండ నున్నాఁడేమి? వీనికేమైన బెదరు పుట్టినదా?'

'ఏమో ఎఱుక! ఇది నాకును జిత్రముగనే యున్నది! సామాన్యముగ నాతఁడొకనిశ్చయమునకు వచ్చిన తరువాత నిఁక వెనుకంజ వేయఁడు!'

'నీవన్నట్లు మహాధైర్యశాలియే కావచ్చును! కాని రాయలతోఁ గలసిమనపై నేమైనఁ గుట్రలుపన్ను చున్నాఁడేమో!'

"అట్టే! ఆతఁ డట్టిపని యెన్నడును జేయఁడని నా నమ్మకము!"

'అయినచో మఱి యీసుభావ మెందులకు?'

'ఆతనిశరీరములో నేమైన నస్వాస్థ్యముగ నున్న దేమో. యని యనుమానముగ నున్నది! సోమయాజులుగా రిప్పుడిచ్చ టనే యున్నారా?'

'ఏసోమయాజులుగారు?'

మనతోఁ గలిసి మీనాక్షీసుందరేశ్వరుల దర్శనమునకు వచ్చిన విశ్వేశ్వర సోమయాజులుగారు!'

'ఆఁ! ఆయన యెందుకు?'

'ఆయన నొకసారి తంజాపురము పంపించినచో మన కన్నివిషయములును దెలియును! ఆయన చిన్నప్పుడాతని కోన మాలు దిద్దించినారు! ఆయన యనిన నాతనికిఁ జాలగౌరవము! అదియుఁగాక యాయన మంచిలోకజ్ఞులు!'

'ఓహో! అటులనా? సరే! గాని యాయన మూలమున మనకు వ్యవహార మంతయు మొదటికి రాదుగదా!'

'ఏమియు భయము లేదు!'

'అట్లయినచో నిప్పుడే పంపించెదను!'

'తప్పకుండఁ బంపింపుఁడు.'

నాగమనాయకుఁ డాపిమ్మట వెంటనే విశ్వేశ్వర సోమయాజులను చెవ్వప్పనాయకునికడకుఁ బంపించెను.

౧౬

విశ్వనాథనాయకునికిఁ దనతండ్రియు, రామభద్రనాయకుఁడును గలిసి చక్రవర్తియాజ్ఞ తిరస్కరించిరని తెలిసినప్పటినుండియు కేవలమును మతి పోయినట్లయ్యెను! తెల్లవాఱిన తరువాత నాతఁడు తల యెత్తి యెవ్వరిముఖమును జూడలేకపోయెను! తన్నుఁ దనతల్లితోడను, మీనాంబికా వేంకటాంబికలతోడను గలిసి మధుర రమ్మనుటలోఁ గల యంతరార్థ మంతయు నాతని కిప్పు డొకత్రుటిలో బోధపడిపోయెను! ఎంత కృతఘ్నత! తమపూర్వు లెవరైన నిట్టియకృత్య మాచరించినారా! ఒక్కసారిగా వంశప్రఖ్యాతి యంతయు మంటఁ గలిసిపోయినదే! అయ్యో! తండ్రి తనకొక లేక వ్రాసి కొంచెము

ముందుగఁ దనతో నీవిషయము సంప్రతించియుండినచో నింతవిపత్తు రాకపోయి యుండెడిదే! ఎంతపని జరిగినది! పోనీ రాజభక్తిమాట యటుంచుదము! నిజముగ సార్వభౌమునికిఁ గ్రోధము వచ్చినచో నాతనిబలములయెదుట నెవ్వరైన నిలువఁ గలరా! జీవితయాపనము తుదిరింగమునకు వచ్చినప్పు డీఁక నీరాజ్యకాంక్ష యెందులకు? అంతగా రాజ్యాధికారకాంక్ష యున్నచో నది సార్వభౌమునియనుగ్రహబలముపై సంపాదింపఁ గూడదా? ఒకవేళఁ దమ రవలంబించినమార్గము న్యాయసమ్మతమైనదని విశ్వాస మున్నప్పుడు సార్వభౌముని కావిషయము బాగుగ నచ్చఁజెప్ప వచ్చునే!

విశ్వనాథనాయకునికిఁ దండ్రిమూలమునఁ దనసైన్యాధికారపదవికూడఁ బోవచ్చునేమో యను ననుమానము కలిగెను! సార్వభౌముని కనుమానము కలిగినచోఁ దనకుఁ గారాగారపరివేశముకూడఁ బ్రాప్తింపవచ్చును! అదృష్టరేఖ యెంతలో నెంతగా మాఱిపోయినది!

అయినను విశ్వనాథనాయకుఁ డేమియుఁ జలింపలేదు! తనవిద్యుక్తధర్మము లేవో తాను నిర్వహించుకొనుచుఁ బోయినయెడలఁ దా నొకరికి జడియవలసిన యవసర ముండదని యాతని విశ్వాసము. అందుచే నాతఁడు నిర్భయముగఁ బోయి సార్వభౌముని కొలువుకూటమునఁ గూర్చుండవలయునని తలఁచెను. అంతలో వీరరాఘవనాయకుఁ డొక సేవకుని బంపించెను. విశ్వనాథనాయకుఁ డాతనిచేత నున్నకమ్మ తీసికొని

చదివెను. దానిలో వీరరాఘవనాయకుఁడు "నాయనా! ఈదిన మున సార్వభౌములు ప్రత్యేకముగ సామంతుల నందఱిని గొలువుకూటమునకు రావలసినదని యాహ్వానించినారు. వారు ప్రత్యేకము నన్ను, నిన్నుఁ గొలువుకూటమునకుఁ దోడ్కొని రమ్మని నియమించినారు. సార్వభౌములకు నీపై నిసుమంత కూడ ననుమానములేదు! నీవు నిస్సంకోచముగ మధ్యాహ్నము జరుగఁబోవు కొలువునకు రావచ్చును!" అని వ్రాసెను. విశ్వనాథనాయకుఁడు, వీరరాఘవనాయకుఁడు తన నిరపరాధత యంతయు సార్వభౌముని కెఱింగించి యుండునని తలఁచెను. ఆసంగతి తలఁచుకొనునప్పు డాతనిముఖమునుండి యొక దీర్ఘ నిశ్వాసము బయలువెడలెను.

విశ్వనాథనాయకునికి భావి యంతయు నొక మహాంధకారముగఁ దోఁచెను. అందును దండ్రి కేమి యాపత్తు కలుగునో యని యాతనిమనస్సు కళవళ పడసాగెను. ఈయాపత్సముద్రమునుండి యీవలఁ బడుట కాతనికి మార్గ మేమియు గోచరింపలేదు. చాలకాలమునుండియు నాతఁడు జగదంబారాధకుఁడు. ఇప్పుడుకూడ నాతని కీయాపత్సముద్రమునుండి యీవలఁ బడుట కాజగజ్జననీభక్తితప్ప మఱి యేమార్గమును గనఁబడలేదు. ఒకసారి యాతఁడు సాంజలిబంధముగఁ దన కిష్టదైవతమగు మధురమీనాక్షీదేవిని సంస్మరించెను. తత్క్షణమె యాతనికనుఁగొలుకులలో రెండు బాష్పలేశములు తళతళ మెఱసెను. తరువాతనాతఁడు తనపినతల్లిగారిగృహమున కేగి, భోజ

నము చేసి వచ్చెను. భోజనము చేసి సన్నమాటయేగాని యాతఁడు పట్టుమని రెండు మెతుకులైన నంటఁబెట్టుకొనలేదు. తనభవనమునకుఁ దిరిగి వచ్చినతరువాత నాతఁడు శయ్యపై బరుండి విషణ్ణవదనముతో నేమేమో యాలోచింపఁ దొడఁగెను. ఒకసారి యాతనియగాధహృదయకుహరమునుండి "నేను నాయధికారమంతయుఁ ద్యజించి మధుర పోయి, మీనాయన గారితోఁ గలసినచో?" అను నొకప్రశ్న ముదయించెను. వెంటనే యాతఁడు శయ్యపై లేచి కూర్చుండి, "అట్లెన్నటికని జరుగదు! జగజ్జననీ నాకీవిపత్సమయమున ధర్మమార్గము చూపి రక్షింపుము" అని యస్పష్టముగ నుచ్చరించెను. అయిదారు నిమిషములవఱకును నాతఁ డాభక్తితన్మయతలో స్వస్థి యుండి పోయెను. ఆతన్మయతవలన నాతనిహృదయమున నానంద మిశ్రితమగు ప్రశాంతి యేర్పడెను. ఆప్రశాంతిలో నాతని కొక కునుకుపట్టెను.

విశ్వనాథనాయకుఁడు లేచి చూచుకొనుసరికిఁ గొలువు కూటమునకుఁ బోవుసమయ మాసన్న మయ్యెను. వెంటనే యాతఁడు చక్రవర్తిదర్శనమున కనుకూలమగు వేషము వైచుకొని చక్రవర్తిసభకు బయలుదేఱిపోయెను. కొలువుకూటమునకుఁ బోవుమార్గమున ననేకు లాతనికి సమస్కరించిరి. ఆతఁడు వారలలోఁ గొందఱికిఁ బ్రతిసమస్కారము చేయుటయు మఱచి పోయెను!

ఆతఁడు కొలువుకూటమునకుఁ బోవునప్పటికి సభ యంతయు నీరవముగ నుండెను. విశ్వనాథనాయకుఁడు చక్రవర్తి సింహాసనమునకు భూపర్యంతమునకు వంగి నమస్కరించి తనకుచితమగు నొక యున్నతస్థానసింహాసనముపైఁ గూర్చుండెను. ఆతఁడు కూరుచున్న స్థానముకంటె నున్నతమగు నొకవిశాల పద్మరాగ వేదికపై నమర్చిన రత్నఖచిత స్వర్ణసింహాసనముపైఁ జక్రవర్తి కూర్చుండి తనప్రక్కనున్న స్వర్ణసింహాసనముపైఁ గూర్చున్న తిమ్మరుసుమంత్రితో నేమేమో సంభాషించుచుండెను. వారి కిరుప్రక్కల నిద్దఱిద్దరు చామరధారిణులు మెల్ల మెల్లన వింజామరలు వీచుచుండిరి. వారికిఁ గొంచెము క్రిందుగ దక్షిణభాగమునఁ బెద్దనాదికవులు, నైణికులు, శిల్పులు, పండితులు మొదలగువారందఱును నాసీనులై యుండిరి. వామభాగమునఁ బెద్ద పెద్దసైన్యాధిపతులును, విదేశస్థానాపతులును, రాజబంధువులును గూర్చుండియుండిరి. సార్వభౌముని శిరస్సుపైఁ గనులు మిఱుమిట్లు గొలుపుచు వెలుఁగుచున్న శ్వేతచ్ఛత్రముపై బద్మరాగ నిర్మితమగు సుదర్శనచక్రము మెఱయుచుండెను. రెండు మహోన్నతములగు స్తంభములవరుస లాసభామందిర మలంకరించుచుండెను. కొందరు పౌరు లా స్తంభముల మధ్యనున్న రత్నకంబళములపై నాసీనులయి మెల్లగ సంజ్ఞలు చేసికొనుచు గుసగుసలాడుచుండిరి. ఆ స్తంభములపై దశావతారచిత్రములు జీవకళ లుట్టిపడుచున్నట్లుండెను. కుడ్యములపై నెల్లెడలను బురాణవీరుల మహాద్భుతసాహస కృత్యము

లును, శ్రీకృష్ణలీలలును గన్నులకు విందొనర్చుచుండెను. సార్వభౌముని వెనుకనున్న కుడ్యముపై నొకప్రక్క మహోన్నతముగనున్న యుగ్రనారసింహచిత్రము చూచువా రందఱికిని మిగులభయమును గలిగించుచుండెను. కాని యాకుడ్యమునకు మఱియొక్కప్రక్కను, దేవతలను జయించి, సగర్వముగ నమృతభాండము ముక్కునఁ గఱచికొనివచ్చు గరుడుని విశాలవక్షము నవలోకించువారి కాభయ మొక్కనిమిషములోఁ బటాపంచలై పోవుచుండెను! సార్వభౌముని పార్శ్వమున నొకప్రక్క కొయ్యారముగ వాలి నిలుచున్న తాంబూలకరండవాహిని చూపఱ కొక సుందరశిల్పమువలెఁ గన్పట్టెను.

విశ్వనాథనాయకుఁడు తనరాక కొంచె మాలస్యమయినదని తెలిసికొని, లోలోపల నెంతో కించబడెను. చూచుచుండగఁ గొలువు కొలువంతయు నొక్కసారిగ నిశ్శబ్ద మయ్యెను. తిమ్మరుసుమంత్రి యేదో చెప్పఁబోయి లేచి నిలుచుండెను. అతఁడు తెల్లని యంగీధరించెను ఆతని శుభ్రశిరోజములపై రత్నములు పొదిగిన యుష్ణీషము తళతళ మెఱయుచుండెను. నేఁ డాతనిముఖమునఁ గ్రోధవహ్నిజ్వాలలు విస్ఫులింగములు వెడలఁ గ్రక్కుచుండెను. లేచి నిలుచున్నపిమ్మట నొకటిరెండు నిమిషములవఱకును నాతఁడేమియు మాట్లాడలేదు. సభలో నిట్టూర్పు విడిచిన శబ్దముకూడ సుస్పష్టముగ వినవచ్చుచుండెను. తిమ్మరుసుమంత్రి మొదటఁ గొంచెము గొంతు సవరించుకొని గంభీరముగ నిట్లుపలికెను.

"శ్రీ శ్రీ శ్రీ సార్వభౌములు మహారాజులును, సామంతప్రభువులును, పౌరప్రధానులును, దమయాజ్ఞ శిరసా వహించి కొలువుకూటమునకు విచ్చేసినందుల కెంతయు నానందించుచున్నారు. తమరి నందఱిని దూరదేశములనుండి పిలిపించుటకొక మహాకారణ మున్నది! నేనెఱిఁగి యున్నంతవఱకెప్పుడును సామ్రాజ్యమున నింతటి దురన్యాయము జరిగియుండలేదు! వీరశేఖర-చోళుఁడు పాండ్యప్రభువులగు శ్రీచంద్రశేఖర పాండ్యులరాజ్య మపహరించుటయు, దానిపైఁ బాండ్యప్రభువులు తమకు జరిగిన యన్యాయము సార్వభౌములకు విన్నవించుకొనుటయు నాపై శ్రీ సార్వభౌములు వీరశేఖర-చోళు నోడించి చంద్రశేఖరపాండ్యులరాజ్యము తిరిగి వారి కిప్పించుటకై దళవాయి కోట్యము నాగమనాయనింగారిని మధుర పంపించియుండుటయుఁ దమ రెఱింగినదే! ఇప్పుడు నాగమనాయనింగారు వీరశేఖరు నోడించి పాండ్యప్రభువులరాజ్యము పాండ్య ప్రభువులకీయక - తామే స్వాధీనము చేసికొన్నారు. అపై సార్వభౌములు వారికిఁ బాండ్యప్రభువులరాజ్యము తిరిగి వారి కిచ్చివేయవలసినదని తాఖీదు పంపించినారు. వారది నిర్లక్ష్యము చేసి శ్రీసార్వభౌములతో యుద్ధముచేయుటకుఁ గాలు దువ్వుచున్నారు! ఇంతటి స్వామిద్రోహమును, దురన్యాయమును నీరాజ్యమున నెప్పుడైన జరిగినవా? తమ సామంతప్రభువుల కింతటి దురన్యాయము జరిగినప్పుడు శ్రీసార్వభౌములది యెన్నఁడును సహింపఁజాలరు."

ఈమాటలు వినునరికి సభ్యులందఱును చిత్రప్రతిమల వలె నిశ్చేష్టులై మహామంత్రిముఖ మీక్షించుచు ముందేమి జరుగునో యని కనిపెట్టుకొనియుండిరి. చక్రవర్తి సభ్యులముఖములవైపు తదేకధ్యానముతోఁ జూచుచుండెను. అప్పటికి మూఁడుజాములు దాఁటెను. గాలకొలఁకులనుండి సభాభవనమునఁ బ్రవేశించిన సూర్యకాంతిచేఁ గుడ్యచిత్రములసౌందర్య మినుమడించుచుండెను. తిమ్మరుసొక్క నిమిష మూఁగి, జలధరగంభీరస్వరముతో మరల నిట్లుద్ఘోషించెను.

'సార్వభౌములే కాదు! ఎవ్వరును నిట్టియధర్మకార్యము చూచి సహింపఁజాలరు! నాగమనాయనింగారు చిరకాలము శ్రీసార్వభౌముల యుప్పు తిని చివరి కంత్యకాలమున నీవిధముగ స్వామిద్రోహము చేయుట కేవలమును నత్యంత దూష్యమైన నీచకార్యము! శ్రీసార్వభౌము లిప్పుడు నాగమనాయకుని బదభ్రష్టునిచేసి, పాండ్యప్రభువులకు న్యాయముచేయించుటకై బద్ధకంకణులై యున్నారు! వారెప్పటికిని నిట్టి యకార్యము సహించి యూరకుండఁ జాలరు. తత్క్షణమే వారొక మహాసైన్యము మధురకుఁ బంపవలయునని నిశ్చయించినారు. ఈవిద్రోహ మడఁచి, తిరిగి పాండ్యరాజ్యము స్థాపింపఁగల మహావీరు లెవ్వరైన నున్నచో వారు శ్రీసార్వభౌములహస్తములనుండి వీరకృపాణము స్వీకరించి యాధర్మకార్యము నిర్వహింతురుగాక!'

ఈమాటలు పలికినపిమ్మటఁ దిమ్మరుసొకచిన్న దగ్గు దగ్గి, మెల్లగఁ దనసింహాసనమునఁ గూర్చుండెను. ఒక్కనిమిషము

వఱకును సభ్యులందఱును శిలాప్రతిమలవలె సట్లే కూరు చుండిపోయిరి. ఆపిమ్మట రెండు మూఁడు నిమిషములవఱకును నెవ్వరును నావీరకృపాణము స్వీకరించుటకు సాహసింపలేదు. ఆపిమ్మట నొకపురుషుఁడు గంభీరముగ నడుగులు వేయుచు రాయలసన్నిధికిఁ బోవసాగెను. సభ్యు లందఱును నాతనిని జూచి నిర్ఘాంతపోయిరి! సభలో నచ్చటచ్చటఁ గొన్ని గుస గుసలు బయలుదేఱెను. కొందఱు మెల్లమెల్లగ 'దళవాయి విశ్వనాథనాయనింగారు!' అని తమ ప్రక్కలనున్నవారితోఁ జెప్పసాగిరి. శ్రీకృష్ణదేవరాయలు విశ్వనాథనాయకుఁడు కృపా ణముఁ గైకొనుటకు వచ్చుచుండుటఁ జూచి యొకసారి మహా మాత్యునిముఖ మీక్షించెను. అతఁ డది గ్రహించి యంగీకార సూచకముగ నొక సంజ్ఞ చేసి చిఱునవ్వు నవ్వెను. చక్రవర్తి విశ్వనాథనాయకునికి వీరకృపాణము ప్రసాదించుటకై నిలువఁ బడెను. వెంటనే సభాసదు లందఱును ససంభ్రమముగ లేచి నిలువఁబడిరి! చక్రవర్తికిఁ గొంచెము సమీపముగఁ గూరుచున్న పెద్దనామాత్యుఁడు 'సెబాస్! విశ్వనాథా!' యనెను. రాయలు తనపార్శ్వమున నొకదంతపేటికలోనున్న మణిఖచితకరవాలము తీసి విశ్వనాథనాయకుని కందిచ్చెను. విశ్వనాథనాయకుఁడు సార్వభౌముని పాదసన్నిధిని వినతిపూర్వకముగ మోకరిల్లి, యా వీరకృపాణము స్వీకరించెను. తోడనే సభలోని వృద్ధపండితు లందఱును 'జయీ భవ! దిగ్విజయీ భవ!' అని యాతని నాశీర్వదించిరి. తోడనే వందిమాగధులు సార్వభౌముని బిరు

డాంకములు పఠించుచుఁ గైవారములు చేయసాగిరి. సభాభవనమునం దంతటను "జయ! కర్ణాటసార్వభౌమా! జయ! రాజకంఠీరవా!" అను నీ మొదలగు జయజయధ్వానములు మిన్ను ముట్టెను! అంతటితో నానాఁటికొలువు ముగిసెను.

౧౭

రాయలు దక్షిణమునకు విశ్వనాథుని బంపించుచున్న విషయము మధురాతంజాపురములలోఁ గార్చిచ్చువలె వ్యాపించెను. చెవ్వప్పనాయకుఁడు తాను తంజాపురపరిపాలనము మొదలుపెట్టినప్పటినుండియు లోలోపల నేదో పన్నిళయము ముంచుకొని వచ్చుచున్నదని గ్రహించెను. మొదట నాతనికి నాగమనాయకుఁడు రాయలతో విరోధించుటయనిన నిష్టము లేకపోయెను. అట్లు విరోధము పెట్టుకొనినచో నావిరోధరుఝంఝూమారుతములో నాగమనాయకుని పాండ్యరాజ్యముతోఁబాటు తనరాజ్యముకూడ నెగిరిపోవునని యాతనిభయము! మొదట నాతఁ డీవిషయము రామభద్రనాయకునితోఁ జెప్పి చూచెను. కాని యతఁ డాతనిమాట లోకపసిబాలకునిమాటవలెఁ జూచి వినియు విననట్లూరకుండెను. ఆపై నాతనికిఁ బ్రాణము విసిగినది! ఒకప్పు డాతఁడు రాయలతో రహస్యముగ రాయబార

ములు నడుపవలయునని కూడఁ దలచెను. కాని దానివలన ఫలితము వెంటనే నాగమరామభద్రనాయకులతోడి కలహము! అట్లు కలహించినచో నిఁక మీనాంబిక యాతనికి దక్కదనుట రూఢియే! ఇట్టిపరిస్థితులలో మీనాంబికను దనకిచ్చి వివాహము చేయవలెనని పట్టుపట్టుచున్న మేనమామతో విరోధము పెట్టుకొనుట కేవల మవివేకమని యాతఁడు గ్రహించెను. కాని యీయుద్ధానంతర మే మగునో యెవరు చెప్పఁగలరు? జయాపజయములు దైవాధీనములుగదా! యుద్ధములో జయించినచో మీనాంబిక సవలీలగ వివాహమాడవచ్చును. ఒకవేళ జయింపనిచో? భావి యేమగును? చెవ్వప్పనాయకుఁడాభావిసంగతి యాలోచింప లేకపోయెను! అసలు చెవ్వప్పనాయకుఁడు భావివిషయమునఁ గలలు గనుచుఁ గూరుచుండు వ్యక్తికాఁడు!

అందును నీమధ్య వేంకటాంబా మీనాంబికలు మధుర వచ్చినప్పటినుండియు నాతని కీవిషయములగు చింత లధికమయ్యెను. ఆతనికి మీనాంబికను దలఁచుకొన్నప్పు డెల్ల నెదురుగ విశ్వనాథునియాకృతి ప్రత్యక్ష మగుచుండెడిది. ఆ సమయమున నాతనికి విశ్వనాథనాయకుఁడు మీనాంబికను దనకు దక్కనీయఁ డేమోయను భయముకలుగు చుండెడిది. అప్పు డాతఁడు "నేను మీనాంబికను వివాహమాడుట కాతఁ డెట్లడ్డు రాఁగలఁడో, చూచెదనుగాక!" అని దృఢనిశ్చయముతో ననుకొనుచుండువాఁడు! ఆపిమ్మట నాతనికి విశ్వనాథ

నాయకుఁ డొక మహాసైన్యముతో నాగమనాయకుని పైకి
దండెత్తివచ్చుచున్నాఁ డను వార్త తెలిసెను. అప్పటినుండియు
నాతఁడు తనరాజనీతి చాతుర్య ముపయోగించి దాఁట్లయిన
మీనాంబికను వివాహ మాడవలయునని నిశ్చయించెను. దాని
కొఱకు కాతఁ డొక చక్కని యుపాయ మాలోచించెను!

ఇప్పుడు పదివేలసైన్య మాతనికి లోఁబడి యున్నది.
అంతేకాదు! సంపూర్ణముగ నీతంజాపుర రాజ్యము నంతయు నాతని
స్వాధీన మైనది! ఇప్పుడు నాగమనాయకుఁడు తనసహాయ్యము
లేనిదే విజయనగరసైన్యము నెదుర్కొనఁ జాలఁడు! నాగమ
నాయకుఁడును, రామభద్రనాయకుఁడును ప్రాణస్నేహితులు
గదా! వారొక రొకరిమాట కెప్పుడును నడ్డులు చెప్పరు.
అసలు రామభద్రనాయకుఁ డెట్లును మీనాంబికను తనకే
యిచ్చి పెండ్లిచేయవలెనని నిశ్చయించెను గదా! మేనత్త మేన
మామల కుమారికను నిడియొక పిలపాటాదారముగఁ గనుండెఁ బరిణ
మించినది! అందుచే నేమాత్ర మితరులనుండి యొత్తిడి కలిగి
నను రామభద్రనాయకుఁడు మీనాంబికను తన కిచ్చి వివా
హము చేసితీఱును! కావునఁ జెన్నప్పనాయకుఁ డీవిషయము మొటు
లైన నాగమనాయకునిచే రామభద్రనాయకునికిఁ జెప్పింప
వలెనని తలఁచెను. అట్లు చెప్పించినచో నీజ్యేష్ఠమాసములోనే
మీనాంబికను వివాహమాడవచ్చునని యతని యూహ!

అసలాతఁడు స్వయముగ రామభద్రనాగమనాయకు
లతో నెవరితోనైనఁ గొంచెము మీనవిషయము ప్రస్తావింపఁ

జేసినచోఁ దప్పకుండ నాతనికోరిక యీడేరెడిదే! కానియాతఁ డట్లు చేయలేక పోయెను. సహజముగ నాతనిది చాల లౌక్య ప్రకృతి! ప్రతిచిన్నవిషయమునకును జదరంగపుటెత్తులు వేయు చుండుట యాతని కుగ్గుపాలతోఁగూడ నలవాటైనది! అదియుఁ గాక నాతనికి నాగమనాయకునితో నంతగ దగ్గఱ పరిచ యము లేదు. ఇఁకఁ జిన్నప్పటినుండియుఁ దన్నుఁ బెంచి పెద్ద చేసి విద్యాబుద్ధులు గఱపించిన మేనమామతో నీవిషయము ప్రస్తావించుట కాతనికిఁ జాలబిడియము వేసినది! ఆపై నట్లు చెప్పుట యనిన నాతనికిఁ బ్రాణములు పోయిన ట్లుండును! తా నీవిషయ మేమియు నెఱుఁగన ట్లుండవలయును! వారం తట వారు వచ్చి తనకు వివాహము చేసెదమని పట్టు పట్టవల యును! లౌక్యమనఁగా నది!

అందుచే నాగమశ్యామభద్రనాయకు లెన్ని కబురులు పంపించినను నాతఁ డేమియు నెఱుఁగనట్లు మాట్లాడ కూర కుండెను. తుద కాతఁ డనుకొన్నట్లే జరిగెను. నాగమనాయకుఁ డాతనివిషయ మరయుటకై విశ్వేశ్వరసోమయాజిని బంపించి నాఁడు! విశ్వేశ్వరసోమయాజిని జూడఁగనే యాతని హృదయ మువ్వెత్తుగ నుప్పొంగినది! విశ్వేశ్వరసోమయాజి యాతని చిన్న నాఁటిగురువు! అందుచేఁ దన సహజమగు వ్యంగ్యమర్యాద విడువకుండ నాతనికి సుస్పష్టముగఁ దనమనోగత మెఱింగించి నాఁడు! విశ్వేశ్వరసోమయాజి చాల మితభాషి; మిక్కిలి లోక జ్ఞుఁడు! అందువలన సతినున్నితముగఁ జెన్నప్పనాయకుని హృద

యాభిమత మెఱిఁగి, మరలఁ దిరిగివచ్చి చెవ్వప్పనాయకుని యభిప్రాయము నాగమనాయకుని కెఱిఁగించెను. నాగమనాయకునికి దీనితోఁ జెవ్వప్పనాయకుఁ డేసమయమున నేమిచేయునో యను భయము గలిగెను. కావునఁ జెవ్వప్పకోరిక నెఱవేర్చి యాతనిని దమకు మఱింత సన్నిహితునిగ నొనర్చుకొనినచో మంచిదని నిశ్చయించెను. అట్లు చేయకపోయినచో నెప్పుడో యొకప్పు డాతఁడు శత్రుకోటిలోఁ జేరునేమో యెవరు చెప్పఁగలరు? అందుచేఁ ద్వరితముగ రామభద్రనాయకుని బిలిపించి విశ్వేశ్వరసోమయాజి రాయబారపువృత్తాంత మంతయు నెఱిఁగించెను. ఆతఁడిది విని మిగుల నాశ్చర్యపడి మెల్లగ నిట్లనెను.

"దానికేమి! అట్లే వివాహము చేయవచ్చును! నేను మొదటినుండియు మీనాంబిక నాతనికిచ్చి వివాహముచేయవలయుననియే నిశ్చయించితిని! అన లీచైత్రవైశాఖములలో నీవివాహము చేయవలయునని యనుకొంటిని. ఇంతలో నీయల్లకల్లోలము వచ్చినది! నా కీతఁ డింత తొందరగ వివాహము చేయవలసినదని యడుగుట యెందులకో తెలియకున్నది!"

"ఈవిషయమున నీభార్య కేమైన నన్యథా యభిప్రాయమున్నదా?"

"అన్యథా యభిప్రాయమున కేమున్నది! విశ్వనాథునికిచ్చిన బాగుండునని యామె యనుచుండెడిది! అంతే!"

విశ్వనాథనాయకునిపే రెత్తునరికి నాగమనాయకుఁడు తోఁక త్రొక్కిన త్రాఁచువలెఁ గస్సుమని లేచి 'ఆఁ! ఇదాఁ?

నా కిప్పుడు తెలిసినది! చెవ్వప్పనాయకుం డి ట్లడుగుట యుచితమే! నందో రాజా భవిష్యతి! ముం దేమి జరుగునో యెవరు చెప్పగలరు! విజయనగరమున సైన్యములు బయలుదేఱుచున్నవఁట! కావున మన మతిశీఘ్రముగ వివాహ మొనర్చుటయే యుత్తమము! మీనాక్షీసుందరేశ్వరుల సన్నిధిని శుభకార్య మేర్పాటు చేయింపవచ్చును! అతిత్వరితముగ శుభముహూర్త మేర్పాటు చేయింపుము! 'శుభస్య శీఘ్రమ్!' అనెను.

"అట్లే చేయింపవచ్చును! ఇప్పు డంత తొందర యేమి వచ్చినది!"

నాగమనాయకుఁడు తల యడ్డముగఁ ద్రిప్పి "అట్లుకాదు! నే నెందులకుఁ జెప్పుచున్నానో కొంచెమాలోచింపుము!" అనియెను. రామభద్రనాయకుఁ డామాటల కేమియుఁ బ్రత్యుత్తరము చెప్పక కొంచెము సేపావిషయ మాలోచించి, మెల్ల మెల్లగ స్వభవనమునకుఁ దరలిపోయెను.

౧౮

మథుర వచ్చినప్పటినుండియు మీనాంబికావేంకటాంబ లిరువురికిని నొక యరణ్యమునఁ బ్రవేశించి నట్లయినది. అంతయు గ్రొత్త దేశము; క్రొత్త భాష. ఆంధ్ర దేశమునుండి వచ్చిన

యే కొంతమంది బంధుమిత్రులనొప్ప మిగిలినవారి నెవరిని వా రెఱుఁగరు. మొదట వేంకటాంబకు భర్తృసందర్శనమువలనఁ గొంత మనశ్శాంతి యేర్పడినది. మాసశివరాత్రివ్రత మొక మహోత్సవమువలె గడచిపోయినది. ఆతరువాత నామె భర్తతోఁ గలిసి విద్యానగరము పోవచ్చునని యువ్విళ్లూరినది! కాని రామభద్రనాయకుఁ డెన్నిరోజులు గడచినను నావిషయమే తలపెట్టలేదు! మీనాంబిక విద్యానగరమునుండి మధుర వచ్చినప్పటినుండియుఁ గ్రొత్తగా మఱియొకచేనిలో నాటిన వరిమొక్కవలె వాడిపోసాగెను. క్రమక్రమముగ మీనాంబిక హృదయమున విశ్వనాథునిపై ననురాగరస ముప్పొంగసాగినది. మధుర వచ్చినప్పటినుండియు నాతఁడు కన్నుల కగపడకుండుటచే నామెకు మఱింత మతిపోయినట్లయినది! ఆపై నీనూత్నదేశమున నామెతో సంభాషించు చెలికత్తెలే లేకపోయిరి. సామాన్యముగ నామె సౌధోపరిభాగమునఁ గూరుచుండి, యీ నూత్ననగరమున నటునిటు బోవు జనసమూహములను జూచుచుఁ గూరుచుండెడిది. ఆసమయమున నకారణముగ నామె కనులనుండి కన్నీటికాలువలు ప్రవహించుచుండెడివి? ఆమె యెవ్వరైనఁ జూచెదరేమో యను భయముచే దటాలున నాకన్నీటికాలువలు తుడుచుకొనుచుండెడిది!

రామభద్రనాయకుఁడు మొదటఁ గొన్నాళ్లవఱకును వేంకటాంబకు మధురారాజ్యవిషయము లేవియుఁ దెలియనీయలేదు! కాని తుదకాతఁడీవిషయము లన్నియు నామెతోఁ

జెప్పుటయే యుచితమని తలఁచెను. ఆతరువాతఁ గొంచెము గొంచెముగ నాతఁ డావిషయము లన్నియు నామె కెఱిఁగించెను. ఆమె యీవిషయము లన్నియు విన్నతరువాతఁ జాల భయపడెను. ఆమె మనస్సున విద్యానగరప్రయాణవిషయమున నుద్భవించిన యుల్లాస మంతయు నొక్కసారిగ మంటఁ గలిసిపోయినది! అపైన శ్రీకృష్ణదేవరాయలకును, నాగమనాయకునికిని యుద్ధము జరుగఁబోవుచున్నదనియు సందును విశ్వనాథనాయకుఁడు తమపై దండెత్తి వచ్చుచున్నాఁడనియు, విన్నతరువాత నామె మఱింత యాందోళన పడఁజొచ్చెను. తల్లిదవులఁ బడిన యీవృత్తాంతము లన్నియు క్రమక్రమముగ మీనాంబికకుఁగూడ దెలిసినవి. దానితో మీనాంబికకుఁ దలపై నొకపెద్దపిడుగు పడినట్లయ్యెను. కొన్నాళ్ళనుండి యామెసరిగ నన్నముఁ దినుటయే మానివేసెను.

అందును సీమసుధ్య మీనాంబికకు మఱియొక యాశ్చర్యము కలిగెను. ఇప్పు డామెతలిదండ్రు లిరువురును బూర్వము వలె మాట్లాడుకొనుచుండుట లేదు! అందును వేంకటాంబ యెప్పుడును విసవిసలే! మీనాంబికకు హఠాత్తుగ వచ్చిన యీకలహమునకుఁ గారణ మేమో తెలియ లేదు!

రామభద్రనాయకుఁడు మంచిగడసరి! ఇతరుల మనసులు నొప్పించకుండఁ దనకార్యములు సాధించుకొనుటలో నాతని కున్నంతనేర్పు మఱియెవ్వరికిని నుండదని చెప్పవచ్చును! ఎట్టివారలైన నాతఁ డొక్కనిమిషములో లోఁబరచుకొనఁ

గలఁడు! కాని వేంకటాంబవిషయమునమాత్ర మాతనిగడుసుఁ
దన మెందులకును బనికిరాకుండఁ బోయినది! సామాన్యముగ
నామెకును నాతనికిని నభిప్రాయభేదము కలుగుచుండుట నిత్య
మును నొకయలవాటైపోయినది! అయినను నతఁడు తన చాక
చక్య ముపయోగించి యది చిలికి చిలికి గాలివాన కాకుండఁ
జూచుకొనుచుండువాఁడు! ఒకప్పు డది యాతనిచేయి దాఁటి
పోయి యొక మహాప్రళయమువలెఁ తయా రగుచుండెడిది!
దానివలన నాతని కామెతో నేవిషయమయినఁ బ్రస్తావించుట
యనిన భయముగ నుండెడిది! తనవాక్చాతుర్యమువలన నెంతటి
వారినైన లోఁబరచుకొనఁగల వ్యక్తి యామెతో మాట్లాడుట
యనిన జంకుచుండెడివాఁడు!

ఈమధ్య రామభద్రనాయకుఁ డొకవేళపట్టున భోజ
నము చేయుట మానివేసెను! అందును నీనాఁ డతఁడు లోపల
నడుగుపెట్టునరి కర్థరాత్రి కావచ్చినది! భార్య నిద్రకన్నులతో
లేచి వడ్డింప, నాతఁడు మెల్లగ భోజనము చేయుచుండెను.
వారిరువురి సంభాషణమును మొదట నేదో లోకాభిరామాయణ
ముపైఁ బ్రారంభమయి క్రమముగ మీనాంబిక వివాహప్రస్తా
వనలోనికి దిగినది. రామభద్రనాయకునికి మీనాంబిక వివా
హము విషయమై నాగమనాయకుఁడు చెప్పిన దానిలోఁ జాల
యథార్థమున్నటులు పొడకట్టెను. అంతేకాదు. ఈపరిస్థితు
లలో మీనాంబికకు వివాహము చేయుట యెంతో మంచిదని
కూడ ననిపించెను. అతఁ డెట్లయిన మీనాంబికను జెప్పొప్ప

నాయకుని కిచ్చి వివాహముచేయుటకే నిశ్చయించుకొన్నాఁడు గదా! ఈవివాహము చేసినచో నాగమనాయకునిఁగూడ సంతోషపెట్టినట్లగును! సరే! వివాహ మయినతరువాతఁ జెవ్వప్ప నాయకునితో సంబంధము మఱింత గట్టిపడును! ఈవిధముగ నీవివాహమువలనఁ దమయిద్దరికిని నత్యంతదృఢ మగు సన్నిహితసంబంధ మేర్పడిపోవును! తాము ఇద్దరును నీయాపత్సమయమున నొక్కత్రాటిమీఁద నడచినచో రాయలు మాత్ర మేమి చేయఁగలఁడు! అతఁ డెప్పటికైన జయాశ విడిచిపెట్టి సంధి చేసికొని తీరవలసినదే! అందుచే మీనాంబికావివాహ మిప్పుడవశ్యకర్తవ్యమని యాతఁడు నిశ్చయించుకొనెను! అసలీ తర్జనభర్జనలన్నియు నాతనిమనస్సున నింతకుబూర్వమే జరిగి పోయినవి! ఇప్పుడు భార్య యీప్రస్తావ మెత్తినది గావున నామెతో నీవిషయము చెప్పి సత్వరముగ శుభముహూర్త నిర్ణయము చేయించవలెనని యాతనియూహ! ఇంతవరకును వచ్చిన తరువాత నిది దాఁచియుంచు టనవసరము! కావున నాతఁ డామె కతిసంగ్రహముగ మీనాంబికా వివాహవిషయ మెఱిఁగించెను.

ఆమె మొట్టమొదట నీమాటలు నమ్మలేక పోయెను! ఆతరువాతఁ గొంతసేపటివఱకును నిర్ఘాంతపోయి యట్లే నిలువబడి లోలోపలనుండి పొంగివచ్చుచున్న యావేశ మడఁచుకొని "బాగుగనే యున్నది! అమ్మాయిపెళ్ళి కిప్పుడింత తొందర యేమివచ్చినది! నెమ్మదిమీఁదఁ జేయవచ్చును లెండు!"యనెను.

“అది కాదు! మన కన్నియుం గలిసి వచ్చినప్పుడు చేసి నచోఁ దప్పేమున్నది? చెవ్వప్ప మహామండలేశ్వరుఁడైనాఁడు! మనమెంత వెదకినను మీనాంబిక కంతకంటె మంచిసంబంధము తేలేము! మనకుఁ గావలసిన వారందఱును జాలవఱ కిక్కడనే యున్నారుకదా! అప్పైన మీనాక్షీసుందరేశ్వరులదివ్యసన్నిధిలో వివాహము! ఇంతకంటెఁ గావలసిన దే మున్నది?”

“అన్నియును బాగుగనే యున్నవి! కాని యీమహా ప్రళయ మేదో గడచిపోయినప్పుడుగదా! మనము తేల తడవి చూచుకొనుట! ఇది యేదో గడచిపోనిండు! తరువాతఁజూచు కొనవచ్చును!”

“దీనిలో మహాప్రళయ మేమున్నది? మేము ముగ్గుర మును నొక్కమాటపై నడచినచో రాయలుమాత్రి మేమి చేయఁగలఁడు! చెవ్వప్ప కిట్లును మీనాంబిక నిచ్చి వివాహము చేయఁదలఁచుకొన్నాముగదా? నాగమనాయకులుగూడ నిప్పుడే వివాహము చేయుమనుచున్నారు! చెవ్వప్పకుగూడ నిదే యభి ప్రాయమైనట్లు తెలియవచ్చినది! అదియుఁగాక నీవివాహము వలన మనకును, మనకును నున్నసంబంధము మరింత దృఢపడి, బలపడును! ఇంతకును రాయలసైన్యములు మధుర చేరుటకింకను గొంతకాలము పట్టునుగదా! మన మంతగా భయపడవలసిన యవసర మే మున్నది?”

"ఏమో! మీ రేమన్నను సరే! కాని పిల్లకింత కంగారుగా వివాహము చేయుట యనిన నా కేదో భయముగా నున్నది!"

వేంకటాంబకుఁ జెవ్వప్పనాయకునికిఁ బిల్ల నిచ్చుట యిష్టములేదు! కాని యేమిలాభము! ఇప్పుడు విశ్వనాథనాయకుని పేరెత్తినచో రామభద్రనాయకుఁడు మండిపడునని యామెకు భయము! ఈ చెవ్వప్ప కిచ్చి వివాహము చేయుటవలన, గూఁతురు సుఖపడదనికూడ నామెకుఁ దెలియును! అందుచేత నేమి చేయుటకును బాలుబోక, ప్రస్తుత మీవివాహ మాపుటకై యీవిధముగ మాట్లాడినది! రామభద్రనాయకునికిఁ దనకును, భార్యకును మధ్య నొక కలహఝంఝామారుతము వీచు నేమోయను భయము కలిగెను! కావున నాతఁడు లోలోపలి నుండి, పొంగి పొరలి వచ్చుచున్న క్రోధ మంతయు బలవంతముగ నడఁచిపెట్టి ప్రశాంతస్వరమున నిట్లనియెను.

"ఏమియు భయము లేదు! అనవసరముగాఁ గంగారుపడి మనస్సు పాడుచేసికొనకుము."

వేంకటాంబ కంక నీవివాహ మాపుట కుపాయ మేమియుఁ దోఁచలేదు. కావున నామె "ఏమయినను సరే! నాకీ పరదేశములోఁ బిల్లకు వివాహము చేయుట యిష్టము లేదు!" అనియెను. రామభద్రనాయకునికి దీనితో నొడలు మండినది! అతఁడు మనస్సులో, మనవా రందఱును నిచ్చటనే యున్న ప్పుడిది పరదేశ మెట్లయినది! అనుకొనెను. కాని పైకిమాత్ర

మొకింత తీవ్రస్వరముతో "నీకేమైన మతి పోవుచున్నదా?" అనెను.

"ఆఁ! మీరు చేయుపనులకు మతి పోక యే మగును? ఏమైననుసరే! మీనాంబిక కిష్ట్రము వివాహము చేయుట నా కిష్టము లేదు!!"

రామభద్రనాయకుఁ డిఁకఁ గ్రోధోద్వేగ మడఁచుకొన లేకపోయెను. ఆతఁడు భోజనముచేయుట యాపి "ఇందు నీ యిష్టానిష్టములతో బని యేమి యున్నది! అంతయు నింతకుఁ బూర్వమే యేర్పాటైపోయినది. రేపు దశమీ గురువారమే శుభముహూర్తము! ఆనాఁడు వివాహము జరిగితీరును!" అని యెను. దానిపై వేంకటాంబ కుడుకుఁబోతుదన మెక్కు వయ్యెను. ఆమె బుడిబుడి దీర్ఘములతో నేడ్చుచు "అట్లయినచో నేనును నాపిల్లయును గట్ట కట్టుకొని యొక్కసారిగ వైగైలో నుఱికెదము!" అనియెను. రామభద్రనాయకుఁ డామాటలపైఁ దినుచుఁ దినుచున్న యన్న మిటు నటుఁ జిమ్మివైచి "అదికూడ నెందులకు? నీవుపోయి వైగైలోఁ బడి చావుము! దానితో శని యంతయు నొక్కమాఱుగ విఱుగడ యైపోవును!" అని యఱచుచుఁ దొందరగఁ జేతులు కడుగుకొని మేడపైకి వెడలి పోయెను. త్రోవలో భోజనశాలగుమ్మముదగ్గఱ నాతనికి వెక్కి వెక్కి యేడ్చుచు నిలువఁబడిన మీనాంబిక కనఁబడెను. అక్కడ నిలువఁబడి యాతఁ డామెవై పొక్కక్షణము చూచెను!

అంతే! వేంకటాంబకూడ భోజనశాలలోఁ గూలఁబడి కొంత సేపటివఱకును నేడ్చి, తుద కచ్చటనే నిద్రించినది!

౧౫

విశ్వనాథనాయకుఁడు శరవేగముతో మధురాతంజాపురములపైకి దండెత్తివచ్చెను. ఆతనిసైన్యప్రవాహము చూచి నవారెవరును, నీసైన్య మింత యుండునని యంచనా వేయ లేక పోయిరి. కొంద ఱిది పూర్వము నాగమనాయకుఁడు మధురపైకిఁ దీసికొనివచ్చిన సైన్యముకంటె మిగులఁ బెద్దదనిరి. మఱికొంద ఱిది యిరువదివేలకంటె నెక్కువ యుండదని వాదించిరి. ఏది యెటులున్నను మధురపౌరులు మరల నేదో మహాప్రళయము మూఁడ నున్నదని భయపడిరి. క్రమముగ విశ్వనాథునిసైన్య మొకమహాప్రళయమువలె వచ్చి మధురాపురసమీపమున విడిసెను.

నాగమనాయకుఁడు కొంతకాలమునకుఁ బూర్వమే రాయలతో యుద్ధము తప్పదని నిశ్చయించుకొనెను. కావునఁ దన యావచ్ఛక్తియు వినియోగించి, మధురాతంజాపురముల రక్షణకుఁ దగిన కట్టుదిట్టములన్నియుఁ గావించుచు నేయుండెను. మొదట నాతఁడు తనకుమారునిగూడఁ దనతోఁ గలుపుకొన

వలయునని నిశ్చయించెను. కాని విశ్వనాథనాయకుఁడు, రామభద్రనాయకుని కుటుంబముతోడను, దనభార్యతోడను గలిసి మథుర రాకపోవుటచే నిఁక నాప్రయత్నము సాగదని నిరుత్సాహపడి యూరకుండెను. తరువాత నాఁతడు ప్రత్యేకముగ విశ్వనాథుని కొక లేఖ వ్రాసి పంపించవలయునని యనుకొనెను. కాని రామభద్రనాయకుఁడు దానివలన నేమియుఁ బ్రయోజనముండదనియు, విశ్వనాథుని రాజభక్తి యకుంఠితమనియుఁ జెప్పి యాతని నాప్రయత్నమునుండి విరమింపఁజేసెను. నాగమనాయకునికిఁగూడ విశ్వనాథుని హృదయము కరతలామలకమే! అదియుఁగాక, సార్వభౌముఁడు విశ్వనాథుని జిన్నతనమునుండియుఁ దనకుమారునివలె లాలించి, సామ్రాజ్య దండనాయకులలో నొక ప్రధానదండనాయకునిగ నొనరించినాఁడు. రామభద్రనాయకుఁడు చెప్పినటు లట్టివాఁడు తమపక్షమునకుఁ దిరుగుట మిగులఁ గష్టమే! అందుచేత వా రిరువురును విశ్వనాథుని విషయమున నేమియుఁ జేయకుండ మాట్లాడ కూరకుండుటయే మంచిదని యూహించిరి.

కాని, నాగమనాయకుఁడుగాని, రామభద్రనాయకుఁడుగాని విశ్వనాథనాయకుఁడు తమపై దండెత్తి వచ్చునన్న విషయమూహించలేకపోయిరి. అసలు తమశత్రుత్వమువలన విశ్వనాథునియధికారమున కేమైన భంగము కలిగినఁ గలుగవచ్చునని యనుకొనిరి. రాయలు విశ్వనాథుని విడిచి మఱి యేదండనాయకునైనఁ దమపైకిఁ బంపునని నిశ్చయించిరి. రామభద్ర

నాయకుఁడు విశ్వనాథుఁడు వచ్చుచుండుట విని యిది తప్పక మహామంత్రి యెత్తిన యొక బ్రహ్మాండమగు నెత్తై యుండు నని యనుమానపడెను. దీనివలన రాయలపక్షమున కఖండ మగు నైతికబలము గలిగినది! లోకదృష్టిలోఁ దా మందఱును స్వామిద్రోహులను నపప్రథ యేర్పడినది! రాయలును! మహా మంత్రియు నెంత యుక్తిపరులు! మొదట నాగమనాయకుఁడీ వార్త విన్నప్పు డొక శిలాస్తంభమువలె నట్లే నిలఁబడి పోయెను. కాని, తరువాతఁ దనయావచ్ఛక్తియు వినియోగించి రాయలసైన్య మోడించి, మహామంత్రికిఁ దగిన ప్రాయశ్చిత్తము చేయువలెనని నిశ్చయించెను.

అయినను నాగమనాయకునికి విశ్వనాథనాయకుని దమ వైపు త్రిప్పుకొనవచ్చు నన్నవిషయమున నింకను నాశ నశించి పోలేదు. కావున నాతఁడు విశ్వేశ్వరసోమయాజి నొకసారి విశ్వనాథనాయకునికడకుఁ బంపించెను. విశ్వేశ్వరసోమయాజి నాగమనాయకునికిఁ జిరపరిచితుఁడు. అస లాతఁడు దక్షిణ యాత్రలకై బయలుదేఱుచుండ నాగమనాయకుఁ డాతనిని దనతోఁ దీసికొనిపోయెను. నాగమనాయకునితోఁ గలిసి ప్రయా ణముఁ జేసినచో సుఖముగ మధుర చేరవచ్చుననను నభిప్రాయ ముతో నాతఁ డందుల కంగీకరించెను. కాని యిప్పు డాతని కీ యుద్ధవ్యవహారములలోఁ గలుగఁ జేసికొనవలసి వచ్చెను. మొదట నాతఁ డిందుల కంగీకరింపలేదుగాని, నాగమనాయకుని బలవంతమువలన "సరే" యని యంగీకరించెను.

నాగమనాయకుని రాయబారమునకుఁ బూర్వమే విద్యానగరసైన్యములు యుద్ధ మారంభించెను. అయినను నాగమనాయకుఁడు నిరాశఁ జెందక విశ్వేశ్వరసోమయాజిని దన రాయబారము కుమారుని కందఁ జేయవలసినదని ప్రార్థించెను!

అప్పటికే జాముప్రొద్దెక్కినది. ఆషాఢమాసపు టెండ శరీరము చిటచిట లాడించుచుండెను! నాగమనాయకుఁడు తన ప్రాసాదోపరిభాగమునుండి ఘోరయుద్ధరంగమున జరుగు విశేషము లన్నియు గమనించుచుఁ బ్రతిక్షణమును విశ్వేశ్వర సోమయాజిరాకకై యెదురు చూచుచుండెను. యుద్ధ మింకను ప్రారంభదశలోనే యున్నది. అప్పు డప్పుడు చెవులు గింగురు మనునట్లు భయంకరములగు శతఘ్నినినాదములు వినిపించుచుండెను. రామభద్రనాయకుఁడును, జెవ్వప్పనాయకుఁడును సేనానాయకులై సైన్యములు నడపించుచుండిరి. నాగమనాయకుఁడు తదేకధ్యానముతో నా శతఘ్నిధ్వనులు వచ్చుచున్న వైపునకుఁ జూచుచుండెను.

ఇంతలో విశ్వేశ్వరసోమయాజి వెనుకప్రక్కనుండి లోనఁ బ్రవేశించెను. బ్రహ్మతేజ మొలుకుచున్న యాతని ముఖము గ్రీష్మతాపముచే వడఁ గొట్టినట్లుండెను. నాగమనాయకుఁ డాతనిని జూడగనే సవినయముగ వంగి నమస్కరించి తనప్రక్క నున్న సింహాసనముపైఁ గూర్చుండఁ జేసెను. విశ్వేశ్వరసోమయాజిముఖము చూడగనే నాగమనాయకుఁడు నిరుత్సాహపడెను. విశ్వేశ్వరసోమయాజి చేతిబ్రొటనవ్రేలితో

నుదుటిపై జారు స్వేదబిందువులు తుడుచుకొనుచు "ఏమున్నది! అంతయు ననుకొన్నట్లేయైనది!" అనెను.

"అతఁ డంగీకరించ లేదా?"

"లేదు! ముందు మీరు పాండ్యుని రాజ్యము పాండ్యుని కిచ్చుపర్యంతమును మఱియేవిషయమును బ్రస్తావించుటకుఁగూడ వలను పడ దన్నాఁడు!"

"ఇఁక యుద్ధము తప్పదన్న మాట!"

"ఆహా! నిస్సంశయముగ!"

అయిదాఱు నిమిషములవఱకును నాగమనాయకుఁ డేమియు మాట లాడలేకపోయెను. చిన్నప్పటినుండియుఁ బెంచి పెద్దవానిని జేసి ప్రాణప్రదముగఁ జూచుకొనుచున్న కుమారుఁడే యాతని కిప్పుడొక ప్రబలశత్రువైనాఁడు! అతఁ డట్లూరకుండి తీవ్రవేదనాసూచకములగు కనులతో విశ్వేశ్వరసోమయాజివైపు చూచి యిట్లనెను.

"సుపుత్రుఁడు కలుగవలెనని శ్రీవిశ్వనాథుని కనేక కానుకలు సమర్పించితిని! కాళహస్తీశ్వరుని కొక సుందర గోపురము నిర్మించితిని. ఇన్ని చేసినను నాకీవిధముగఁ బితృ విరోధియగు పుత్రుఁడు కలుగుటకుఁ గారణ మేమి?"

అది విని విశ్వేశ్వరసోమయాజి నాగమనాయకుని పాదమస్తకమును బరీక్షించి తీవ్రస్వరమున నిట్లు సమాధానము చెప్పెను.

"మీ రిచ్చు కానుకలును, నిర్మించు గోపురములును పరమేశ్వరుని దృష్టిలోఁ గేవలమును దృణప్రాయముకంటెఁ గూడ నధమాధమములని తెలిసికొనుఁడు! మీరు సుపుత్రుని కొఱకు దేవాదిదేవుని బ్రార్థించితి మన్నారు! పరమేశ్వరునికి మీ మీఁద సంపూర్ణముగ ననుగ్రహము గలిగినది! సందేహము లేదు! ఆతఁడు మన మడిగిన వరములతోఁ బాటు మన మనుకొనని దుఃఖముఁగూడఁ బ్రసాదించుచుండును! అది మన యజ్ఞానదృష్టిలో దుఃఖమువలెఁ గనఁబడుచుండును. అంతే! అంతమాత్రముచే దైవమును నిందించుట కేవలమును బామరత్వము! నేనెప్పుడును మీ రిట్లు మాట్లాడుదురని యనుకొనలేదు!...

సరే! దాని కేమి యటుండనిండు! మీ రందఱును నాకు బంధుతుల్యులగుటచే నీబంధువిరోధము మాన్పవలయునని యీరాయబారమును నంగీకరించితిని. ఇంతకును దైవ సంకల్ప ప్రకారము నడచునుగాని మనుష్యయత్నములో నేమున్నది! ఇంతమాత్రముచే నిరుత్సాహపడి సార్వభౌమునితో విరోధము తెచ్చిపెట్టుకొనకుఁడు! ఇంకను వ్యవహారముపూర్తిగ మించిపోలేదు. మఱి నా కక్కడఁ గాలక్షేపము చేయుటకు వీలులేదు! నే నీ వేళ మధ్యాహ్నమే రామేశ్వరయాత్రకుఁ బోవుచున్నాను. మఱి నాకు సెలవు దయచేయుఁడు!"

అని చెప్పి, యాబ్రాహ్మణుఁడు చటాలున లేచెను. నాగమనాయకుఁ డాతనిని ద్వారమువఱకును సాగనంపి తాను

కకు మరలెను! ఆతఁడా బ్రాహ్మణున కేమేమియో సమాధా
నము చెప్పవలయు ననుకొనెనుగాని చివరి కేమియుఁ జెప్పలేక
పోయెను. "సోమయాజి యెంత తీవ్రముగ మాటలాడినాఁడు!
కేవలమును దృణముకంటెఁగూడ నధమాధములు!" అని పలి
కిన యాతనిముఖ మింకను నాతనియెదుట మాట్లాడుచున్నట్లే
యుండెను! నాగమనాయకుఁ డొకసారి కనులు మూసికొని
యొక పెద్దనిట్టూర్పు విడిచిపెట్టెను. మరుక్షణములో మేడ
మెట్లు దిగి తొందర తొందరగఁ గ్రిందికి వెడలిపోయెను.

౨౦

రాయలసైన్యమునకును, నాగమనాయకునిసైన్యమున
కును ఘోరయుద్ధము జరుగుచుండెను. అప్పుడే యుద్ధప్రారం
భమై యయిదురోజు లయినది. నాగమనాయకుని పక్షమునఁ
జెవ్వప్పతప్ప మిగిలినవా రిరువురును మిగుల నాఱితేరినవారు.
నాగమనాయకుఁడు స్వయముగ సేనాధిపత్యము వహించి బల
ములు నడుపుచుండెను. రాయలసైన్యము లపారములు; నాగ
మనాయకునిసైన్యములు పరిమితములు. రాయలబలము లెంత
కాలమైనను బోరఁగలవు! నాగమనాయకుని కంతటి యంగ

బలముగాని, యర్థబలముగాని, లేదు. అయినను యుద్ధగతి చూచినవా రందఱును నాగమనాయకునికే జయము గలుగు నని నమ్ముచుండిరి. ఇదియంతయుఁ జూచి విశ్వనాథుఁడు మొదటఁ గొంచె మధైర్యపడెను. కాని తనసైన్యము లన్నింటిని బ్రోత్సాహపఱచి యుద్ధములోనికుఱికెను. సేనల కన్నింటికిని "నాగమనాయకుని సజీవముగ బంధించినవారికిఁబది వేల సువర్ణసుదర్శనములు బహుమతి యీయఁబడునని" చాటిం చెను. ఈసంగతి తెలిసి నాగమనాయకుఁడు మరింత మొండిపడి ప్రాణములఁగూడ లక్ష్యపెట్టకుండ బోరాడసాగెను. నాగమ నాయకుఁ డొక యేనుఁగుపై నెక్కి యంబారీ నిండ సువర్ణసుద ర్శనములు పోసికొని యవసరమైనచోటులనెల్ల నాణెములు సైనికులకు దోసిళ్ళకొలదిగ బహూకరించుచు 'హరహరా! మహా దేవా! యని యఱచుచు సైన్యములను బ్రోత్సహించు చుండెను.

క్రమముగ సాయంకాలము కావచ్చుచుండెను. నాగ మనాయకుఁడు తనపార్శ్వముల నున్నసైనికులను బ్రోత్సహిం చుచు వెనుకముందులు చూడకుండ శత్రుసైన్యములోనికిం జొరఁబాఱెను. ఇది చూచి విశ్వనాథునిపక్షమువా రందఱును నాతనిని బట్టవలయు ననుమహోత్సాహముతో సముద్రతరం గములవలె వచ్చిపడసాగిరి. ఈసమయమున విశ్వనాథుని సైని కులలో నొకఁడు నాగమనాయకుని యేనుఁగును గుఱిచూచి యొకతుపాకి కాల్చెను. అదిసరిగఁ బోయి యాయేనుఁగుచెంప

కుఁదగిలెను. దానితో నదికంగారుపడి యదేపనిగ ముందు నకుఁ బరువెత్తసాగెను. అందువలన నాగమనాయకుఁ డొక్కఁడును శత్రుసైన్యమధ్యమునఁ బోరాడవలసివచ్చెను. ఆతనిని గాపాడుటకై మధురసైనికు లతిత్వరితముగ వెనుకనుండి వచ్చుచుండిరి. నాగమనాయకుని మావటివాఁ డెంత ప్రయత్నించినను నాయేనుఁగు మఱిదారిని బడలేదు. ఈసమయమున మఱియొకఁడు నాగమనాయకుని మావటివానిని నేలఁ గూల్చెను. నాగమనాయకుఁ డిఁక చేయునది లేక నేలపై కుఱికి ప్రాణములకు దెగించి పోరాడసాగెను. వృద్ధుఁడైనను నాతనియెదుట నిలచి యెవరును బోరాడ లేకుండిరి. అయినను నాతనిశరీరమున కప్పుడప్పుడు చిన్నచిన్న గాయములు తగులుచునే యుండెను.

ఈవిధముగఁ గొంతసేపు పోరాడుసరికి నాగమనాయకుఁడు బాగుగ నలసిపోయెను. అయినను వెనుకనుండి తనబలములు వచ్చి తన్ను రక్షించునను నాశమాత్రమాతనికిఁబోలేదు. కొంచెము కనుచీకటి పడెను. ఇంతలో బలమైనయొకకృపాణాఘాత మాతని వీపునకుఁ దగిలెను. నాగమనాయకుఁడు తటాలున వెనుకకుఁ దిరిగి చూచెను! ఆతఁడు తనసేనలోనివాఁడే. చాలకాలమునుండి యాతఁ డాతనిని జూచుచునే యుండెను. పది పదునేనుగురు సైనికులుతనసేననుండి తన్నుఁ గలిసికొన్నారనియు, వీరిసహాయముతో మరల తనసైన్యములను గలిసికొనవచ్చుననియు ననుకొనుచున్న యాతని కీకృపాణాఘాతముతోఁ

దలపై పిడుగు పడినట్లయ్యెను. ఆతనిమనస్సులో "నాసేనలోని నా [illegible] బదివేల సువర్ణముల కాశించి స్వామిద్రోహము చేసినాఁడా?" యనుభావ ముదయించినది. ఆపిమ్మట నాతఁడు "నాపాపమునకుఁ దగిన ప్రాయశ్చిత్తము జరిగినది!" అని యనుకొనెను.

అంతే! ఆపై నాతని కింక శరీరముపై స్మృతి తప్పిపోయెను. మధ్యమధ్య స్మృతి వచ్చినపుడు భయంకరములగు గజఘీంకారములును, గాయపడిన సైనికులరోదనధ్వనులును వినవచ్చుచుండెను. ఆతనిదృష్టి యంతయు నేదో పొగఁ గ్రమ్మినట్లయిపోయెను. కొంతసేపటికాతనికిఁ జాలదాహము వేసినది. ఎవరో యొక చిన్న స్వర్ణపాత్రతో నాతనికి మంచితీర్థమందిచ్చినారు. ఆపాత్రఁ దీసికొనఁబోవునరి కాతనికి వీపుపైఁ గత్తివేసినట్లు కళుక్కు మన్నది. ఆతఁ డెట్లెట్లో దాహము తీసికొని నలువైపులును బరికించెను. అది యొక రాజభవనము! చుట్టును బరిచారకు లతిజాగరూకతతోఁ దన్నుఁ గాపాడుచున్నారు. తనకు వీపుపై నొక బలమైన గాయము తగిలినది. ఆచుట్టు నున్న పరికరములు చూచునరి కది యంతయు నాతని కొక స్వప్నమువలెఁ గానిపించెను. అతఁ డొక యరగడియసేపటి వఱకు నట్లే యాపరిసరవస్తువులను బరిశీలించెను. అది తన భవనము కాదు. ఇందేమియు సందేహములేదు. అయిన నిది యెవరిభవనము? తా నిచ్చటికిఁ వచ్చుటకుఁ గారణ మేమి

తనసైన్య మంతయు నేమైనది? రామభద్రచెన్నప్పనాయకు లేమైనారు?

ఆతఁ డింక నాగలేక ప్రక్కనున్న పరిచారకుని దగ్గరగ రమ్మని సంజ్ఞచేసి, నూతిలోనుండి పైకి వచ్చుచున్నటులున్న క్షీణస్వరముతో 'ఇది యెవరి భవనము!' అని ప్రశ్నించెను. అంత నాపరిచారకుఁ డతివినయముగ నమస్కరించి 'దళవాయి శ్రీ విశ్వనాథనాయనింగారి భవనము!' అని ప్రత్యుత్తర మిచ్చెను.

"ఎవరిది? విశ్వనాథనాయకునింగారిదా!"

"అవును! మహాప్రభూ!"

"నేను యుద్ధములోఁ బట్టువడి పోయితినా!"

"చిత్తము మహాప్రభూ!"

ఆపిమ్మట నాతఁ డింక మాటలాడ లేకపోయెను! చివరికిఁ గనులు తెఱచియుంచుటకుఁగూడ నాతనికి శక్తి లేనట్లు కనఁ బడెను. మెల్లగ నాతనికన్నులు మూఁతపడెను. ఆమూఁతపడిన కనుఁగొలుకులనుండి యయిదాఱుకన్నీటి బిందువు లవిరళధారగా నేల రాలెను.

నాగమనాయకుఁడు దొరకిపోఁగనే పాండ్యసైన్యమునఁ బెద్ద యల్లకల్లోలము బయలుదేరెను. అంతవఱకును నతిధైర్యముగ సైన్యములు నడపుచున్న రామభద్రచెవ్వప్పనాయకులకుఁగూడ నింకఁ గాలు సేఁప లాడలేదు. క్రమముగాఁ బాండ్యసైన్యముల నన్నిఁటిని గ్రోడీకరించి నడపించుట మిగులఁ గష్టమైపోయెను. ఆపిమ్మట నానాఁటికి యుద్ధము ముగిసెను. మఱునాఁ డీఁక విశ్వనాథనాయకునికి యుద్ధము చేయవలసిన యవసరమే కనఁబడలేదు. యుద్ధరంగమున నాతని కెవరును గనఁబడలేదు. ఆతఁడు నిరాఘాటముగఁ బోయి మధురకోటలోఁ బ్రవేశించి మధురరాజ్యము స్వాధీనము చేసికొనెను. మొదట నాతనికిఁ దండ్రి పట్టుపడినందులకును, సులభముగఁ గోట స్వాధీనమయినందులకును జాల సంతోషము కలిగినది.

కాని యాపిమ్మటఁ దెలిసినవార్తలవలస నాతని సంతోషమంతయు నొక్కసారిగ సన్నగిలి పోయినది. మొట్టమొదట నాతనికి యుద్ధములోఁ బాండ్యునికి బలమైన గాయములు తగిలెనని తెలిసెను. ఆపిమ్మట రామభద్ర చెవ్వప్పనాయకు లిరువురును హతశేషులగు సైనికులను దీసికొని తంజాపురము పాఱిపోయిరని తెలిసినది. ఈయుద్ధము సమాప్తమైపోయినదని యనుకొనునంతలో మరల నిది యొకటి.

పాండ్యునివార్త తెలియగనే వెంటనే యాతఁడు పాండ్యుని భవనమున కేగి, యాతనిని దర్శించెను. ఆతఁడొక హంస

తూలికాతల్పముపై వెల్లకిలం బరుండి యుండెను. పరిచారకు లొక రిద్దఱు నిశ్శబ్దముగ నడచుచు నాతనికిం బరిచర్య లొనరించుచుండిరి. పాండ్యునిముఖము బాగుగ శుష్కించిపోయెను. శయ్యకంటుకొనిపోయిన యాతనిశరీరమునుండి దుర్బలాతిదుర్బలములగు నుచ్ఛ్వాసనిశ్వాసములు బయలు వెడలుచుండెను. విశ్వనాథనాయకుం డాతనిశయ్యదగ్గఱ కేగి యొకటి రెండు నిమిషములవఱకును నాతనిముఖము పరీక్షించెను. ఇంతలో రాజవైద్యుండు లోపలికి వచ్చి సవినయముగ నాతనికి నమస్కరించెను. విశ్వనాథనాయకుండును నాతండును మెల్లగ నింకొక గదిలోనికిం బోయిరి. విశ్వనాథనాయకుండు మెల్లగ నిట్లు ప్రశ్నించెను.

"ఎట్లున్నది?"

"ఇప్పటికిం గొంచె మాశ కనంబడుచున్నది ప్రభూ!"

"ప్రాణాపాయము లేదుగద!"

"ఇంకను నంతధైర్యముగం జెప్పుటకు వీలు లేదు"

"ప్రస్తుత మెట్లున్నది?"

"అదే! ప్రస్తుతస్థితినిబట్టియే కొంచె మాశ కలుగుచున్నది"

"సరే! అచ్చటి మాబాబయ్యగారి కెట్లులున్నది?"

"వారి కేమి? వారి కింక భయము లేదు ప్రభూ!"

"నీరస మెట్లున్నది?"

"నీరసముగూడ బాగుగం దగ్గిపోయినది. కఱ్ఱ పట్టుకొని కొంచె మటు నిటుం దిరుగం గలుగుచున్నారు."

"నేను వారిదర్శనము చేయవచ్చు నన్నమాట!"

"ఆ! నిరభ్యంతరముగ! ఈవేళ భోజన మయిన తరువాతఁ గొంచెము చల్లఁబాటువేళ వెళ్ళి దర్శనము చేయుఁడు."

"సరే!"

విశ్వనాథుఁ డచ్చటనుండి స్వభవనమునకు వెడలి పోయెను. భోజనానంతరము తాంబూలము వేసికొని, యాతఁ డొకహంసతూలికాతల్పముపై విశ్రమించెను. ఆతఁ డనుకొనిన దానికంటెఁ జాల తేలికగనే మధుర జయించినాఁడు. కాని యేమిలాభము? పాపము! పాండ్యుఁడు ప్రాణాపాయస్థితిలో నున్నాఁడు. తండ్రితో విరోధము. రామభద్రచెవ్వప్పనాయకులు తంజాపురపుఁ గోటలోనికిఁ బోయి తల దాఁచుకొనిరి. మీనాంబిక యేమైనది? బహుశః ఆమెకూడఁ దంజాపురముననే యుండియుండును. ఆతఁడు తండ్రిపట్టుపడఁగనే రామభద్రచెవ్వప్పనాయకులుగూడ లొంగిపోవుదురనియుఁ దా నెట్లైన నొకసారి మీనాంబికను దర్శించు భాగ్యము గలుగుననియు, నువ్విళ్ళూరుచుండెను. కాని యనుకొన్నదంతయుఁ దలక్రిందులై పోయినది.

రామభద్రచెవ్వప్పనాయకు లిట్లు పాఱిపోవుటలోఁ గారణ మేమి? ఇంకను దన్నెదిరింపఁగల మనియేనా వారి యాశ! ఎంత గుండెనిబ్బరము! ఇన్నాళ్ళనుండి మువ్వురును గలిసి మధురలో నింతింత ప్రయత్నములు చేసి తన్ను జయింపలేనప్పు డింక వీ రిద్దఱును దంజాపురమునుండి యుద్ధము చేయఁ

గలరా? అంతకంటె వెఱ్ఱిపని మఱియేమైనఁ గలదా? బహుశః వారు తన్నెదిరించవలయునని పాఱిపోయియుండరు. నీటిలో మునుఁగువాఁడు గడ్డిపఱక వ్రేలికిఁదగిలినచోఁ దటాలున దానిని బట్టుకొనును! వారు తంజాపురము పాఱిపోవుటకూడ నట్టిదే! వా రట్లు పాఱిపోకుండ మధురలో లొంగిపోయిన నెంత బాగుండెడిది! సార్వభౌమునితో విన్నవించి వారి నెట్లయిన రక్షించుటకు వీలుకలిగియుండునే! ఇప్పు డాయవకాశ మేమియుఁ గన్పింపదు!

ఇంతలో ద్వారపాలకుఁడు లోనికరుదెంచి "రాజ వైద్యునికడనుండి వచ్చిన వార్తాహరుఁ డొకఁడు సత్వరముగఁ దమదర్శన మపేక్షించుచున్నాఁ" డని చెప్పెను. విశ్వనాథ నాయకుఁ డామాట విని పైనుత్తరీయమైన వేసికొనకుండ వచ్చి చావడిలో నిలుచుండెను. ఆతని జూడఁగనే యావార్తా హరుఁడు సవినయముగ నమస్కరించి "మహాప్రభూ! శ్రీచంద్ర శేఖరపాండ్యులకు మరల వ్యాధి తిరుగఁ బెట్టినదఁట! వారు జీవించు నాశ యేమియు లేదఁట! తమరిని సత్వరముగ దయ చేయమని ప్రార్థించుచున్నారు". అని చెప్పెను. విశ్వనాథ నాయకుఁ డొక యుత్తరీయము పైన వేసికొని సత్వరముగఁ బాండ్యునిదగ్గఱ కేగెను. పాండ్యుఁ డాతనిఁ జూచి, యెట్లెట్లో కష్టపడి రెండుహస్తములు నెత్తి నమస్కారముచేసెను. విశ్వనా థుఁడు "వలదు! వలదు! మీరాయాసపడకుఁడు!" అని యనుచు నాతనిసరసను గూర్చుండెను. చంద్రశేఖరపాండ్యుఁ డతికష్ట

నుపై నాతనిపై నొకసారి తేఱి పాఱఁజూచి చేతులతో సంజ్ఞ చేయుచు నత్యంతహీనస్వరముతో “నేను వెడలిపోవుచున్నాను మీఋణము తీర్చుకొనఁజాలను! ... ... నా రాజ్యము! మీది. మీరే దీనిని బరిపాలింపవలయును.” అని చెప్పి కనులు మూసెను. మరల నొకనిమిష మున్నతరువాత కొంచెము కనులు తెఱచి యేదో మాట్లాడఁబోయెను. కాని వెంటనే యాతనికి మరల స్పృహ తప్పిపోయెను. ఒకటి రెండు నిమిషముల తరువాత నాతని ముఖమునుండి పెద్దనిట్టూర్పు వచ్చెను. దానితో నాతనిప్రాణములు పోయెను. విశ్వనాథనాయకుని కాతనిమృత్యువు చూచుసరికిఁ గనుదోయినుండి సంతతధారగా బాష్పబిందువులు ప్రవహించెను! ఆతనిముఖమునుండి “పాప మీరాజ్యమున కెంత పరితపించినాఁడు! చివరికి వచ్చుసరికి దైవ మీతని ననుభవించనీయకుండఁ జేసినాఁడు! నుదుటివ్రాఁత నెవ్వరు తప్పింపఁ గలరు!” అనుమాటలు వెలువడెను.

విశ్వనాథనాయకుఁ డాతని యుత్తరక్రియ లన్నిటికిని దగిన యేర్పాటులు చేయించి, తాను స్వయముగ దగ్గఱనుండి యాతని కౌర్ధ్వదైహికక్రియలు జరిపించెను. ఆతరువాత వెంటనే సార్వభౌమునికి జరిగిన సంగతులన్నియు నివేదించుచు నొక కమ్మవ్రాసి యది సార్వభౌముల కతిత్వరితముగ నందునేర్పాటుఁ గావించెను. ఆనాఁడేక నాతఁడు తండ్రిని జూచుటకుఁ బోలేక పోయెను. పాండ్యునిమృతివలన నాతనిమనస్సంతయు వికలమై

పోయెను. మానవజీవితపు క్షణభంగురత్వ మొక్కసారిగ నాతని కనులకు మిఱుమిట్లు గొల్పెను! ఎంతలోఁ బాంథ్యుని కెంత విపత్తు సంభవించినది!

మఱునాఁ డాతఁడు పెందలకడ లేచి తండ్రిని జూచుటకుఁ బోయెను. ఆతఁడు తండ్రి నివసించుటకు రాజభవనములలో నొకపెద్దభవనము ప్రత్యేకించెను. గతదివసమున జనకుని జూడలేకపోయినందుల కాతఁడు చాలఁ గిచకిచ పడెను. విశ్వనాథనాయకుఁడు లోపలికి బోవుటకు ముందుగ గవాక్షముల గుండఁ దండ్రి నొకసారి పరీక్షించెను.

నాగమనాయకునిముఖమునఁ గత్తివాటు వేసినను నెత్తురు లే నట్లుండెను. రోగగ్రస్తుఁ డగుటవలన నీమధ్య నాతని కొక చిన్న గడ్డము పెరిగెను. ఆతఁడు చేతికఱ్ఱసహాయము లేకుండగనే మెల్లమెల్లగ నటునిటుఁ బచారు చేయుచుండెను. ఆతని గది ద్వారమున కిరువైపులను నిరువురు సైనికులు నిలుచుండి, యతి జాగరూకతతో, విచ్చుకత్తులతోఁ గాపలా కాయుచుండిరి. నాగమనాయకుఁ డుత్తరదక్షిణ దిశలవైపు తిరుగుచు మెల్ల మెల్లగఁ బచారుచేయుచుండెను. విశ్వనాథనాయకుఁడు పశ్చిమ ముఖముగ లోనఁ బ్రవేశించెను. ఆతఁడు లోనఁబ్రవేశించు నప్పటికి, నాగమనాయకుఁ డేదో తీవ్రముగ నాలోచించు చుండెను. విశ్వనాథుని పదధ్వని వినుసరి కాతఁడులికిపడి 'ఎవరు వారు?' అని ప్రశ్నించెను.

'నేను విశ్వనాథనాయకుఁడను!'

ఆమాట విని నాగమనాయకుఁడు తటాలున నిలువఁబడిపోయెను! ఆతనిహృదయరక్త మంతయు నొకసారిగఁ గనుబొమలవఱకును బొంగెను! ఆతఁడు విశ్వనాథునిపై వీక్షణకాలము తీవ్రముగఁ జూచి 'ఛీ! నీవుపితృద్రోహివి! నీతో నా కేమియుఁ బనిలేదు! నాయెదుటినుండి లేచిపో!' అని గద్దించెను. విశ్వనాథుఁడు కొంచెమించుమించుగ నిట్లే జరుగునని యూహించెను. కావున నిర్భయముగ నిలువఁబడి యిట్లు పలికెను.

'నేను పితృద్రోహిని గాను!'

'మఱి యీవిరోధ మంతయు నెవరితో?'

'మీయధర్మముతో.'

'నాదా? అధర్మము?'

'ఆ! నిస్సంశయముగ!'

ఆమాటతో నాగమనాయకునిశరీర మంతయుఁ గ్రోధముతో గజగజ వణఁకిపోయెను. ఆక్రోధబలమువలన నాతని శరీరమున కపరిమితమగు బలము వచ్చెను. వెంటనే యాతఁడు బెబ్బులివలె లంఘించి, యొక ద్వారపాలకునిచేతిలోని విచ్చుకత్తి లాగికొని విశ్వనాథనాయకునిమీఁది కుఱుకఁబోయెను. అంతలో నారెండవ ద్వారపాలకుఁడు వెనుకనుండి వచ్చి తటాలున నాతని దక్షిణహస్తము గట్టిగఁ బట్టుకొనెను. నాగమనాయకుఁ డాతని నొక్కొక్కయూపుతో నిటునటు గుంజివేయుచుండెను. విశ్వనాథనాయకుఁడు దీని కేమియుఁ జలింపలేదు! ఒకక్షణ మాతఁడు నాగమనాయకుని యౌద్ధత్యము చూచి,

యాతనితోఁ బెనఁగుచున్న భటునితో "ఆఖడ్గము వదలివే యుము!' అని పలికెను. వెంటనే వాఁ డాఖడ్గము నాగమనా యకునిచేతిలో వదలివేసి, దూరముగఁ బోయి నిలుచుండెను! విశ్వనాథుఁడు వెంటనే తనయంగీ విప్పి, నాగమనాయకుని కెదురుగఁ దనవక్షస్థల ముంచి 'అంతగ నాయాసపడుట యెందు లకు? ఇదుగో! పొడువుఁడు' అని నిశ్చలముగ నిలువఁబడెను! దానితో నాగమనాయకుఁడు నిలువున నీరై పోయెను. ఆతని చేతిలోనిఖడ్గ మప్రయత్నముగ నేలఁ బడిపోయెను. దుర్బలుఁ డగు నాగమనాయకుని కీప్రబలభావసంఘాతము వలనఁ దాత్కాలికముగ మూర్ఛ వచ్చెను. ఆయుత్తరక్షణమున నాతఁడు తటాలున నేలపైఁ బడిపోయెను! విశ్వనాథనాయకుఁ డాతనికిఁ సత్వరముగ శీతలోపచారములు చేయించెను. ఆ పిమ్మట నాగమనాయకునికి మరలఁ దెలివివచ్చు సూచనలు కనఁబడెను. రాజవైద్యుఁడు విశ్వనాథనాయకుఁ డప్పు డచ్చట నుండుట మంచిదికాదని చెప్పుటవలన వెంటనే యాతఁ డచ్చో టనుండి వెడలిపోయెను.

౨౨

ఆపిమ్మట నయిదారురోజులు గడచిపోయెను. తండ్రి కింకను బాగుగ స్వాస్థ్యము కలుగకపోవుటవలన విశ్వనాథ నాయకుని కేపని చేయుటకును వీలు కలుగలేదు! ఆతఁ డింకను

రామభద్ర చెవ్వప్పనాయకులపైకిఁ బోవలసియే యున్నది! ఒక ప్రక్క మీనాంబికావియోగ మాతనిని మెల్ల మెల్లగ దహించి వేయుచున్నట్లుండెను! నాగమనాయకుని కిఁక భయము లేదని తెలిసిన వెంటనే విశ్వనాథుఁడు పదివేల సైన్యముతోఁ దంజాపురముపైకిఁ బోయెను. ఒకటి రెండు రోజులు యుద్ధము జరుగగనే కోటలోనుండి యొకరాయబారి వచ్చి విశ్వనాథుని కుచితములగు కానుక లర్పించి సవినయముగ నమస్కరించెను. విశ్వనాథుఁడు వానిని రాయబారము విన్నవింపుమని యాజ్ఞాపించెను. అంత నా రాయబారి వారి రాయబారము చెప్పి, "ప్రభూ! తమరు వారికిఁ బ్రాణభయ ముండదని యభయ మిచ్చినచో నీక్షణమున వా రీరాజ్యమంతయు స్వాధీనము చేయుటకు సిద్ధముగ నున్నారు!" అని చెప్పెను.

"రామభద్ర చెవ్వప్పనాయకులకుఁ బ్రాణదానము చేయుటకు నా కధికారము లేదు. నేను కేవలమును బ్రభువువారి దళవాయినే! వారు ప్రస్తుతము మాకు లొంగిపోయినచో వారివిషయమునఁ దయఁదలఁచవలసినదని శ్రీసార్వభౌములకు నివేదించుటకు నా కేయభ్యంతరమును లేదు! ఆపైని వారి యదృష్టము!"

"ప్రభూ! తమరుగూడఁ బ్రాణముల కపకారము జరుగదని హామీ యిప్పించవలసినదని వారిప్రార్థన!"

"నామాటపై వారికి నమ్మక మేనా!"

"ఎంతమాట సెలవిచ్చితిరి! ప్రభూ!"

"అయినచో నస్సే హామీ యిచ్చెదను. నావలన వారి ప్రాణముల కేమియు భయ ముండదు!

"చిత్తము! దేవరవారు దయాసముద్రులు! సెలవు!"

ఆతరువాత నను కొన్న షరతుప్రకారము రామభద్ర చెవ్వప్పనాయకులును వారిక్రిందియధికారులును నాయుధ ములు విడిచి విశ్వనాథనాయకునికి లొంగిపోయిరి. విశ్వనాథ నాయకుఁడు వారల నందఱిని ఖైదు చేయించి తంజావురపుఁ గోటయు రాజ్యమును సంపూర్ణముగ స్వాధీనము చేసికొనెను. ఆతనికిఁ దంజావురము వచ్చినప్పటినుండియు వేంకటాంబా మీనాంబికల నెట్లయిన నొకసారి దర్శింపవలయునని కోరిక గలిగెను! కాని వా రెక్కడ నున్నారో గూడఁ దెలియదు! కోటయంతయు వెదకించెనుగాని యాతని కెచ్చటను వారిజాడ గనఁబడ లేదు! ఆతఁడు మొట్టమొదట రామభద్రనాయకుని వలనఁగాని, చెవ్వప్పనాయకునివలనగాని యీవిషయము తెలిసి కొనవలయునని యనుకొనెను. ఆపిమ్మట నెందుచేతనోగాని యాతనికి వారిని జూచుటకుఁగూడ ససహ్యాము వేసెను! అంతే! ఆతఁ డిఁక నావిషయము తలపెట్టలేదు! కాని వేంకటాంబామీ నాంబికలవిషయమై యనుక్షణమును మథనపడుచునే యుండెను!

ఆవిధముగ నొకటి రెండు రోజులు గడిచిపోయెను. ఆ తరువాతరోజుసాయంకాలమున నాతఁడు సౌధముపై జల్లగాలి సేవించుచుండ నొకయంతఃపురదాసి వచ్చి యాతనికి వంగి నమస్కరించెను.

"ఎవరు నీవు!"

"ప్రభూ! నేను వేంకటాంబగారిదాసిని."

"వేంకటాంబగారిదాసివా! వారిప్పు డెచ్చటనున్నారు!"

"ప్రభూ! శ్రీరామభద్రనాయునింగారి యుద్ధమునకు భయపడి వారి నీపురమునకు సమీపముననున్న యొకయుద్యానవనమందలి భవనమున నుండ నేర్పాటు చేయించినారు. అమ్మగారు తమరాక విని నన్నిచ్చటికిఁ బంపించినారు."

"నీవు వారున్న భవనము నెఱుఁగుదువా!"

"అయ్యో! యెఱుఁగ కేమి ప్రభూ!"

"అయినచో నన్ను వారిదగ్గఱకుఁ దీసికొని పొమ్ము!"

ఆపిమ్మట విశ్వనాథనాయకుఁ డొక పల్యంకిక నెక్కి యాదాసి త్రోవ చూపించుచుండఁ గొంచెము బాగుగఁ గనుచీఁకటిపడుసరికా భవనము సమీపించెను. ఆభవనముచుట్టును నొకసుందరోద్యానవనము గలదు! విశ్వనాథనాయకుఁ డాయుద్యానవనము దాఁటి యొకవిశాలమగు చావడిలోఁ బ్రవేశించెను. వెంటనే యచ్చటనున్న యొకదాసి లోపలనుఁ బరువెత్తెను. విశ్వనాథుఁడు దడదడఁ గొట్టుకొనుచున్న హృదయముతో వేంకటాంబామీనాంబికలరాకకై యెదురుచూచుచుఁ గూరుచుండెను. మొట్టమొదట వేంకటాంబ లోనఁ బ్రవేశించెను. ఆమె లోనికి వచ్చి కేవలమును నొక సజీవప్రతిమవలె నిలువఁబడెను. ఆమెవెనుక మీనాంబిక లోనఁ బ్రవేశించెను. వేంకటాంబ లోనఁ బ్రవేశింపఁగనే కన్నుల నీరు పెట్టుకొనెను.

మీనాంబిక యాతనిని జూచి వంచిన తల పైకెత్తలేక పోయెను. విశ్వనాథుఁడు వేంకటాంబను జూచి 'అందఱికిని క్షేమమేనా?' అని ప్రశ్నించెను.

"ఆఁ! నీకుఁ దెలియని దేమున్నది నాయనా! ఈగడియ వఱకీవిధముగ నున్నాము. వారిగుఱురును నావిధముగ నయిరా! మే మీవిధముగ నున్నాము!"

"మన మేమి చేయఁగలము! రాజధర్మ మట్టిది!"

"బాగుగనే యున్నది! రాజధర్మము పేరు చెప్పి యెవరైన కన్నకుమార్తె కుత్తుకఁ గోయుదురా!"

ఆమె యామాట యనుసరి కాతనికి మీనాంబిక వేషములో నేదో ప్రత్యేకత గోచరించెను. ఆమెపాదములపై చెరిగిన పారాణిరేఖలు కానిపించుచుండెను. అతనిమనస్సులో నొక్కసారిగ ననేకభావతరంగము లువ్వెత్తుగఁ బైకిఁ బొంగెను!

"అదేమి! అట్లనుచున్నారు!"

"వారు మీనాంబికను జెవ్వప్ప కిచ్చి వివాహము చేసినారు నాయనా!"

విశ్వనాథునికనులలో నొక్కసారిగఁ జిమ్మమను చీఁకట్లావరించెను! అతఁడు నిర్ఘాంతపోయి "ఎప్పుడు!" అని ప్రశ్నించెను.

"మొన్ననే! అంతయుఁ బదిపదునేనురోజు లయినది!"

"దీనికంతకును గారకు లెవరు?"

"ఎవరని చెప్పను నాయనా! నుదుటివ్రాఁత!"

"ఎంతటి రాక్షసత్వము!"

ఈవిధముగ వీ రిరువురును మాట్లాడుచుండ మీనాంబిక తటాలున నొక స్తంభమునకుఁ జేరఁబడి మొగముపై గుడ్డఁ గప్పుకొని వెక్కి-వెక్కి యేడువసాగెను! వెంటనే వేంకటాంబ యామెను దనహృదయమునఁ గదుముకొని మెల్లమెల్లగ నోదార్పసాగెను. విశ్వనాథనాయకుని కీదృశ్యమంతయుఁ జూడగనే మనస్సు నీరయిపోయెను! అయినను నాతఁడు ధైర్యము చిక్కఁబట్టి వారిద్దఱిని శాంతపఱచెను. ఆతరువాత నాతఁడు రామభద్ర చెవ్వప్పనాయకుల విషయమునఁ దనకధికారము లేదనియు అయినను సార్వభౌములు తనమాట త్రోసివేయరనియు, ఇంకను వారివిషయమునఁ గొంచె మాశ కలదనియుఁ జెప్పెను. దానితో వారిరువురికిని బ్రాణములు కొంతవఱకుఁ గుదుటఁ బడినట్లయ్యెను! ఆపిమ్మట విశ్వనాథనాయకుఁడు తంజాపురమున నొకదళవాయిని బ్రతినిధిగా నేర్పరిచి వేంకటాంబా మీనాంబిక లిరువురును సురక్షితముగ మధుర చేరుకొనున ట్లేర్పాటుఁ గావించి సత్వరముగ మధురకుఁ బయలుదేఱి పోయెను. మీనాంబికా పరిణయవార్త విన్నప్పటినుండియు నాతఁడు కేవలమును నొక పిచ్చివాఁడుగ మాఱిపోయెను.

మధుర వచ్చినతరువాత విశ్వనాథునిమానస మొక ప్రబలయుద్ధక్షేత్రమగు మాఱిపోయెను. మొదట నాతఁడు వేంకటాంబామీనాంబికల దురవస్థఁజూచి జాలిపడి రామభద్ర చెవ్వప్పనాయకులప్రాణములు రక్షించుటకుఁ దగినసాయము చేసెదనన్నాఁడు. కాని వా రిరువురును మీనాంబికకును దన కును జేసిన దురన్యాయము తలఁచుకొన్నప్పు డెల్ల నాతని మనస్సు క్రోధజ్వాలలతో భగ్గున మండిపోవుచుండెను. మొదట వారికిఁ గొంచెము మాట యిచ్చుటఁబట్టిగాని లేకపోయినచో వా రిరువురిప్రాణములును నాతనిక్రోధాగ్ని కాహుతి కావల సినవే! వారిని రక్షించుట కింతకంటెఁగూడఁ బ్రబలకారణ మిం కొకటియున్నది! విశ్వనాథనాయకుఁడు రామభద్రచెవ్వప్పనాయ కులను నేలఁబెట్టి రాచివేయవలెనని యనుకొన్నప్పుడెల్ల నాతని యెదురుగఁ జాలిగా నేడ్చుచుఁ దమ్ము రక్షింపుమని ప్రార్థించు చున్న వేంకటాంబామీనాంబిక లిరువురును గనిపించుచుండెడు వారు! దానితో నాతనిక్రోధము చాలవఱకుఁ జల్లాఱిపోవు చుండెడిది! అదియుఁగాక వారి నేమిచేయుటకును నధికారము లేకపోవుటఁగూడ నొక కారణమే! అందువలన విశ్వనాథనాయ కుఁడు లోలోపల "నే నన్నమాటప్రకారము స్వార్వభౌమునికి వా రిరువురిని రక్షింపవలసినదని యొక కమ్మవ్రాసి పంపించె దను! ఆపైన వారేమి చేయవలయుననుకొన్న నట్లు చేసికొం దురు! నాకేమి!" అని యనుకొనుచుండువాఁడు.

ఈమధ్యఁ బగిలిన యాఘాతమువలన నాతఁడు చిక్కి శల్యమైపోయెను! ఆతని మానసమున నెక్కడను విశ్రాంతి లేదు! భావియంతయుఁ గేవలాంధకారపూరితముగ నున్నది! తండ్రి కింకను దనపై బరిపూర్ణప్రసన్నత్వము కలుగలేదు! వేంకటాంబామీనాంబిక లావిధముగ నున్నారు! రామభద్ర చెన్నప్పనాయకులమాట యేమగునో తెలియదు! చూచుచుండఁగ నాత్మీయు లందఱికిని దానొక పరమశత్రు వైపోయినాఁడు. ఎటు చూచినను బ్రళయమే! ఏమి యీదురదృష్టపరిణామము!

అప్పటి కప్పుడే తొలకరి కొంచెము కొంచెముగ నారంభించి, క్రమక్రమముగ గ్రీష్మమంతయు వర్షాకాలము వలె మాఱిపోవుచుండెను. అయినను గ్రీష్మతాప మింకను శమింపలేదు! సాయంకాలము కావచ్చినను నింకను నెక్కువగా నుక్కపెట్టుచునే యుండెను. విశ్వనాథనాయకుఁడు రాజసౌధము పైయంతస్తుపై బచారుఁ జేయుచుండెను. ఆతని పార్శ్వమున వీరరాఘవనాయకుఁ డొక సుఖాసనముపైఁ గూర్చుండి, మెల్లమెల్లగ సంభాషించుచుండెను. వీరరాఘవనాయకుఁడు విద్యానగరమునుండి మధుర వచ్చి రెండు మూఁడురోజు లగుచున్నది. వచ్చినప్పటినుండియు నాతఁడు విశ్వనాథుని రాకకై కనిపెట్టుకొనియుండెను! విశ్వనాథుని జూడఁగనే యావృద్ధుఁడు గాఢాలింగన మొసరించి, యాతని విజయమున కభినందించుచుఁ గన్నుల నీరు వెట్టుకొనసాగెను. విశ్వనాథనాయకుఁ డాతనిని

శాంతపఱచి, తనప్రక్కనున్న యొకసుఖాసనముపైఁ గూర్చుం డఁబెట్టెను. వృద్ధుఁడు వచ్చి నాలుగైదు నిమిషములకన్న నెక్కున కాలేదు. ఆపిమ్మట మరల వా రిరువురికిని దిరిగి సంభాషణము ప్రారంభ మయ్యెను.

చూచుచుండగ నాకాశమున నల్లనిమేఘము లాక్రమించి, యొక పెద్దవర్షము కురియసాగెను. విశ్వనాథుని కావర్షమువలన నొకింత శాంతి కలిగిన ట్లయ్యెను. చూరుల నుండి జారు వర్షధారలు నిరంతరముగ భూమిపైఁ బడుచుండెను. మానవలోకధ్వని ప్రపంచమంతయు నావర్షఘుంద్ర ధ్వనిలో విలీన మయిపోవుచుండెను. ఆవృద్ధుఁ డావర్షమువలనఁ బ్రారంభించిన సంభాషణ మొకింతసే పాపి, మరల నవ్వుచు నిట్లనెను.

"నాయనా! నేను నీ కొక శుభవార్త చెప్పెదను! నా కే మిచ్చెదవు!"

విశ్వనాథుఁ డాతనియమూయికత్వము చూచి లోలో నెంతయు నాశ్చర్యపడి 'నేను మీ కేమి యీయఁగలను!' అనియెను.

'నీ వీయఁ గలిగినదే!'

"మీశుభవార్త చెప్పినచోఁ దరువాతఁ జెప్పెదను!"

"నే నట్లు చెప్పను! నీజన్మములో నీ కిట్టి శుభపరంపర గలుగదు!"

విశ్వనాథుడు జాముకట్టపై నొక్కి నట్టురాయి పట్టి “నా జన్మమున కింక శుభ మన్నది లేదు!” అనిరెను.

“అట్లు కాదు! నీ పట్టాభిషేకము నేడు రేపు!”

“నాయనా! నేను నీయఁగలిగిన ప్రతిఫలము నేమి యిచ్చెదను చెప్పుము!”

“నాయనా! మాట తిరిగిపోయిన దేమున్నది! శ్రీకృష్ణదేవ రాయలవారు నిన్నే రాయసముగా నుంచుట నిశ్చయించినారు. అనగా నిక్కముగ నీకే వారు సంస్థాన పతిగా నేర్పరించినారు. విజయనగర రాజ్యమునకు వేఱొక ప్రతినిధిని నియమించునంతకును నీవే ఆరాజ్యమును పరిపాలింపవలె నని వారి యభిమతము. ఇదె మునిగిన రాజ్యపరిపాలన సంబంధమైన యోగ్యతాయోగ్యతలనుబట్టి నీవే నిర్ణయించి చెప్పవచ్చును! ఈ శ్రావణ శుద్ధదశమినాడు నీపట్టాభిషేకమునకు శుభముహూర్త మేర్పాటు చేయించినారు! ఆనాడు వారును మహామంత్రులును స్వయముగ నిచ్చట కేతెంచి నిన్నాశీర్వదింతుమని సెల విచ్చినారు! ఇన్ని శుభపరంపర లొక్కసారిగ నెవరికి వచ్చును! నాయనా!”

వృద్ధుని బుగ్గలపై నానందబాష్పములు కాలువలు కట్టెను. విశ్వనాథునికిఁ గాలువలకును భారము తగ్గినట్లనిపించెను!

కాని యాతనిహృదయవిహంగ మొక్కసారిగ మహానందా కాశములోని కెగుర లేకపోయెను! ఒక ఱెక్క విరిగి పోయిన పక్షి యాకాశమున కెగురఁ గలదు! విశ్వనాథనాయకుఁ డంతయు విని యొకనిట్టూర్పు విడిచి "అంతయు బాగుగనే యున్నదిగాని సాక్షీమధురరాజ్య మక్కఱలేదు! సార్వభౌముల దగ్గఱ దళనాయిగా నుండుటే యింతకంటె సుఖము!" అనియెను.

ఆపైన వృద్ధుఁడు "నీ వట్లనఁగూడదు! సార్వభౌము లాజ్ఞాపించుటకేగాని వారియాజ్ఞ యయినతరువాతఁ గాదను టకు మన మెవ్వరము! సరే! దాని కేమిగాని, మఱి నామాట యేమి చెప్పెదవు?" అనియడిగెను.

'సరే! అది యేదో చెప్పుఁడు!'

"తప్పకుండ నిచ్చెదవా!"

'ఆ! ఈయఁగలిగిన దయినచో నిచ్చెదను!'

"నాయనా! చిన్నప్పటినుండియు మా నాగాంబికను నీ కిచ్చి వివాహము చేయవలెనని యువ్విళ్ళూరుచున్నాను. ఒకటి రెండుసారు లీవిషయము పెద్దనామాత్యులకుఁగూడ విన్నవించి తిని. వారు సరే! దానికేమి! యట్లే యీయవచ్చునని చెప్పి యూరకుండువారు. మీ నాయనగారితో నన్నప్పుడు వారు 'మావాని కింకను పెండ్లిదొందర లేదు!' అని యనుచుండు వారు! నాకు లౌక్యముగ మాట్లాడుట తెలియదు నాయనా!

మాపిల్లకూడ సంగీతసాహిత్యములలో నాఱితేరినది! ఇది సిద్ధ చేయఁగలిగిన విషయము! మఱి యాడినమాట తప్పఁగూడదు" అనియెను.

విశ్వనాథనాయకు డతఁడు విషయమును గుఱుతించ లేను! ఏమయినను మాట తిరుగుట కిష్టములేక "దీనిలో నాయిష్ట మేమున్నది! మా బాబయ్యగారి నడుగుఁడు!" అనెను.

"వా రంగీకరించిన చో నీ వంగీకరింతువా?"

"ఆ ! అంగీకరింతును!"

"అయినచో సరే!"

"మీ శ్రేవారి కీశుభపరంపరలన్నియు నెఱిఁగించి, కారాగారమునుండి విడిపింపవలయును."

"ఇంతకంటె నాకుఁ గావలసిన దేమున్నది!"

అని చెప్పి యాతఁ డానందముతో నుప్పొంగుచు నచ్చటినుండి వెడలిపోయెను.

౨౪

విశ్వనాథునిజీవితమున నీమధ్య నానందముతో నుప్పొంగవలసిన సంఘటన లెన్నైన వచ్చినవి! ఒకప్రక్క వివాహ ప్రస్తావమువలన నాగమనాయకుఁ డాతని మొదలఁ బ్రసన్నుఁ డయినాఁడు. నాగాంబికావిశ్వనాథుల వివాహముకూడ నాతఁడే స్థిరపఱచినాఁడు. రెండు మూఁడుదినములలో సార్వభౌములును మహామంత్రియు స్వయముగ నిచ్చటికి వచ్చి యాతని నాశీర్వదింప నున్నారు. కాని యాతనిహృదయశల్యముల నేదియో దహించుచు మెల్లమెల్లగ నుసి చేయుచున్నట్లుండెను. ఆతనికీరాజ్యము, ఈవివాహము మొదలగునవి యేమియు సుఖపెట్టలేకపోయెను. ఒక్కొక్కప్పు డాతఁడు రామభద్రచెవ్వప్పనాయకు లిరువురును నాయానందలతికను మొదలంటఁ దెగనఱికినారు! వీరిని విడుచుట యేమి రాజనీతి! ఈయిరువురినిగూడ నొక్కయేనుఁగుపాదముక్రిందఁ బడవైచి మట్టించి వైచెదను. దానితో నాహృదయమునకు శాంతి గలుగును! అని యనుకొనుచుండువాఁడు! వెంటనే యాతనికనుల కెదురుగుండ నాయేనుఁగుపాదము మీనాంబికనుగూడఁ ద్రొక్కివేయుచున్నట్లగపడెడిది. ఆదృశ్యము చూడుసరి కాతనికనులనుండి కన్నీరు జొటజొటఁ గారుచుండెడిది. అంతే! సంపూర్ణమగు నాత్మశాంతి యెప్పుడును నాతనికి లభింపలేదు.

హృదయము దుఃఖభారముతోఁ గ్రుంగిపోవునప్పు డాతఁడు సుందరేశ్వరుని యాలయమున కేగి మీనాక్షీదేవిని దర్శించి యాదేవికి ఫలపుష్పాదు లర్పించుచుండును. నేడుకూడ నాతఁ డట్లే యాదేవాలయమున కేగి సభక్తికముగఁ బ్రణమిల్లి వివిధములగు స్తోత్రములతో స్తుతించెను. భక్తు లొనరించు ఘంటికానినాదములతో నాతనిమనస్సు బాహ్యస్మృతి మఱచిపోయెను. భక్తిపారవశ్యమున నాతని నేత్రములనుండి కన్నీరు కాల్వలై ప్రవహింపఁ జొచ్చెను. ఆవిధముగ నెంత కాలము గడచెనో యాతనికే తెలియలేదు.

ఆపిమ్మట నాతఁడు ప్రశాంతహృదయముతోఁ దనభవనమునకు మరలిపోయెను. మధురమీనాక్షీదేవిని మనసారఁ బ్రార్థించినప్పటినుండియు నాతని కేదో దివ్యప్రశాంతిచేకూరి నట్లయ్యెను. మధ్యాహ్నభోజనానంతర మాతఁ డొకపసిపాపని వలె సుఖముగ నిద్రపోయెను. ఆతఁడు లేచుసరికి మూఁడు జాములు తిరిగిపోయెను. అప్పు డప్పుడే బ్రహ్మాండమగు నొక కుంభవృష్టి కురిసినది. ఆకసము మెల్లమెల్లగ మేఘనిర్ముక్త మగుచుండెను. దిగ్భాగములలో నచ్చటచ్చట శ్వేతబలాకా మాలికలు తళతళ మెఱయుచుఁ గన్నులపండువు సేయుచుండెను. వీథులలోఁ బ్రవహించు పిల్లకాలువలలోఁ జిన్నచిన్న కాగితఁపుఁబడవలు తేలిపోవుచుండెను. శ్రావణమాసపుఁ జేరంటాండ్రు చిత్రవిచిత్రములగు చీరలు ధరించి, వీథులలోఁ బిలుపులకై వెడలుచుండిరి. అప్పు డప్పుడు తడిసిన చెట్లనుండి

పక్షులు తెక్కలు విదిలించి మరల నాకాశమున కెగిరిపోవు చుండెను. ఆసమయమునఁ బత్రములనుండిరాలు జలబిందువులు సాంధ్యకాంతులతోఁ గలిసి బంగారుముత్యములవలె నేల రాలు చుండెను.

విశ్వనాథుఁడు సౌధముపై నిలుచుండి నగరసౌందర్య మీక్షించుచుండెను. అతనికి సంధ్యాతపములోఁ దళతళ మెఱ యుచున్న మీనాక్షీసుందరేశ్వరుల యాలయ త్రిశూలము మిగుల సొగసుగఁ జూపట్టెను. ఇంతలో నొక యంతఃపుర పరి చారిక యాతని కొకకమ్మ చేతి కిచ్చెను. అతఁ డది యిట్లు చదువుకొనెను.

స్వస్తి "మహారాజశ్రీ మన్మమహా మేరుసమానధీరులగు శ్రీ శ్రీ విశ్వనాథనాయనింగారికి: మీ సోదరి మీనాంబిక యనేకప్రణామసహస్రము లర్పించి చేయు విజ్ఞప్తి; ఉభయ కుశలోపరి.

అన్నా! నేనును మాయమ్మగారును మి మ్మొకసారి దర్శించి పోవలెనని యనుకొన్నాము. ఇక్కడ మాకు మీరు తప్ప మఱిమెవ్వరును లేరుగదా! మీరు దర్శన మిచ్చినచో నొకవిషయము మనవి చేసికొని వెడలిపోదుము. ఇప్పుడు దర్శన మిచ్చుటకు వీలులేకపోయిన మఱియెప్పుడు రమ్మన్న నప్పుడు వచ్చెదము. అనుగ్రహించి మాసాహసము మన్నింపుఁడు.

మీ చిన్న చెల్లెలు,
మీనాంబిక.

లేఖ పఠించునప్పుడు "అన్నా!" యనునది చదువు పట్టున నాతని కొడలు జల్లుమని కనుల నీరుఁ గ్రమ్మెను. వెంటనే యాతఁడా పరిచారికను జూచి "తత్క్షణమే నాగిని సగౌరవముగ లోనఁ బ్రవేశపెట్టుము! అమూల్యములగు చీనిచీనాంబరములును నాణెముత్తెముల హారములును సిద్ధము చేయుము!' అని యాజ్ఞాపించెను. వారు లోనికి వచ్చువఱకును మీనాంబికచే స్వయముగ లిఖింపఁబడిన యాయక్షరముల సౌందర్యము చూచుచు నానందించుచుండెను. ఇంతలో నొక పరిచారిక వారిరువురిని లోనికిఁ గొనివచ్చెను. ఆతఁడు వారి కుచితాసనములమర్చెనుగాని వారిరువురును సగ్గో నిలువఁబడియుండిరి. విశ్వనాథనాయకుఁడత్యాదరముగ లేచి నిలుచుండి "కూర్చుండుఁడు! మీకు నే నేమైనఁ గ్రొత్తవాఁడనా? మీరు మధుర వచ్చినప్పటినుండియుఁ బ్రతిదినమును మీక్షేమసమాచారములు తెలిసికొనుచునే యున్నాను! ఇంకను రాజ్యవ్యవహారములు కుదుటఁబడకుండుటచే మిమ్మనుదినమును జూడవలయునని యనుకొనుచున్నను నది వీలులేకుండఁ బోయినది! ఇప్పుడే యొకసారి మీ రున్నభవనమునకు బయలుదేరి రావలయునని యనుకొన్నాను. ఇంతలోనే దాసి మీకమ్మ తెచ్చి యిచ్చినది! మీ రావిధముగ లేఖ వ్రాయుట యేమియు బాగుగ లేదు. ఇంతలోనే నేను బరాయివాఁడ నయిపోయితినా! ఎంతమాట! కాకిచేఁ గబురంపినచో ఱెక్కలు కట్టుకొని మీయెదుట

వాఁడలనా? దీనికొఱకై ప్రత్యేకముగఁ బనిగట్టుకొని యిక్కడకు రావలయునా!" అనెను.

వేంకటాంబ—నాయనా! మథుర వచ్చినప్పటినుండియు మే మన్నివిధములను సుఖముగనే యున్నాము, కాని వా రిరువురును నావిధముగఁ గారాగారములో గ్రుమ్గుచున్నప్పుడు మా కన్న మెట్లు రుచించును నాయనా! ఇచ్చటికి వచ్చినప్పటి నుండియు మీనాంబిక యీవిషయమున నిన్నొకసారి చూచి వత్తమని యనుచున్నది. అపిమ్మట నీవు మథురాధిపతి వగుదు వనికూడఁ దెలిసినది! సరేకదా! యని నిన్నొక్కసారి చూచుటకై బయలుదేరి వచ్చితిమి. పరమేశ్వరుఁడు సన్మార్గుల నెప్పుడును బాడు చేయఁడు! నాయనా!

విశ్వ—(నిట్టూర్చి) ఆఁ! నాయదృష్టము మీరే పొగడవలయును!

వేంకటాంబ— మన మేమి చేయఁగలము నాయనా! ఇంతకును విధివిధాన మట్లున్నది! లేకపోయినచో మా కీయవస్థ యేమి చెప్పుము! నాయనా! వా రిరువురును నావిధముగఁ గారాగారములో గ్రుమ్గుచు నుండవలసినదేనా? మాకీ విషయమున నేమియు నాశాలేశము లేదా?

విశ్వ—ప్రస్తుతము వారివిషయమున నేమి చేయుటకును నా కధికారము లేదు!

వేంక—మఱి నీ కెప్పు డధికారము గల్గును?

విశ్వ—తేపు పట్టాభిషేకము జరుగఁగనే నాకు ప్రైదే లందఱిమీఁదను సర్వాధికారము లభించును. అయినను సార్వ భౌముల కీవిషయము నివేదింపవలసియే యుండు ననుకొనియె దను. కాని యధికార మంతయు నాస్వహస్తగత మయినది గాన సార్వభౌములు నావిన్నపము త్రోసివేయరని తలఁచెదను. అందుచే నంతవఱకును వారి కీకారాగారనివాసము తప్పదు!

వేంక—నాయనా! అసలు ప్రాణములు దక్కిన చో గారాగారవిముక్తి యెప్పుడు కలిగినను భయము లేదు!

విశ్వ—ఆవిషయమున మీ రేమియు భయపడ నక్క ఱలేదు! వీలైనచో సార్వభౌములకుఁ బ్రత్యేకముగ నివేదించి పట్టాభిషేకమునకు ముందుగనే వా రిరువురిని విడిపించుటకుఁ బ్రయత్నించెదను.

ఆమాటలు వినుసరికి వేంకటాంబా మీనాంబికల ముఖ ములు రెండును నొక్కసారిగ వికసించెను. ఆపిమ్మటఁ గొంత సేపటివఱకును వారిలో వారి కనేకవిషయములనుగూర్చి సల్లా పములు జరిగెను. ఆతరువాత సూర్యాస్తమయము కాఁగానే వేంకటాంబామీనాంబిక లిరువురును దమభవనమునకుఁ బోవ నుంకించిరి. విశ్వనాథుఁడు వా రిరువురిని మఱికొంచెము సేపాపి చీనిచీనాంబరములును, విలువగల యాణిముత్యాలహారములును దెప్పించి వారిని బహూకరించెను. మీనాంబిక వచ్చినప్పటి నుండియు నేదో యాలోచించుచు నింకొకవైపునకుఁ జూచుచు నిలుచుండెను. విశ్వనాథనాయకుఁడు తండ్రికిని భర్తకును బ్రాణ

దానము చేయుదునని చెప్పఁగనే యామెకనులనుండి వేడివేడి బాష్పములు నేలపై రాలెను. విశ్వనాథనాయకుఁడు దాసీలచేఁ జీనిచీనాంబరములు తెప్పించినప్పు డామె స్వీకరించుట కొకించుక సిగ్గుపడెను. కాని తరువాతఁ దల్లి చెప్పుటవలన నవి స్వీకరించెను. ఆపిమ్మట వేంకటాంబ యామెతో "అన్నయ్య కొకసారి నమస్కరింపుము! తల్లీ!" యనెను. మీనాంబిక కన్నీటితో నాతనిపాదములు తడుపుచు సవినయముగ నమస్కరించెను. విశ్వనాథునికంఠమున గద్గదిక వొడమెను. ఆతఁడు సత్వరముగఁ దనపాదములు వెనుకకు లాగికొనుచు నామెతో "అమ్మా! వలదు! నిజముగ నేనే నీపాదములకు నమస్కరింప వలయును!" అనెను. ఆపిమ్మట వేంకటాంబ సగద్గదముగ నాతనియొద్ద సెలవు గైకొని మీనాంబికను వెంటఁబెట్టుకొని స్వభవనమునకుఁ దరలిపోయెను.

విశ్వనాథుఁడు బాష్పస్విన్ననయనములతో లాక్షాచిహ్నాంకితములగు నామీనాంబికాపాదమందారములు చూచుచునట్టులే నిలువఁబడిపోయెను. ఆ పాదమందారము లాతని హృదయమున రెండగ్నిజ్వాలలవలె మండెను! వేదనాకుంచితములగు నయనములతో నాతఁ డొకసారిగ మనసార నామధురమీనాక్షీదేవిని సంస్మరించెను. ఆసంస్మరణములో నెంత కాలముగడచినదో యాతనికే తెలియలేదు? ఇప్పు డాతని మనస్సులో నేదియో దివ్యప్రశాంతి యావిర్భవించినట్లు [illegible] కట్టెను! ఇప్పు డాతనికి మీనాంబిక తన్ను [illegible]హించి [illegible]

పోవుచున్న సాక్షాన్మధుర మీనాక్షీ దేవివలెఁ గన్పట్టెను. భక్తిపారవశ్యమున మధుర మీనాక్షీ దేవి పాదపద్మములకు నమస్కరించి తనజనకుఁడు సంపాదించిన యమూల్యధనరాసు లన్నియు మీనాక్షీసుందరేశ్వరుల యాలయములకై వ్యయపఱుప వలెనని నిశ్చయించెను. వెంటనే యాతని హృదయ నేత్రముల కెదురుగ నత్యద్భుత శిల్పసౌందర్య శ్రీవిరాజితము లగు నాభావిదేవాలయాకృతులు ప్రత్యక్షమయ్యెను.

దూరమునుండి గట్లొరసి పాఱుచున్న వైగై నదీతరంగ ఘోష వినవచ్చుచుండెను. వాన బాగుగ వెలియుటచేఁ బక్షుల కలకలారావములతోఁ గలిసిన బాలురక్రీడా కోలాహలములా ఘోషశ్రుతిపై నృత్యము చేయుచుండెను. చివరి కన్నిధ్వను లును మహోన్నతమగు నాయనంతాకాశమున విలీన మయి పోవుచున్నట్లు భాసించుచుండెను.